

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Από τον Ηγεμόνα στον Υπεράνθρωπο: Η ανάδειξη του πολιτικού στοχασμού και της παρερμηνείας μέσα από τα κορυφαία έργα του Niccolò Machiavelli και του Friedrich Nietzsche

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Εκπονητής: Δημήτριος Γάδης με Α.Μ.: 0319Μ003

Επιβλέπων Καθηγητής: Χρήστος Ξανθόπουλος
Αθήνα, Σεπτέμβριος 2021

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Χρήστος Ξανθόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήματος
Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο (επιβλέπων)

Δημήτριος Λαμπρέλλης, Καθηγητής, Τμήματος Κοινωνιολογίας,
Πάντειον Πανεπιστήμιο (μέλος)

Μιλτιάδης Κήπας, Καθηγητής, Τμήματος Κοινωνιολογίας, Πάντειον
Πανεπιστήμιο (μέλος)

Copyright © Δημήτριος Γάδης, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στη μνήμη του πατέρα μου

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΚΑΙ ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ.....	5-6
SUMMARY AND KEY WORDS.....	7-8
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10-14

*** ΜΕΡΟΣ Α΄: ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΚΙΑΒΕΛΙ**

A.1.1. Βιογραφικά στοιχεία και ιστορικό πλαίσιο.....	15-18
A.1.2. Στοιχεία εργογραφίας και περιεχόμενο.....	19-23
A.2. Ο σοφός δάσκαλος της πολιτικής εξουσίας και του πολιτικού ρεαλισμού.....	24-27
A.3. Η θέση του Μακιαβέλι για το Κράτος, τη Θρησκεία, την Ηθική και τη Δημοκρατία.....	28-32
A.4. Ερμηνευτική προσέγγιση της μακιαβελιανής πολιτικής σκέψης.....	33-35

*** ΜΕΡΟΣ Β΄: ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΙΤΣΕ**

B.1.1. Βιογραφικά στοιχεία.....	36-37
B.1.2. Στοιχεία εργογραφίας και περιεχόμενο	38-42
B.2. Η προ πλατωνική και πλατωνική φιλοσοφική θέση του Νίτσε	43-47
B.3. Η απελευθέρωση της ύπαρξης μέσω της φιλοσοφίας και της γνώσης που ωφελεί τη ζωή	48-50
B.4.1. Ο ερχομός του υπεράνθρωπου υποκειμένου, οι μεταμορφώσεις του πνεύματος και η αιώνια επιστροφή	51-55
B.4.2. Τα χαρακτηριστικά που καταλήγουν στο υπεράνθρωπο υποκείμενο και η επιτυχής πορεία της πραγματοποίησης αυτού του υποκειμένου	56-58

B.5. Η Θέληση για δύναμη και ο νιτσειϊκός μηδενισμός: δυο έννοιες που θεμελιώνουν τη νιτσειϊκή σκέψη.....	59-63
B.6. Η αντί-θεση του Νίτσε για τη Θρησκεία, το Κράτος και την Ηθική.....	64-67
* <u>ΜΕΡΟΣ Γ' ΓΙΑ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΠΕΙΡΑ</u> <u>ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΤΟΧΑΣΤΩΝ</u>	
G.1.1. Ο ελληνικός νιτσειϊσμός, ως παρερμηνεία της αυθεντικής νιτσειϊκής φιλοσοφίας με στόχο τη διαμόρφωση μιας νέας ελληνικής συνείδησης.....	68-71
G.1.2. Κωστής Παλαμάς: Ο νιτσειϊσμός ως απαραίτητο στοιχείο διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων.....	72-73
G.1.3. Νίκος Καζαντζάκης: Ο νιτσειϊσμός του ως υπέρβαση της ελληνικής κρίσης και ο θαυμασμός του για τους Ηγεμόνες της εποχής του.....	74-77
G.2.1. Ο γερμανικός νιτσειϊσμός ως παρερμηνεία της αυθεντικής νιτσειϊκής φιλοσοφίας με στόχο την υπεροχή της αρείας φυλής και την ενδυνάμωση του εθνικοσοσιαλισμού. «Η αδελφική παραχάραξη»	78-81
G.2.2. Αδόλφος Χίτλερ: Η επίκληση της μακιαβελιανής και νιτσειϊκής θεωρίας διαμορφώνει την εθνικιστική ιδεολογία ενός Ηγεμόνα απάνθρωπου: επίκληση που βιαίως εντάσσεται παραχαραγμένη στη ναζιστική κοσμοαντίληψη.....	82-89
G.3.1. Απόπειρα αποκατάστασης του σατανικού στοχαστή και σκληρού πολιτειολόγου Νικολό Μακιαβέλι.....	90-93
G.3.2. Kaufmann και Deleuze: Επιχείρηση υπεράσπισης και αποναζιστικοποίησης της νιτσειϊκής φιλοσοφίας.....	94-97
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.....	98-103
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	104-106
ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.....	107-108
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ.....	109

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Δυο ανατρεπτικοί και αμφιλεγόμενοι στοχαστές με διαφορετική παρουσία στο χρόνο κατάφεραν και επηρέασαν με το έργο τους την πολιτική θεωρία, τη δυτική επιστήμη και πολιτική.

Ο αναγεννησιακός Νικολό Μακιαβέλι με το κορυφαίο έργο του *Ηγεμόνας*, άφησε ουσιαστικά ως κληρονομιά, ένα πρακτικό και επαναστατικό εγχειρίδιο, τόσο των επίδοξων Ηγεμόνων αλλά και του ίδιου του λαού. Γραμμένο σε μια περίοδο μετάβασης, σε μια κατακερματισμένη Ιταλία, επικαλείται σημαντικούς Ηγεμόνες του παρελθόντος αποτυπώνοντας με ρεαλισμό την πραγματική τους συμπεριφορά. Ο στόχος του Μακιαβέλι ήταν πατριωτικός: η απελευθέρωση και η ενοποίηση της Ιταλίας από έναν Ηγεμόνα πολιτικά ενάρετο, ένοπλο και προετοιμασμένο στη ανεξέλεγκτη μοίρα. Με το ρεαλιστικό του έργο καθίσταται ο θεωρητικός εκφραστής της έννοιας του Κράτους και της εξουσίας, εισάγοντας την πολιτική σε μια τεχνική της διακυβέρνησης, σε μια νέα επιστήμη απαλλαγμένη από κάθε ηθική.

Τρεις αιώνες περίπου μετά, ο Νίτσε θα αποτιμήσει θετικά την απαξίωση του Μακιαβέλι για την Ηθική και τη Θρησκεία, θαυμάζοντας ωστόσο το ρεαλισμό και τη δεξιοτεχνία της γραφής του.

Μέσα από τη μάσκα του ώριμου Ζαρατούστρα, θα σημάνει την έλευση του Υπερανθρώπου για να κάνει το δικό του πόλεμο ενάντια στις σύγχρονες αξίες, στη Θρησκεία, στην Ηθική και στο Κράτος που υποτάσσουν τον άνθρωπο και δεν τον αφήνουν να χαρεί τη ζωή του *διονυσιακά*. Ο άνθρωπος οφείλει να κάνει αγώνα, έχοντας θέληση για δύναμη, θέληση για απελευθέρωση, υπερβαίνοντας το μηδενισμό και τον εαυτό του προκειμένου να γίνει Υπεράνθρωπος.

Ο νιτσεισμός στην Ελλάδα και στη Γερμανία προσλήφθηκε με διαφορετικό τρόπο, ως παρερμηνεία της αυθεντικής νιτσεικής φιλοσοφίας. Η σημασία της θέληση για δύναμη επίσης αλλάζει νόημα και ουσία, ενώ ο Ηγεμόνας και ο Υπεράνθρωπος παρερμηνεύθηκαν βίαια και έγιναν το θεωρητικό στήριγμα φασιστικών και εθνικοσοσιαλιστικών ιδεολογιών προκειμένου να ενισχύσουν το κύρος τους.

Το γεγονός όμως πως προσωπικότητες σαν τον Χίτλερ και τον Μουσολίνι ιδιοποιήθηκαν τη μακιαβελιανή και νιτσεική φιλοσοφία, είναι άδικο να βαραινεί τους δυο συγγραφείς.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

**Ηγεμόνας, Πολιτική, Κράτος, εξουσία, αρετή-virtù, πόλεμος, ελευθερία,
Υπεράνθρωπος, δύναμη, μηδενισμός, Ηθική, Χριστιανισμός, νιτσεισμός,
παρερμηγεία**

SUMMARY

Two subversive and controversial thinkers which emerged in different time periods succeeded and influenced the western science, the political theory and politics with their work.

Niccolò Machiavelli was a Renaissance thinker who is best known for his work the *Prince*, which is the practical revolutionary manual of aspiring Princes but also of people themselves. This revolutionary work of his was written in a period of transition; a time in which Italy was fragmented. In this work of his, important Princes of the past are invoked, capturing a realistic picture of their true behavior. Machiavelli's goal was patriotic; the liberation and unification of Italy by a Prince, who would be armed and prepared against uncontrollable destiny. With his exceptionally realistic work he becomes the theoretical exponent of the State and power of the time, introducing politics as a new science, free from ethical boundaries which were not close to his political doctrine.

About three centuries later, Nietzsche will positively assess Machiavelli's depreciation for Ethics and Religion, while admiring the realism and skill of his writing.

Through the mask of the mature Zarathustra, Nietzsche will call for the arrival of a Superior being, as his own war against modern values, Religion, Ethics, the State, which have subjugated man and do not let him rejoice his life in a *Dionysian* manner. A Man must fight, having the will to power, the will for liberation, overcoming nihilism and himself, in order to become a Superior being.

Nietzscheanism in Greece and Germany was adopted for a different purpose as a misinterpretation of the original Nietzschean philosophy. The will to power also has a different meaning and substance, while the Prince and the Superior being were forcibly misinterpreted and became the theoretical support of fascist and National Socialist ideologies in order to enhance their prestige.

However, the fact that figures such as Hitler and Mussolini took over Machiavellian and Nietzschean philosophy, is unfair and burdens both authors.

KEY WORDS

**Prince, Politics, State, dominion, virtue-virtù, war, freedom,
Superior being, power, nihilism, Ethics, Christianity, Nietzscheanism,
misinterpretation**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ-ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η επιλογή μου να αναφερθώ στον Μακιαβέλι και στον Νίτσε δεν ήταν τυχαία. Το ενδιαφέρον μου εμφορείται από τον ιδιαίτερο στοχασμό τους, το όραμά τους, τη διαχρονικότητά τους ως σήμερα. Αμφότεροι παράκαιροι και αμφιλεγόμενοι που στο πέρασμα του χρόνου αγαπήθηκαν, επικρίθηκαν, παρερμηνεύθηκαν και προδόθηκαν.

Φτάνοντας στο τέλος του Β΄ κύκλου σπουδών μου θα ήθελα να ευχαριστήσω τα πρόσωπα που συνέβαλαν θετικά προκειμένου να αποπερατώσω τις σπουδές μου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και να ολοκληρώσω επιτυχώς την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας. Προσδοκώντας, αυτή η προσπάθεια να ανοίξει μια νέα πόρτα στην εργασιακή μου καριέρα αλλά και στις μετέπειτα σπουδές μου.

Αρχικά, ευχαριστώ θερμά την κ. Άννα Λυδάκη και κ. Βασιλική Καντζάρα, οι οποίες με είχαν ήδη παροτρύνει πριν από την αποφοίτησή μου από το προπτυχιακό πρόγραμμα του Τμήματος Κοινωνιολογίας, να δώσω εξετάσεις προκειμένου να εισαχθώ στο αντίστοιχο τμήμα του μεταπτυχιακού προγράμματος. Τις ευχαριστώ από καρδιάς για την ενθάρρυνση.

Τους καθηγητές κ. Νικόλαο Τσίρη και κ. Αλέξανδρο Χρύση για τις πολύτιμες συμβουλές τους όσον αφορά το θέμα της διπλωματικής μου, τον κ. Παναγιώτη Δουκέλλη, τον κ. Τρύφων Κωστόπουλο και την κ. Αλεξάνδρα Χαλκιά, γιατί αποκόμισα στοιχεία από την πειθαρχία και τις μεθόδους τους, στοιχεία πολύτιμα που συνέβαλαν θετικά στην εκπόνηση της εργασίας μου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Δημήτρη Λαμπρέλλη, μέλος της επιτροπής, γιατί υπήρξε το έναυσμα για το νιτσεϊκό μου ταξίδι, τον κ. Μιλτιάδη Κήπα, μέλος της επιτροπής, γιατί είναι ένας Καθηγητής *ανθρώπινος πάρα πολύ ανθρώπινος*, πάντα κοντά στους φοιτητές του, και φυσικά τον επιβλέποντα Καθηγητή κ. Χρήστο Ξανθόπουλο, για την πολύτιμη στήριξη, το χρόνο και την καθοδήγηση σε μια περίοδο δύσκολη, εξαιτίας της πανδημίας, σε μια περίοδο μεταβατική που δεν αρνήθηκε να με υποστηρίξει. Τον ευχαριστώ ιδιαίτερα για την αμέριστη συμβολή του καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, φίλους και συναδέλφους για την υπομονή τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία, αναφέρεται σε δυο στοχαστές με διαφορετική παρουσία στο χρόνο, οι οποίοι έχουν επηρεάσει την πολιτική θεωρία,¹ τη δυτική σκέψη και επιστήμη, το μάρκετινγκ και την πολιτική. Ο λόγος για τον αναγεννησιακό πολιτειολόγο Νικολό Μακιαβέλι και για το φιλόσοφο της ανατροπής και της μάσκας Φρειδερίκο Νίτσε.

Στόχος της εργασίας δεν είναι να θέσει σε σύγκριση τους εν λόγω στοχαστές: το εγχείρημα θα ήταν άτοπο γιατί μεσολαβούν σχεδόν τρεις αιώνες διαφοράς μεταξύ τους. Όπως αναφέρει και ο τίτλος της εργασίας, μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα, κυρίως μέσα από τα έργα που τους οδήγησαν στην αθανασία, θα δοθεί μια εικόνα του βασικού τους στοχασμού και της ερμηνείας τους, στην ερμηνεία που κατέληξε σε παρερμηνεία, δίνοντας μια γεύση στη συνέχεια για την απόπειρα αποκατάστασης των έργων τους και του ονόματός τους και υπογραμμίζοντας κάποια κοινά σημεία του στοχασμού τους που γεφυρώνουν το μεταξύ τους χρονικό χάσμα.

Τρία βασικά μέρη δομούν την παρούσα εργασία.

Το Α' μέρος της εργασίας είναι αφιερωμένο στον Φλωρεντινό Νικολό Μακιαβέλι. Η εποχή του είναι μια εποχή μετάβασης στο σύγχρονο κόσμο, από τη φεουδαρχία στο Κράτος, στον καπιταλισμό και στις μεγάλες ανακαλύψεις. Μια εποχή που αναθεωρούνται οι έννοιες του ανθρώπου και της φύσης.

Μέσα από ένα ιστορικό πλαίσιο δίνεται η εικόνα της εποχής του, μιας δύουσας και κατακερματισμένης Ιταλίας, η οποία δεν έχει καταφέρει να απελευθερωθεί και να ενοποιηθεί, όπως τα γειτονικά Κράτη της Ισπανία και Γαλλίας, τα οποία την καταδυναστεύουν.

Ο Μακιαβέλι υπήρξε πατριώτης και επαναστάτης. Γράφει τον *Ηγεμόνα*, σε αυτήν την κατάσταση, ένα έργο στο οποίο ενσαρκώνεται το πολιτικό υποκείμενο, ο

---

¹ Σύμφωνα με τον Andrew Heywood η πολιτική θεωρία είναι μια ξεχωριστή προσέγγιση, είναι η εμπειριστατωμένη μελέτη ιδεών και εννοιών που παίζουν σημαντικό ρόλο στην πολιτική σκέψη. Στις ΗΠΑ θεωρείται ως υποκλάδος της πολιτικής επιστήμης, η οποία βασίζεται στην επιστημονική μέθοδο και εμπειρία. Βλ. Andrew Heywood: *Πολιτική Θεωρία, μια εισαγωγή*, εκδ. ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ, Θεσσαλονίκη 2019, μτφ. Ελένη Κοτσυφού, «Ορισμός της πολιτικής θεωρίας», σελ. 24,25.

Ηγεμόνας, ένα έργο – εγχειρίδιο που θέτει έναν ανώτερο πολιτικό σκοπό· την απελευθέρωση και την ενοποίηση των Ιταλικών πριγκιπάτων, κάτω από ένα στέμμα.

Ο Μακιαβέλι διδάσκει στους Ηγεμόνες πως ασκείται η εξουσία στην πραγματικότητα, καταγράφοντας πολιτικές πρακτικές, επικαλούμενος παραδείγματα Ηγεμόνων από την ιστορία. Τους διδάσκει πως η εξουσία είναι εφήμερη και πως για να τη διατηρήσουν χρειάζεται τύχη και αξιοσύνη – virtù.

Με αυτόν τον τρόπο αποτυπώνονται βασικές έννοιες· της αρετής, με την έννοια της επίκτητης ικανότητας και δεξιότητας, της τύχης, η οποία είναι μια σημαντική παράμετρος που καθορίζει το 50% του πεπρωμένου μας, καθώς επίσης της περιστασης και αναγκαιότητας που αποτελούν και αυτές σημαντικά γνωρίσματα για τον πολιτικό αγώνα του Ηγεμόνα, τα οποία χρειάζεται για να πετύχει το σκοπό του.

Ο Μακιαβέλι με τον *Ηγεμόνα* του, καθοδηγεί τους επίδοξους Ηγεμόνες αλλά συμβουλεύει παράλληλα και τον ίδιο τον λαό. Εισάγει με το έργο του και την πρακτική του φιλοσοφία μια τέχνη της διακυβέρνησης, τον πολιτικό ρεαλισμό και καθίσταται ο θεωρητικός εκφραστής της έννοιας του Κράτους και της εξουσίας, ενώ αντιτίθεται στις μεσαιωνικές αντιλήψεις, στον πλατωνισμό και στην αυστηρότητα της χριστιανικής ηθικής, γιατί κρατούν υποταγμένη την ανθρωπότητα στο σκοτάδι.

Ο ρεαλιστικός του στοχασμός και η δεξιοτεχνία της γραφής του, θα επηρεάσει αρκετούς διανοητές που θα τον αποτιμήσουν θετικά, ενώ για άλλους θα καταστεί ο κυνικός και σατανικός συγγραφέας και το έργο του θα παρερμηνευθεί. Επιπλέον, το έργο και όνομά του θα «τιμωρηθεί» από την καθολική Εκκλησία και θα περάσει στη λίστα με τα απαγορευμένα και επικίνδυνα βιβλία.

Το Β' μέρος της εργασίας περνάει στον Φρειδερίκο Νίτσε, στον πιο ανατρεπτικό φιλόσοφο της εποχής του. Σε έναν παράκαιρο και αυθεντικό στοχαστή που φιλοσοφεί σαν «δυναμίτης» με το νιτσεικό του σφυρί, ασκώντας την κριτική του χωρίς φόβο.

Βαθύτατα επηρεασμένος από την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, τους πρωτεργάτες φιλόσοφους και αρχαίους Έλληνες, έρχεται σε ρήξη με τον Πλάτωνα θεωρώντας τον ως προπομπό του χριστιανισμού, απορρίπτει το δυισμό και την αθανασία της ψυχής.

Στη *Γέννηση της Τραγωδίας*, έργο που δημοσιεύεται το 1872, το οποίο θα προκαλέσει απaráμιλλο ενθουσιασμό αλλά και αντιδράσεις, ο Νίτσε θα υποστηρίξει

πως η αρχαία ελληνική τραγωδία είναι η συγχώνευση δύο στοιχείων απαραίτητων για την πνευματική καλλιέργεια: το απολλώνιο και διονυσιακό στοιχείο που γεννούν την αττική τραγωδία.

Στο έργο του *Τάδε έφη Ζαρατούστρας* (1883-1885), το οποίο δέχθηκε διάφορες ερμηνείες, αναδύεται η έλευση του Υπερανθρώπου, οι εκδηλώσεις του πνεύματος και η αιώνια επιστροφή. Ο Νίτσε μέσα από την ώριμη μάσκα του Ζαρατούστρα, κηρύσσει το θάνατο του Θεού, πολεμά τη χριστιανική διδασκαλία φέρνοντας μια νέα, και αντικαθιστά τον παλιό δεκάλογο αξιών, ο οποίος σπέρνει δυστυχία και θάνατο στη ζωή.

Η διδασκαλία του Νίτσε περιλαμβάνει τρία στάδια που αποτελούν τις μεταμορφώσεις του πνεύματος. Με στοιχεία αλληγορικά, ο Νίτσε μας περιγράφει το ταξίδι του ανθρώπου που πρέπει να κάνει για να ξεπεράσει τους φόβους του αλλά και τον ίδιο του τον εαυτό. Θα πρέπει όμως να «δύσει», να φτάσει στο «μεγάλο μεσημέρι», σημείο που θα μηδενίσει τις αξίες προκειμένου να αναδυθεί σε ένα υπεράνθρωπο υποκείμενο. Όχι σε ένα νέο είδος αλλά στο να γίνει πιο ανθρωπινότερος.

Είναι αναγκαία όμως κάποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα προκειμένου να «εξελιχθεί».

Εν συνεχεία, θα δούμε βασικές έννοιες που θεμελιώνουν τη νιτσεική σκέψη: τη θέληση για δύναμη, μια έννοια δημιουργίας και απελευθέρωσης, μια έννοια που θα παρερμηνευθεί και θα λάβει αρνητική σημασία, όπως θα λάβει και η έννοια του Υπερανθρώπου, αφού θα ιδιοποιηθεί από το ναζιστικό κίνημα, καθιστώντας τον Νίτσε ως πατριώτη και ως προφήτη του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού.

Επιπλέον, τη νιτσεική σκέψη θεμελιώνει η έννοια του μηδενισμού, έννοια που αποτελεί συνέπεια μιας ανθρώπινης αδυναμίας και που χρειάζεται αγώνας και πόλεμος για να ξεπεραστεί. Ο Νίτσε, υπήρξε μηδενιστής των αξιών που στέκονται εμπόδιο στη ζωή των ανθρώπων.

Το Β' μέρος ολοκληρώνεται με την αντί-θεση του Νίτσε για τη Θρησκεία, το Κράτος και την Ηθική, τα νέα είδωλα που κληρονομήθηκαν από το σύγχρονο δυτικό κόσμο. Ο Νίτσε κάνει μια μετωπική επίθεση στο χριστιανισμό αλλά και σε ολόκληρο το ηθικό σύστημα. Μέσα από τη μάσκα του Ζαρατούστρα και τη διδασκαλία του Υπερανθρώπου, μας καλεί να υπερβούμε το μηδενισμό και τη μεταφυσική και στη

συνέχεια μέσα από έναν αγώνα να πολεμήσουμε όλες τις αξίες που δεν υπηρετούν τη ζωή και θέλουν να σημάνουν το τέλος του ανθρώπου.

Το Γ΄ μέρος της εργασίας επιχειρεί να υπογραμμίσει το ζήτημα της παρερμηνείας της φιλοσοφίας των δύο στοχαστών.

Όπως θα δούμε στην περίπτωση του Νίτσε και συγκεκριμένα στην Ελλάδα, ο νιτσεισμός υπήρξε στην ουσία παρερμηνεία της αυθεντικής νιτσεικής φιλοσοφίας, νιτσεισμός που προσλήφθηκε με σκοπό να διαμορφώσει μια εκ νέου ελληνική συνείδηση, την οποία είχε ταπεινώσει ο *Ατυχής Πόλεμος* του 1897. Σημαντικοί διανοητές γράφουν σε διάφορα ελληνικά περιοδικά την περίοδο του 20^{ου} αιώνα αλλά και λίγο πριν το θάνατο του Νίτσε, προκειμένου να εξυψώσουν το ελληνικό εθνικό γόητρο.

Ο νιτσεισμός του Κωστή Παλαμά, εμπεριέχει στοιχεία εθνικιστικά και πατριωτικά, έναν πνευματικό αριστοκρατισμό και ανισοτισμό. Στα περισσότερα έργα του εντοπίζονται νιτσεικά σήματα. Υπάρχει ένας ήρωας της δύναμης που έχει όραμα και σκοπό να λυτρώσει την ανθρωπότητα.

Ο νιτσεισμός του Νίκου Καζαντζάκη, στοχεύει στην υπέρβαση της ελληνικής κρίσης με την εξύμνηση σύγχρονων και σκληρών Ηγεμόνων, όπως τον Μουσολίνι. Θα γράψει την εναίσιμο επί υφηγεσία διατριβή του «*Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας*», θα μεταφράσει και θα επηρεαστεί από τον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι εγκωμιάζοντας τον Μουσολίνι, τον οποίο θεωρούσε ως εκφραστή της δύναμης και ως αληθινό πρότυπο Ηγεμόνα και Υπερανθρώπου.

Στην περίπτωση της Γερμανίας, ο νιτσεισμός υπήρξε επίσης παρερμηνεία της αυθεντικής νιτσεικής φιλοσοφίας, με σκοπό την ενδυνάμωση του κύρους του εθνικοσοσιαλισμού και την υπεροχή της αρείας φυλής.

Ο Walter Kaufmann στο έργο του: *Nietzsche – Philosopher, Psychologist, Antichrist*, μας φανερώνει τις δραστηριότητες της Ελίζαμπεθ Φέρστερ Νίτσε, η οποία μετά την κατάρρευση του Νίτσε προετοίμασε τον «δρόμο» για να καταστεί ο αδερφός της προφήτης του εθνικοσοσιαλισμού. Παραχάραξε το έργο του *Θέληση για δύναμη*

προσθέτοντας ή αφαιρώντας σημειώσεις και ανέπτυξε δεσμούς με προσωπικότητες που θαύμαζε, όπως τον Χίτλερ και τον Μουσολίνι.

Ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι πάτησαν σε αυτόν το «δρόμο» της παραχάραξης αλλά και στο «Magnum opus» του Μακιαβέλι, τον *Ηγεμόνα*, προκειμένου να επιβάλλουν την κυριαρχία τους, να διαφυλάξουν την εξουσία τους, να δικαιολογήσουν τις θηριωδίες τους και τη βία τους, αφού «ο σκοπός αγιάζει όλα τα μέσα».

Όπως θα διαπιστώσουμε, το σχέδιο κυριαρχίας του Χίτλερ βασίστηκε στην παρερμηνεία του νιτσεϊκού Υπερανθρώπου και της Θέλησης για δύναμη αλλά και του μακιαβελιανού στοχασμού που αποτυπώνεται στο πρόγραμμα των 25 σημείων του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος (NSDAP).

Στο ίδιο μέρος, μετά από την ερμηνεία και την παρερμηνεία έρχεται η επιχείρηση αποκατάστασης του μακιαβελιανού στοχασμού κυρίως με την γκραμισιανή οπτική, στην οποία ο Ηγεμόνας λαμβάνει τη μορφή ενός συλλογικού και επαναστατικού πολιτικού υποκειμένου που έχει ενωτικό και απελευθερωτικό στόχο, όπως είχε και ο Ηγεμόνας του Μακιαβέλι.

Επιπλέον πραγματοποιείται, μια απόπειρα αποναζιστικοποίησης του ονόματος και της φιλοσοφίας του Νίτσε, μια επιχείρηση που θα διαλευκάνει τις παρεξηγημένες νιτσεϊκές έννοιες από τους Kaufmann και Deleuze.

Η εργασία θα κλείσει συνοψίζοντας τα όσα ήδη λέχθηκαν, υπογραμμίζοντας τα βασικά σημεία και επιχειρώντας μία σύνδεση της σκέψης των δυο στοχαστών, η οποία γεφυρώνει το μεταξύ τους χρονικό χάσμα.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΚΙΑΒΕΛΙ

Α.1.1. Βιογραφικά στοιχεία και ιστορικό πλαίσιο

Ο Νικολό ντι Μπερνάρντο ντέι Μακιαβέλι² γεννήθηκε στις 3 Μαΐου του 1469 στη Φλωρεντία της Ιταλίας. Υπήρξε γόνος μιας οικογένειας μεσαίου οικονομικού επιπέδου, αν και με αρχοντική καταγωγή και παράδοση δημοκρατική.³ Ο πατέρας του, Μπερνάρντο Μακιαβέλι, ήταν νομικός και είχε συνδεθεί με τους φλωρεντινούς κύκλους του ουμανισμού, ενώ η μητέρα του έγραφε θρησκευτικά ποιήματα που συχνά τα αφιέρωνε στο γιο της. Ο Μακιαβέλι, υπήρξε κατά σειρά γέννησης τρίτος από τα τέσσερα άλλα αδέρφια του και ήταν ο πρώτος γιος. Οι γονείς του, ξόδεψαν όλους τους πόρους τους προκειμένου ο γιος τους να λάβει μια παιδεία αξιοπρεπή, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα τις κόρες τους.

Έλαβε λοιπόν μια κλασική ουμανιστική μόρφωση, βασισμένη κυρίως σε Λατίνους αλλά και Έλληνες κλασικούς από λατινικές μεταφράσεις, ενώ επηρεάστηκε σημαντικά από τα έργα και την σκέψη του Σωκράτη, Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Θουκυδίδη, Πολύβιου, Πλούταρχου και Ξενοφών, καθώς και του Τίτου Λίβιου, Δάντη, Σαλούστριου, Πετράρχη και Κικέρων.

Η εποχή του Μακιαβέλι είναι μια εποχή μετάβασης και αλλαγών που σηματοδοτούν το πέρασμα στο σύγχρονο κόσμο, στην αναθεώρηση της έννοιας του ανθρώπου και της φύσης. Χρονικά και πολιτισμικά βρισκόμαστε στο απόγειο της Αναγέννησης, στις μεγάλες ανακαλύψεις και στους μετασχηματισμούς, στις εφευρέσεις που έφεραν επανάσταση, στη μετάβαση από τη φεουδαρχία στο διεθνές εμπόριο και στον καπιταλισμό, στις πολεμικές τεχνικές, στη δημιουργία εθνικών Κρατών, όπως της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ισπανίας. Τί συμβαίνει όμως με την Ιταλία;

---

² Niccolò di Bernardo dei Machiavelli. Στο εξής, για λόγους συντομίας, το όνομα θα αναγράφεται ως Μακιαβέλι.

³ Η οικογένειά του είχε πολιτικές διασυνδέσεις με την φατρία των Γουέλφων, μια πολιτική παράταξη που ανταγωνιζόταν τους Γιβελίνους. Οι μεν Γουέλφοι υποστήριζαν αρχικά τον Πάπα, ενώ οι Γιβελίνοι τον Γερμανό βασιλιά. Ο ανταγωνισμός τους, διαμόρφωσε σημαντικές πτυχές της πολιτικής στην Ιταλία την περίοδο από τον 12^ο – 14^ο αιώνα μ.Χ.

Η Ιταλία θύμιζε περισσότερο σαν μια σκακιέρα που παιζόταν ένας αγώνας επικράτησης μεταξύ Γαλλίας και Ισπανίας. Ήταν χωρισμένη σε σινορίες - πριγκιπάτα που έμοιαζαν περισσότερο εδαφικά, πολιτισμικά και θεσμικά στην αρχαία ελληνική πόλιν.⁴ Τα σημαντικότερα πριγκιπάτα ήταν του Μιλάνο, της Βενετίας, της Ρώμης, της Νάπολης και της Φλωρεντίας.

Η Ιταλία λοιπόν, αποτελούσε ένα πεδίο μαχών και ταραχών που κυριαρχούσε η διαφθορά, ο ανταγωνισμός, η ίντριγκα και η κάθε συνωμοσία. Ο Μακιαβέλι έζησε και διδάχτηκε σε πολύ μικρή ηλικία από τέτοιες συνωμοσίες, όπως η συνωμοσία των Πάτσι,⁵ που επιχείρησαν επίθεση έναντι της φατριάς των Μεδίκων, προκειμένου να τους εκδιώξουν από την εξουσία.

Το επεισόδιο αυτό, δημιούργησε στον Μακιαβέλι καχυποψία έναντι των συνωμοσιών αλλά και θεμελίωσε τη σκέψη του αργότερα μελετώντας την τέχνη της διπλωματίας, προειδοποιώντας τον Φλωρεντινό λαό να είναι προετοιμασμένος και ένοπλος, να συγκεντρώνεται στους αντιπάλους, να ενεργεί πάντα πρώτος με σκληρότητα και αποφασιστικότητα, δίχως συστολές και αβεβαιότητα κατά των συνωμοτών και των ξένων δυνάμεων που επιχειρούν να καταδυναστεύσουν την πατρίδα τους.

Η φυσιογνωμία του Λαυρέντιου του Μεγαλοπρεπή⁶ και του μοναχού Σαβοναρόλα⁷ άσκησαν ιδιαίτερη επιρροή στη σκέψη και στο έργο του. Επίσης, η εισβολή του

---

⁴ Ignacio Iturralde Blanco: *Μακιαβέλι - Ηγεμόνες, δυνάστες και άλλα πολιτικά ζώα*, εκδ. Emse Edapp S. L., ελληνική έκδοση Radnet, Αθήνα 2019, μτφ. Κατσιφός Ε., βλ. «Η Φλωρεντία της Αναγέννησης», σελ. 23.

⁵ Πρόκειται για μια από τις τρεις πιο επιφανείς οικογένειες στη Φλωρεντία (οι άλλες ήταν οι Μεδικοί και οι Στρότσι) που στόχευε μέσω συνωμοσιών στη δολοφονία του τότε (1478) εξαίρετου Ηγεμόνα Λαυρεντίου των Μεδίκων

⁶ Ο Λαυρέντιος ο Μεγαλοπρεπής - Lorenzo il Magnifico (1449-1492), εξαίρετη φυσιογνωμία της Φλωρεντίας, ποιητής, ουμανιστής και πολιτικός της Ιταλικής Αναγέννησης, που άσκησε επίδραση στον Μακιαβέλι. Υπήρξε Ιταλός Ηγεμόνας της Φλωρεντίας και το 1473 ήρθε σε ρήξη με τον Πάπα και τον Φερδινάνδο της Αραγονίας, αφού συμάχησε με το Μιλάνο και τη Βενετία.

⁷ Ο Σαβοναρόλα Τζιρολάμο (1452-1498) γεννήθηκε στη Φεράρα. Εισήλθε στο Τάγμα Μοναχών Ιεροκηρύκων. Ήρθε στην Φλωρεντία το 1492 και άσκησε επιρροή στη ζωή της πόλης με το κήρυγμά του, ενώ απέκτησε πολιτική επιρροή φτάνοντας στο απόγειό της το 1494-1497. Υποστήριξε ανοιχτά και φανατικά για την ανάγκη μεταρρύθμισης της Εκκλησίας αναγκάζοντας τον Αλέξανδρο ΣΤ΄ να τον

Καρόλου Η⁸ στην Ιταλία τον Σεπτέμβρη του 1469, θα δημιουργήσει στον Μακιαβέλι μια πεποίθηση πατριωτισμού και μια αφορμή για το όραμά του, που δεν ήταν άλλο από την απελευθέρωση της Ιταλίας κάτω από ένα και μόνο στέμμα, υπό τη σκέπη δηλαδή ενός ενιαίου Ιταλικού Κράτους.

Η περίοδος της ζωής του Μακιαβέλι μπορεί να διακριθεί σε δυο περιόδους. Η πρώτη περίοδος ξεκινά από το 1469-1512, που αποτελεί στην ουσία την πολιτική και πρακτική του δραστηριότητα, η οποία στέφτηκε με δημόσια επιτυχημένη δράση και με αξιολογα διπλωματικά ταξίδια στις Ιταλικές και Ευρωπαϊκές πόλεις. Είναι εκείνος ο τεχνοκράτης διπλωμάτης, που απασχολείται με τη θέση του Γραμματέα στη Διοίκηση της Δημοκρατίας της Φλωρεντίας. Είναι η περίοδος που θα γνωρίσει τον Καίσαρα Βοργία, έναν άντρα Ηγέτη, τον οποίο θαυμάζει για τη σκληρότητα και την αποφασιστικότητά του.

Η δεύτερη περίοδος της ζωής του Μακιαβέλι, ξεκινά από το τέλος του 1512-1527 και αποτελεί τη θεωρητική και συγγραφική του δραστηριότητα. Είναι η περίοδος, στην οποία οι Μεδικοί επέστρεψαν στην εξουσία ανατρέποντας τον Σοντερίνι⁹ με την βοήθεια του Βατικανού και των Ισπανών. Ο Μακιαβέλι έχασε την θέση του και οποιοδήποτε πολιτικό αξίωμα είχε, βασανίστηκε και φυλακίστηκε για περίπου ένα χρόνο με την κατηγορία του υπόπτου συνωμοσίας. Από την φυλακή θα ξεκινήσει να γράφει. Στην συνέχεια, υποβαθμισμένος σε έναν απλό χωρικό, ο Μακιαβέλι

αφορρίζει. Από τον Μακιαβέλι αναφέρεται ως «άοπλος προφήτης», γιατί αρνήθηκε να οπλιστεί κατά των εχθρών του, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στην πυρά το 1498.

⁸ Κάρολος Η΄ της Γαλλίας ή Κάρολος ο Ευγενικός (1470-1498). Πιο συγκεκριμένα η εισβολή του Γάλλου Βασιλιά στην Ιταλία και συγκεκριμένα στην Πίζα, στην Παβία, στη Φλωρεντία και νοτιότερα στη Νάπολη, στέφθηκε με επιτυχία και κατέστη δυνατή μονάχα υπό την απειλή των όπλων του. Αρκετοί στη Φλωρεντία, μεταξύ αυτών και ο Σαβοναρόλα, είδαν στο πρόσωπο του Καρόλου Η΄ έναν θεόσταλτο Ηγεμόνα που ήρθε να εξαλείψει την διαφθορά και την αδικία ενώ άλλοι, όπως ο Πάπας Αλέξανδρος Β΄ και ο Λουδοβίκος Σφόρτσα τον θεώρησαν ως απειλή και αποφάσισαν να δημιουργήσουν μια αντί-Γαλλική παράταξη, τη λεγόμενη «Λίγκα της Βενετίας» με την ενιαία συμμετοχή των Ιταλικών κρατιδίων, προκειμένου να παγιδεύσουν τον Γάλλο Ηγεμόνα. Αν και δεν κατάφεραν το σκοπό τους, επειδή ο Κάρολος επέστρεψε στην πατρίδα του εγκαίρως, δημιουργήθηκε ωστόσο ένα πατριωτικό συναίσθημα με την ένωση όλων των πριγκιπάτων κάτω από έναν ενιαίο σκοπό· την απελευθέρωση.

⁹ Ο Σοντερίνι Πιέρο (1452-1522) υπήρξε στενός φίλος του Μακιαβέλι. Εξελέγη ως Υπουργός Δικαιοσύνης της Φλωρεντίας ακολουθώντας μια αντί-Γαλλική πολιτική. Θα δραπετεύσει όμως από την Φλωρεντία στην Σιένα στις 31/08/1512 με την επιστροφή των Μεδίκων στην πολιτική εξουσία.

αποσύρεται στο αγρόκτημά του, στο Σαν Κασιάνο, στην Πίζα. Εκεί, θα αφοσιωθεί σε γεωργικές εργασίες και στη συγγραφή των έργων του, εκθέτοντας όλες του τις γνώσεις και την εμπειρία του σχετικά με την πολιτική.

Κάπως ανορθόδοξα λοιπόν, από την πράξη στη θεωρία θα βαδίσει ο Μακιαβέλι, δίνοντας τη σκυτάλη και επηρεάζοντας τη σκέψη πολλών θεωρητικών της πολιτικής των νεότερων χρόνων, οι οποίοι λίγο-πολύ ενστερνίσθηκαν τη δική του πολιτική σκέψη.

Θα αρρωστήσει βαριά και θα πεθάνει από έλκος στο στομάχι στις 22 Ιουνίου του 1527, ενώ η γυναίκα του θα αναλάβει με δυσκολία την ανατροφή των πέντε παιδιών τους. Το όνομα όμως και τα έργα του Μακιαβέλι θα μείνουν στην αιωνιότητα και θα τον αναδείξουν σε έναν από τους σημαντικότερους πολιτικούς στοχαστές, στον πρωτεργάτη της νεότερης πολιτικής¹⁰ σκέψης και της πολιτικής θεωρίας.

Εικόνα 2: Ταφικό μνημείο στο Πάνθεον της Santa Croce Φλωρεντίας (1787): «Κανένα εγκώμιο δεν είναι αντάξιο για ένα τόσο μεγάλο όνομα»

---

¹⁰ Ο όρος πολιτική από τον Machiavelli και έπειτα, ισοδυναμεί με τη θεωρία για τον Ηγεμόνα, το Κράτος αλλά και τους διάφορους θεσμούς, όπου ασκείται και οργανώνεται η εξουσία. Κατά τον Weber ο όρος πολιτική νοείται ως ένας αγώνας για τη διανομή της εξουσίας ανάμεσα σε κράτη ή σε κρατικές ομάδες.

Α.1.2. Στοιχεία εργογραφίας και περιεχόμενο

Το 1513 ο Μακιαβέλι θα ξεκινήσει να γράφει το *Οι Λόγοι στα δέκα πρώτα βιβλία του Τίτου Λίβιου*, το οποίο και αποτελεί το μεγαλύτερο και περιεκτικότερο έργο του. Είναι το κατ' εξοχήν δημοκρατικότερο έργο του Μακιαβέλι, το οποίο αναφέρεται σ' ένα λαό φιλόδοξο και όχι αποκλειστικά σε έναν άνδρα. Εδώ ο Μακιαβέλι, τάσσεται με το μέρος της ισονομίας και των δημοκρατικών κυβερνήσεων, που τις θεωρεί καταλληλότερες για την κοινωνία. Το κύριο μέλημα του Μακιαβέλι στους *Λόγους στα δέκα πρώτα βιβλία του Τίτου Λίβιου*, είναι να πολεμήσει τη διαφθορά, η οποία τείνει να γίνεται συνώνυμο καταπίεσης και τυραννίας.¹¹

Την συγγραφή του έργου θα διακόψει την ίδια χρονιά για να ξεκινήσει τον *Ηγεμόνα*,¹² ένα έργο – εγχειρίδιο, έργο που αναδεικνύει έναν Μακιαβέλι περισσότερο ρεαλιστή παρά δημοκράτη, έργο επίσης που προκάλεσε τόσο ενθουσιασμό όσο και αντιδράσεις. Μια πραγματεία που αναφέρεται σ' έναν φιλόδοξο άντρα, σ' έναν πατριώτη ικανό να αφυπνίσει την ηθικότητα του λαού του, ένα έργο που είναι αφιερωμένο στον Λορέντζο Β' των Μεδίκων,¹³ προκειμένου να του διδάξει πως να διατηρεί την εξουσία του, πως να ελέγχει και να ενώνει τον λαό και το στρατό του και πως να προστατεύει το Κράτος του, επιχειρώντας με αυτόν τον τρόπο να κερδίσει την εύνοιά του.

---

¹¹ Ignacio Iturralde Blanco: *Μακιαβέλι - Ηγεμόνες, δυνάστες και άλλα πολιτικά ζώα*, εκδ. Emse Edapp S. L., ελληνική έκδοση Radnet, Αθήνα 2019, μτφ. Κατσιφός Ε., βλ. «Ο άλλος Μακιαβέλι», σελ. 107.

¹² Η μετάφραση του Principe, αποδίδεται ως Πρίγκιπας, Άρχοντας, Ηγέτης και Ηγεμόνας. Εφ'εξής θα ορίζεται ως Ηγεμόνας, δεδομένου ότι απευθύνεται σε εκείνο το πολιτικό υποκείμενο που έχει σκοπό μέσα από έναν ένοπλο αγώνα να κατακτήσει την ελευθερία του, να ενοποιήσει το λαό του κάτω από ένα Κράτος διατηρώντας ωστόσο την εξουσία του.

¹³ Ο Λαυρέντιος των Μεδίκων - Lorenzo di Piero de' Medici duca di Urbino (1492-1519), ήταν γιος του Πιέρο των Μεδίκων και Ηγεμόνας της Φλωρεντίας από το 1513-1519, ενώ το 1516 έλαβε τον τίτλο του Δούκα του Ουρμπίνο. Η κόρη του Αικατερίνη παντρεύτηκε τον Ερρίκο Β' της Γαλλίας. Ο Μακιαβέλι τον αποκαλεί κολακευτικά *Μεγαλοπρεπή*, εξαιτίας της προσωνομίας του παππού του. Ο τάφος του στο Σαν Λορέντσο της Φλωρεντίας, διακοσμείται με γλυπτά του Μιχαήλ Αγγέλου. *Ο Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι ήταν έργο αφιερωμένο σε αυτόν. «*Προτροπή πως να ελευθερωθεί η Ιταλία από τις βάρβαρες δυνάμεις*».

Τα δύο έργα συμπίπτουν και συνδέονται χρονολογικά μεταξύ τους και η διαφορά τους έγκειται κυρίως στο ύφος αλλά και στη σαφήνεια ουσιαστικών ζητημάτων που απασχολούσαν τον Μακιαβέλι την εποχή εκείνη. Επιπλέον, στους *Λόγους*, ο Μακιαβέλι ασχολείται με τις Δημοκρατίες, κάτι που απέφυγε να αναλύσει στον *Ηγεμόνα*. Επίσης, τα πρώτα κεφάλαια στο πρώτο βιβλίο των *Λόγων*, που εκθέτεται συνοπτικά η θεωρητική αξία του έργου, βρίσκονται σε αντιστοιχία με τον προβληματισμό του *Ηγεμόνα*.¹⁴

Ο *Ηγεμόνας*, αν και γράφτηκε το 1513, θα εκδοθεί 5 χρόνια μετά το θάνατο του Μακιαβέλι, δηλαδή το 1532. Αποτελεί ένα έργο, το οποίο έχει απελευθερωτικό και ενοποιητικό χαρακτήρα. Ο Μακιαβέλι, οραματιζόταν έναν άξιο Ηγέτη, να πάρει τα ηνία, να ενώσει τον λαό του και να οδηγήσει την Ιταλία στην απελευθέρωση από τις ξένες και κατοχικές δυνάμεις. Έναν άντρα που θα διαθέτει τις ικανότητες, την *virtù*,¹⁵ ένα μεθοδικό, πάντα ένοπλο, προνοητικό, επιδέξιο και ανδρείο Ηγεμόνα που θα βάζει την πατρίδα του πάνω απ' όλους και όλα και θα θέτει γερά θεμέλια συνδυάζοντας τη θεωρία με την πράξη.

Επιπλέον, καθίσταται αναγκαίο να έχει σύνεση και να είναι ικανός, έτοιμος και αποφασιστικός προκειμένου να διατηρήσει την εξουσία του, καθώς και να ελίσσεται ανάλογα με την κάθε *occasione*¹⁶ του καιρού του. Είναι απαραίτητο λοιπόν, ο Ηγεμόνας να είναι προετοιμασμένος και να διαθέτει την αρετή της σωφροσύνης, την αρετή της ηγεσίας, προκειμένου να προσελκύσει την εύνοια ή να αντιμετωπίσει τα γυρίσματα της *fortuna*,¹⁷ τα οποία μπορεί να είναι είτε καλά είτε κακά. Είναι αναγκαίο λοιπόν, ο

---

¹⁴ Τάκης Κονδύλης, *Niccolò Machiavelli*, Αθήνα: εκδ. Κάλβος, 1984, «Εισαγωγή», σελ. 282.

¹⁵ Η πιστή μετάφραση της *virtù* αποδίδεται ως αρετή. Στο έργο του Μακιαβέλι όμως, η έννοια της *virtù* δεν είναι μόνο μια ιδιότητα αλλά αποτελεί ένα σύνολο αρετών. Είναι μόνο επίκτητη και όχι έμφυτη και θα πρέπει να προσδιορίζεται με την έννοια της πολιτικής δεξιότητας ή της στρατιωτικής ικανότητας και όχι με αυτήν την έννοια της χριστιανικής αρετής.

¹⁶ Οι έννοιες της *necessità* και της *occasione* αποδίδονται ως αναγκαιότητα και ευκαιρία-περίσταση αντίστοιχα και αποτελούν, όπως η έννοια της *virtù*, έννοιες κλειδιά στον πολιτικό στοχασμό του Μακιαβέλι και στην προσέγγιση του πολιτικού υποκειμένου.

¹⁷ Η έννοια της *fortuna*, αποδίδεται ως τύχη και συνδέεται με τη λατινική λέξη «*mutatio*», η οποία δηλώνει την παντοδυναμία της αλλαγής και την κάθε μεταβολή. Συνδέεται επίσης με τα μεγέθη της ευκαιρίας και της αναγκαιότητας, γιατί εξαρτάται από τις εξωτερικές περιστάσεις, στις οποίες καθίσταται αναγκαίο να προσαρμοστεί ο κάθε Ηγεμόνας. Η *fortuna* θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική, γιατί είναι αυτή

Ηγεμόνας να διαθέτει ευελιξία και να μπορεί να τη μεταβάλει, όπως υπαγορεύει η fortuna και η occasione.

Ο *Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι, είχε την «τύχη» να μπει το 1559 στην λίστα με τα απαγορευμένα βιβλία (Index)¹⁸ από τον Πάπα Παύλο Δ΄ και ο Μακιαβέλι να αποκτήσει μια διαβολική φήμη, τη φήμη του σκληρού, του σατανικού και του τυράννου. Ωστόσο, *Ο Ηγεμόνας* και *Οι Λόγοι στα δέκα πρώτα βιβλία του Τίτου Λίβιου* μεταφράστηκαν και αναγνωρίστηκαν ευρέως στη Γαλλία, σε αντίθεση με την Ιταλία και την Ισπανία που *Ο Ηγεμόνας* λογοκρίθηκε και θεωρήθηκε ως ένα ανήτικο και αιρετικό εγχειρίδιο.

Τον 19^ο αιώνα στην Ιταλία, διαδόθηκε η άποψη πως ο *Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι επιχειρούσε να λύσει τα διάφορα προβλήματα της Ιταλίας της εποχής του, με γνώμονα κυρίως τον εθνικισμό και μια πληθώρα από απόψεις, κριτικές και αντιδράσεις δημιουργήθηκαν πάνω σε αυτό το ζήτημα. Μια από τις σημαντικότερες κριτικές και αναλύσεις επάνω στον Μακιαβέλι και στο πολιτικό υποκείμενο τον Ηγεμόνα, θα επιχειρήσει να κάνει ο Ιταλός Αντόνιο Γκράμσι μέσα από τα *Τετράδια των Φυλακών* τον 20^ο αιώνα.¹⁹

Ο Μακιαβέλι μετέφρασε επίσης κλασικά έργα, έγραψε θεατρικά έργα, μυθιστορήματα, κωμωδίες και ποιήματα. Το 1514, θα ξεκινήσει να γράφει τα *Έμμετρα Κεφάλαια*, τα οποία και θα αφήσει ανολοκλήρωτα. Το 1518, θα συγγράψει το θεατρικό έργο *Μανδραγόρας*, που αποτελείται από πέντε πράξεις και έναν έμμετρο πρόλογο. Πρόκειται για μια κωμωδία, υπόδειγμα θεατρικής γραφής, και αναφέρεται στην ιστορία ενός ερωτευμένου Φλωρεντινού, η οποία εκτυλίσσεται σε ένα 24 ωρο ανατροπών και φάρσας. Ο Μακιαβέλι μέσα από το έργο του, επικρίνει σκληρά την υποκριτική ηθική μέσα από πολιτικές ραδιουργίες, την υποταγή των ανθρώπων στο βωμό του χρήματος καθώς και τη χρήση δόλιων μέσων, προκειμένου να επιτευχθούν άτιμοι σκοποί.

που καθορίζει το 50% του πεπωμένου μας· το άλλο 50% το καθορίζει η εσωτερική επίκτητη ικανότητα κάθε Ηγεμόνα, η virtù.

¹⁸ Index Librorum Prohibitum (Κατάλογος Απαγορευμένων βιβλίων) που εξέδωσε η Παπική Εκκλησία του 16^ο αι. αλλά και ένας κατάλογος από συγγραφείς στη μαύρη λίστα που θεωρήθηκαν ανήτικοι και επικίνδυνοι για τη χριστιανική πίστη.

¹⁹ Niccolò Machiavelli: *Ο ΗΓΕΜΟΝΑΣ*, Αθήνα, εκδ. ΜΙΝΩΑΣ, 2018, μτφ. Αμυτ Ραϊκού-Σταύρου, βλ. «Η ζωή του Νικολό Μακιαβέλι και η εποχή του», σελ. 30-31.

«Νύχτα γλυκιά, ώρες τρισαγιασμένες, απ' το σκοτάδι και τη σιγαλιά, ώρες που βρίσκονται επιτέλους αγκαλιά οι αγαπημένοι και οι αγαπημένες, κι είναι η χαρά τρελή, καθώς μονάχοι αρχίζουν τώρα τη δική τους μάχη.

Ωρες που δίνετε τη δίκαιη πληρωμή σε στρατιές ερωτευμένων που μοχθούν κι είναι ο μόχθος τους φιλιά και στεναγμοί. Εσείς τους δίνετε εκείνο που ποθούν: τον Έρωτα, που κατακαίει παμφάγος κάθε κορμί που είχε γίνει πάγος»²⁰

Το 1519-1520, θα γράψει την *Τέχνη του Πολέμου (Dell'Arte della Guerra)*, που αφορά τον πόλεμο, μια από τις σημαντικότερες μορφές της διπλωματίας. Το κατ' εξοχήν έργο του, το οποίο πραγματεύεται τις απαραίτητες στρατηγικές και πολεμικές τακτικές που θα πρέπει να ακολουθήσει ο ικανός Ηγεμόνας. Ο Μακιαβέλι, θεωρεί την τέχνη του πολέμου καίριο σημείο της πολιτικής. Το έργο αυτό, αφιέρωσε στον ευγενή φλωρεντινό φίλο του Λορέντζο ντι Φίλιπο Στρόντσι.²¹ Το έργο έχει τη μορφή ενός σωκρατικού διαλόγου μεταξύ του Κόζιμο Ρουτσελάι, ένα φίλο του Μακιαβέλι που πέθανε σε νεαρή ηλικία και τον Φαμπρίτσιο Κολόνα, που δεν είναι άλλος από τον Μακιαβέλι.

Ο πνευματικός πατέρας της Γαλλικής Επανάστασης Βολταίρος, δύο αιώνες μετά τον θάνατο του Μακιαβέλι, θα αναφέρει: *«Ο Μακιαβέλι δίδαξε στην Ευρώπη την τέχνη του πολέμου. Μέχρι τότε τον διεξήγαγαν χωρίς να τον γνωρίζουν».*²²

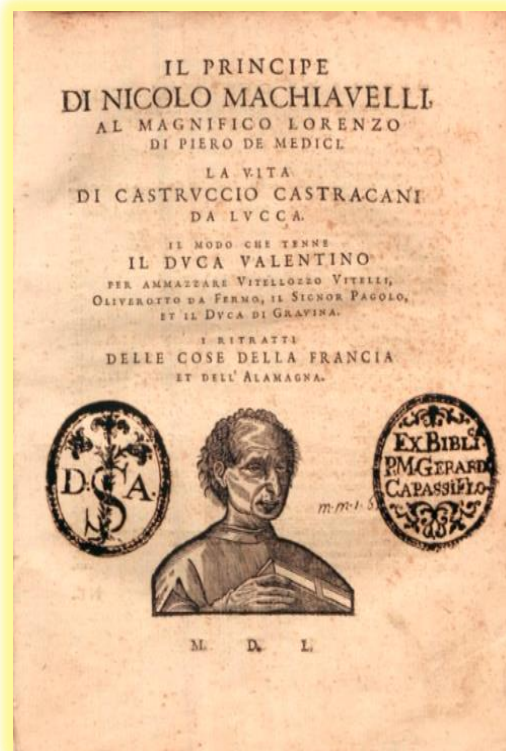
²⁰ Niccolò Machiavelli: *ΜΑΝΔΡΑΓΟΡΑΣ*, Αθήνα, εκδ. γράμματα, 2008, μτφ. Τζένη Μαστοράκη, βλ. «Τραγούδι από την Τέταρτη Πράξη», σελ. 85.

²¹ Φίλιπο Στρόντσι (1489-1538): Φλωρεντινός τραπεζίτης και υπερασπιστής της φλωρεντινής δημοκρατίας εναντίον του Δουκάτου των Μεδίκων. Υπήρξε το πιο γνωστό μέλος της οικογένειας Στρόντσι από την περίοδο της Αναγέννησης. Διοίκησε τη Σιένα και ήταν σε αντιπαράθεση με τη δυναστεία των Μεδίκων. Η σχέση του με τον Μακιαβέλι υπήρξε φιλική και υποστηρικτική. Ο Λορέντσο τον υποστήριξε ηθικά και οικονομικά την εποχή της κυριαρχίας των Μεδίκων.

²² Niccolò Machiavelli: *ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ*, Αθήνα, εκδ. ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ, 2019, μτφ. Γιώργος Μπαρουζής, βλ. «Το έργο», σελ. 7-9.

Εικόνα 3,4,5,6: Τα κυριότερα έργα του Μακιαβέλι (από αριστερά προς δεξιά): α) *Οι λόγοι πάνω στα δέκα βιβλία του Τίτου Λίβιου*, β) *Ο Ηγεμόνας*, γ) *Μανδραγόρας*, δ) *Η Τέχνη του πολέμου*.

Α.2. Ο σοφός δάσκαλος της πολιτικής εξουσίας και του πολιτικού ρεαλισμού

Ο Μακιαβέλι υπήρξε ένας πρωτότυπος για την εποχή του στοχαστής. Είχε έφεση στην πολιτική, ενώ υπήρξε και φιλόσοφος εξ ανάγκης. Αναμφίβολα, έθεσε τις βάσεις γι' αυτό που σήμερα ονομάζουμε Πολιτικές επιστήμες. Με τον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι, η πολιτική κρίνεται ως ένας αυτόνομος κλάδος της επιστήμης και τα πολιτικά ζητήματα αντιμετωπίζονται ως ένα ανεξάρτητο αντικείμενο,²³ ενώ για πρώτη φορά αναφέρεται πιο συστηματικά η λέξη «Κράτος», αντί της φεουδαρχίας.

Ο Ηγεμόνας, εκπροσωπεί την κρατική εξουσία και κάθε Ηγεμόνας για τον Μακιαβέλι που επιθυμεί να διατηρεί την εξουσία του, θα πρέπει να την επιβάλει επίσης με τρόπο αποτελεσματικό. Οφείλει να γνωρίζει πως η εξουσία είναι εφήμερη και δεν θα του δοθεί από τον Θεό. Θα κριθεί στο χέρι του, στις ικανότητές του αλλά και στην τύχη, πόσο θα καταφέρει να παραμείνει στην εξουσία.

Ο Μακιαβέλι, συμβουλεύει πως η χρήση της βίας απέναντι στους υπηκόους του θα πρέπει να είναι «καλή», δηλαδή να γίνεται από ανάγκη και με τρόπο που δεν θα επαναλαμβάνεται, γιατί σε διαφορετική περίπτωση ο Ηγεμόνας θα γίνει μισητός από τον λαό του και θα ζητά εκδίκηση. Πρέπει λοιπόν ο Ηγεμόνας, να εμπνέει φόβο στους υπηκόους του και όχι μίσος. Βέβαια, αν τον αγαπούν και τον φοβούνται, είναι και το ιδανικότερο. Αλλά μεταξύ αγάπης και φόβου, είναι προτιμότερο να τον φοβούνται. Επιπλέον, ο Ηγεμόνας δεν πρέπει να προσβάλει τις ηθικές αντιλήψεις του λαού του, ούτε και να του προκαλεί το αίσθημα της απελπισίας με την απειλή κατάσχεσης της περιουσίας του, διότι προσβολές και απειλές δεν λησμονούνται από το λαό.²⁴

Για τον Μακιαβέλι, η εξουσία του Ηγεμόνα είναι πιο ασφαλής και σταθερή, όταν στηρίζεται στους υπηκόους του και όχι στους ευγενείς, διότι ο σκοπός του λαού είναι πιο τίμιος από των ευγενών, οι οποίοι τελευταίοι, τον καταπιέζουν και ίσως παραμονεύουν σε ενδεχόμενο λάθος η αδυναμία του να καταλάβουν την εξουσία του. Το ίδιο εχθρικά, αντιμετωπίζει ο Μακιαβέλι και το ζήτημα των κληρονομικών

---

²³ Γιάννης Πλάγγεσης: *Νεότερη πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη, εκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, 2020, βλ. «Niccolò Machiavelli, Οι απόψεις του για την εξουσία και η θεωρία του για την ελευθερία και τη δημοκρατία», σελ.51.

²⁴ Όπ. π., σελ. 65.

ηγεμονιών, αμφισβητώντας την παραδοσιακή ελίτ και θεωρώντας καταλληλότερη τη μοναρχική νομιμότητα ηγεμονίας που βρίσκεται σε αναλογία με τη virtù, δηλαδή την αρετή της ηγεσίας, την πολιτική και στρατιωτική ικανότητα, το ταλέντο και τη φιλοδοξία.

Ο Μακιαβέλι, με αυτές τις συμβουλές που δίνει στους επίδοξους Ηγεμόνες αλλά και στον ίδιο το λαό, μας εισάγει θα λέγαμε σε μια τέχνη της διακυβέρνησης που σήμερα έχουμε μάθει ως Realpolitik,²⁵ ενώ έρχεται σε αντίθεση με την παραδοσιακή πλατωνική πολιτική θεωρία αλλά και την αριστοτέλεια πολιτική προσέγγιση, με τις μεσαιωνικές αντιλήψεις και την αυστηρότητα της χριστιανικής ηθικής που κρατούν δέσμιο με αλυσίδες τον άνθρωπο.

Με την πρακτική του φιλοσοφία, ανοίγει έναν δρόμο μακριά από τις παραδοσιακές θρησκευτικές αξίες και αντιλήψεις, οι οποίες υποτάσσουν τον άνθρωπο και τον καθιστούν παθητικό και υποταγμένο. «Ξεριζώνει από το πέραςμα τα αγριόχορτα και το εξερευνάει». Ανοίγει ένα πέραςμα, το οποίο αργότερα θα διαβούν προσωπικότητες, όπως ο Σπινόζα, ο Νίτσε, ο Γκράμσι, ο Φουκό.²⁶

Ο πολιτικός ρεαλισμός του Μακιαβέλι, συντέλεσε στο να καταστεί ο κατ' εξοχήν θεωρητικός εκφραστής της έννοιας του Κράτους και της εξουσίας. Καταφέρνει να εστιάζει και να μελετά την ανθρώπινη φύση αλλά και τη φύση της εξουσίας. Εστιάζει στο ανθρώπινο υποκείμενο μέσα σ' ένα πλαίσιο παιχνιδιών εξουσίας.²⁷

Οραματιζόταν τη συνένωση των σινιοριών κάτω από ένα Κράτος με οδηγό έναν ικανό και πατριώτη Ηγεμόνα, που θα συγκέντρωνε όλη την ισχυρή εξουσία και θα απελευθέρωνε την Ιταλία από τις ξένες βάρβαρες δυνάμεις και θα αναχαίτιζε την

---

²⁵ Πρόκειται για τον πολιτικό ρεαλισμό, με την πολιτική ως μια τέχνη υλοποιήσιμη και εφικτή. Για μια πολιτική στρατηγικής που βασίζεται στην τετράγωνη και ψυχρή λογική που στοχεύει στο κέρδος, στην εξουσία μακριά από ενδοιασμούς και ηθικούς φραγμούς. Για περισσότερα βλ. Ignacio Iturralde Blanco: *Μακιαβέλι - Ηγεμόνες, δυνάστες και άλλα πολιτικά ζώα*, εκδ. Emse Edapp S. L., ελληνική έκδοση Radnet, Αθήνα 2019, μτφ. Κατσιφός Ε., «Νικολό, ο ηγεμόνας της ρεαλιστικής πολιτικής», σελ. 12.

²⁶ Οπ. π., σελ. 13.

²⁷ Ignacio Iturralde Blanco: *Μακιαβέλι - Ηγεμόνες, δυνάστες και άλλα πολιτικά ζώα*, εκδ. Emse Edapp S. L., ελληνική έκδοση Radnet, Αθήνα 2019, μτφ. Κατσιφός Ε., βλ. «Νικολό, ο Ηγεμόνας της ρεαλιστικής πολιτικής», σελ. 14.

εσωτερική αναρχία και τη διαφθορά. Τον ενδιαφέρει η δημιουργία ενός ισχυρού και σταθερού Κράτους, όπως ήταν τα Κράτη της Γαλλίας και Ισπανίας.

Αυτόν τον επίδοξο Ηγεμόνα έβλεπε στο πρόσωπο του Καίσαρα Βοργία,²⁸ έναν άντρα χαρισματικό που θαύμαζε πραγματικά, καθώς συνδύαζε την πονηριά με τη σκληρότητα και παρόλες τις βιαιότητες του, ο Μακιαβέλι τις δικαιολογούσε, γιατί ο σκοπός του άγιαζε τα μέσα. Τα μέσα δηλαδή, θεμιτά ή αθέμιτα, που χρησιμοποιεί ο Ηγεμόνας για να διατηρήσει το στέμμα του. Ο Μακιαβέλι, εκθειάζει τον Καίσαρα Βοργία με τα εξής λόγια: «Λαμπρός και μεγαλοπρεπής και στα όπλα τόσο ατρόμητος που δεν υπάρχει κάποιο μεγάλο πράγμα που να του φαίνεται μικρό. Ποτέ δεν αναπαύεται και γι' αυτό βγαίνει πάντα νικητής και υπέροχος».²⁹

Εικόνα 7: Προσωπογραφία του ευγενή Καίσαρα Βοργία που αποδίδεται στον ζωγράφο Αλτομπέλο Μελόνε το 1513: Ο Καίσαρας Βοργίας υπήρξε υπόδειγμα ικανού Ηγεμόνα, ο οποίος χρησιμοποίησε όλα τα μέσα, θεμιτά ή αθέμιτα για να διατηρήσει την εξουσία του. Για τον Μακιαβέλι, υπήρξε ο Μεσσίας της Ιταλικής απελευθέρωσης και ενοποίησης. Η τύχη όμως έχει τα δικά της γυρίσματα...

Εικόνα 8: Θεά Φορτούνα, αντίστοιχη με την ελληνική Θεά της Τύχης, την Ειμαρμένη που μπορεί να φέρει καλή ή κακή τύχη. Ο Μακιαβέλι γράφει για την τύχη σαν να είναι Θεά.

²⁸ Ο Καίσαρας Βοργίας γνωστός και ως Δούκας Βαλεντίνο (1475-1507) ήταν Ιταλός στρατηγός και επίδοξος Ηγεμόνας. Γνωστός για τις μηχανορραφίες του και τις αθέμιτες πράξεις του προκειμένου να πετύχει τον σκοπό του. Υπήρξε πρότυπο Ηγεμόνα κατά τον Μακιαβέλι που στο πρόσωπό του έβλεπε το διακαή πόθο της απελευθέρωσης και της Ιταλικής ενοποίησης. Ο Καίσαρας Βοργίας, παρά την αποφασιστικότητά του, την ηγετική του σωφροσύνη, την πολιτική δράση και τις διοικητικές του ικανότητες, στάθηκε άτυχος καθώς αρχικά αρρώστησε σοβαρά ο πατέρας του Αλέξανδρος ΣΤ΄ και στη συνέχεια ο ίδιος, με αποτέλεσμα να χάσει τα εδάφη που είχε κατακτήσει και να καταρρευσει. Έτσι, ο παράγοντας *Τύχη* που είναι ευμετάβλητος άλλαξε πορεία και τον χτύπησε πίσωπλάτα.

²⁹ Ignacio Iturralde Blanco: *Μακιαβέλι - Ηγεμόνες, δυνάστες και άλλα πολιτικά ζώα*, εκδ. Emse Edapp S. L., ελληνική έκδοση Radnet, Αθήνα 2019, μτφ. Κατσιφός Ε., βλ. «Καίσαρας Βοργίας», σελ. 44-46.

Κατά τον Μακιαβέλι, κύριος στόχος κάθε επίδοξου Ηγεμόνα από την στιγμή που θα αναλάβει την εξουσία του, είναι η διατήρηση αυτής. Θα πρέπει να γνωρίζει πως από τη στιγμή που θα φτάσει στην κορυφή πως κινδυνεύει να πέσει πάντα. Οφείλει να είναι ευέλικτος και προπονημένος, γιατί με αυτόν τον τρόπο θα προσαρμοστεί καλύτερα στα γυρίσματα της τύχης. Μέσα από την αρετή της ηγεσίας δύναται ακόμη και να προβλέψει μελλοντικά εμπόδια και να είναι πιο έτοιμος να τα αποτρέψει.

Ο Μακιαβέλι, υπήρξε αναμφίβολα ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς της εξουσίας, αυτός που έθεσε τις βάσεις της Πολιτικής Επιστήμης, ένας άνθρωπος της εποχής του -ασχέτως αν τη ξεπερνούσε-, ένας ρεαλιστής στοχαστής, που με τη συγγραφή ενός τόσο διαχρονικού έργου, τον *Ηγεμόνα*, το οποίο από τη μια έλαβε απaráμιλλο θαυμασμό, από την άλλη όμως δαιμονοποιήθηκε, όπως και ο ίδιος, και απαγορεύθηκε από την Καθολική Εκκλησία· έργο που δεν κατανοήθηκε, παρερμηνεύθηκε ή χρησιμοποιήθηκε, και που μέχρι και σήμερα προξενεί αντιφατικές κρίσεις και ερμηνείες.

Το ζήτημα της παρερμηνείας θα το δούμε αναλυτικά στο Γ' Μέρος της παρούσας εργασίας.

Α.3. Η θέση του Μακιαβέλι για το Κράτος, τη Θρησκεία, την Ηθική και τη Δημοκρατία

Ο Μακιαβέλι βλέπει το Κράτος ως προστάτη της κοινωνίας και τη διαφθορά και αναρχία ως εχθρό της. Θεωρεί το Κράτος, ταυτόσημο με την έννοια του Έθνους, το οποίο και θα ενοποιήσει όλο τον ιταλικό λαό και θα τον απαλλάξει από τις βάρβαρες ξένες και κατοχικές δυνάμεις, την αναρχία και τη διαφθορά. Αυτό όμως δεν θα καταστεί δυνατό να επιτευχθεί μονάχα με τη δύναμη του λαού και της δημοκρατίας.

Για να καταστεί αυτό εφικτό είναι απαραίτητη, όπως αναφέραμε και παραπάνω, η παρουσία ενός ισχυρού και ικανού Ηγεμόνα, ο οποίος θα πάρει τα ηνία της πατρίδας του και θα κυριαρχήσει. Ένας ισχυρός Ηγέτης, προνοητικός, εκπαιδευμένος, ένοπλος και ευέλικτος σε κάθε περίπτωση, που σε περιόδους ειρήνης δεν θα επαναπαύεται αλλά θα προετοιμάζεται για τον επόμενο πόλεμο και που θα έχει ως ιερό σκοπό, την προστασία της πατρίδας του και της εξουσίας του, *σκοπός που θα αγιάζει όλα τα μέσα*, και θα είναι *πέρα από το καλό και το κακό*, υποτάσσοντας ακόμη το Δίκαιο και την Ηθική ή ενεργώντας με σκληρότητα, όταν κρίνεται απαραίτητο.

Στόχος του Ηγεμόνα κατά τον Μακιαβέλι, εκτός από τη διασφάλιση της εξουσίας του, θα είναι επίσης να λαμβάνει δόξα και τιμή μέσα από τις πολιτικές που ακολουθεί. Αυτό θα το καταφέρει, ακολουθώντας μια πολιτική διακυβέρνησης που δεν αρέσκεται σε ξεδιάντροπες αγριότητες, δηλαδή δεν θα ασκεί αδίστακτα σκληρότητα χωρίς κάποιο σκοπό ή στρατηγική.

Ο αναγεννησιακός Μακιαβέλι, υποστηρίζει πως οι μεσαιωνικές αντιλήψεις και η χριστιανική ηθική κρατούν σαν δυο αλυσίδες δέσμιους τους ανθρώπους στο σκοτάδι. Περιφρονεί και αντιτίθεται στις παραδοσιακές χριστιανικές αντιλήψεις και αξίες, οι οποίες υποτάσσουν και κάνουν παθητικό το ανθρώπινο υποκείμενο. Ο Μακιαβέλι, έχοντας στραμμένο το βλέμμα προς το καινούργιο, καταφέρνει να αποδεσμεύσει την πολιτική από την κυριαρχία της μεσαιωνικής θρησκευτικής ιδεολογίας και να την ανεξαρτητοποιήσει από τη θρησκεία και την εκκλησία.

Δεν τον ανησυχεί η ουράνια και σωτήρια τελική κρίση και πατάει γερά στη γη, φιλοσοφώντας πρακτικά και ασκώντας κριτική στις χριστιανικές αξίες, τις οποίες θεωρεί αντιπαραγωγικές για τον Ηγεμόνα. Τον απασχολεί μονάχα ο κοινωνικός και πολιτικός ρόλος που μπορεί να παίξει η θρησκεία ή η εκκλησία, η οποία δύναται να

στηρίζει την πολιτική εξουσία και να διαμορφώσει μια εκ νέου κοινωνικοπολιτική συνείδηση.³⁰

Τρεις περίπου αιώνες μετά, οι απόψεις του Μακιαβέλι, όσον αφορά το ζήτημα της θρησκείας και τις αξίες που προσφέρει η χριστιανική ηθική, θα βρουν σύμφωνο αλλά και πιο ρηξικέλευθο τον Νίτσε, αναφέροντας πως *η χριστιανική ηθική είναι αυτή η βούληση για ψέμα, μια Κίρκη που διαφθείρει την ανθρωπότητα*.³¹

Ο Μακιαβέλι, προειδοποιεί πως ο Ηγεμόνας που έχει ηθικούς φραγμούς και πάσης φύσεως ενδοιασμούς, ο Ηγεμόνας που δεν ξέρει να ελίσσεται ανάλογα με την κάθε περίπτωση ή αυτός που νιώθει τύψεις, είναι και καταδικασμένος να κατακυβηθεί και να ηττηθεί. Γιατί η συστολή, αποτελεί σφάλμα στην τεχνική άσκησης της εξουσίας.

Ο Μακιαβέλι ζει και δοκιμάζεται σε μια διεφθαρμένη κοινωνία, σε μια δύουσα Ιταλία, σε μια ταραγμένη πολιτικά και κοινωνικά ζωή, στην οποία κυριαρχούν δολοπλοκίες, μηχανορραφίες, πόλεμοι, Ηγεμόνες και πλούσιοι, που επιχειρούν να εξυπηρετούνται σε βάρος των φτωχών περιορίζοντας ωστόσο και την ελευθερία τους. Ο Μακιαβέλι, επιχειρεί να στρέψει τους ανθρώπους σε μια καινούργια ηθική, επαναπροσδιορίζοντας τις ψεύτικες αξίες, τις οποίες καθόριζαν ως τότε η καθολική εκκλησία και ο κλασικός ουμανισμός.³²

Η βασική θέση του Μακιαβέλι όσον αφορά το ζήτημα της ηθικής, είναι πως αυτό που ουσιαστικά είναι πολιτικά επιθυμητό δεν είναι απαραίτητο να συμβαδίζει με το αποδεκτό ως καλό.

Για να γίνει κατανοητό αυτό, μερικές από τις αξίες που επαναξιολογεί ο Μακιαβέλι προκειμένου να αποκαταστήσει την πραγματική αρετή, είναι η υπερβολική γενναιοδωρία (ελευθεριότητα), γιατί καταλήγει σε απληστία και ο ενάρτεος Ηγεμόνας

---

³⁰ Γιάννης Πλάγγεσης: *Νεότερη πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη, εκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, 2020 «Το ζήτημα της θρησκείας», σελ. 80.

³¹ Φρίντριχ Νίτσε: *ΙΑΕ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικών (Ιανουάριος 2017), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, βλ. «Γιατί είμαι μια μοίρα», σελ. 157.

³² Ignacio Iturralde Blanco: *Μακιαβέλι - Ηγεμόνες, δυνάστες και άλλα πολιτικά ζώα*, εκδ. Emse Edapp S. L., ελληνική έκδοση Radnet, Αθήνα 2019, μτφ. Κατσιφός Ε., βλ. «Ηθική και διακυβέρνηση», σελ. 100.

οφείλει να έχει σύνεση και φειδώ, ώστε να μην δαπανά άσκοπα και να μην χρειάζεται να υπερφορολογεί το λαό του.³³

Όπως αναφέρει ο Κουέντιν Σκίներ, αν ο Ηγεμόνας σταματήσει να δρα με απλοχεριά θα τον αποκαλούν αρχικά σπαγκοραμμένο αλλά στην πορεία ο λαός του, θα τον θεωρεί πιο γενναιοδωρο και με αυτόν τον τρόπο θα πραγματώνεται μια αληθινή αρετή της γενναιοδωρίας.³⁴

Επιπλέον ένα στοιχείο που ακούγεται αντιφατικό, είναι πως θεωρεί τη φιλευσπλαχνία όχι ως ενάρετο στοιχείο, γιατί μπορεί να καταστεί επιζήμια για τον Ηγεμόνα, ενώ η «καλή» χρήση της βίας μπορεί να είναι χρήσιμη, αρκεί να γίνεται μια φορά και από ανάγκη. Όπως αναφέρει στο 17^ο κεφ. του *Ηγεμόνα*: «είναι προτιμότερο να σε φοβούνται παρά να σε αγαπούν». Στην περίπτωση που δεν είναι εφικτό και τα δύο μαζί, διότι οι άνθρωποι είναι εκ φύσεως κακοί και αγάριστοι.³⁵

Ακόμη, για το στοιχείο της εντιμότητας και για το αν ο Ηγεμόνας θα πρέπει να κρατά το λόγο του, ο Μακιαβέλι υποστηρίζει πως οι κάθε συμφωνίες θα πρέπει να τηρούνται μονάχα αν υπάρχει κάποιο όφελος, ενώ η εξαπάτηση αποτελεί έναν άσσο στο μανίκι του διπλωμάτη Ηγεμόνα.

Στις μακιαβελιανές³⁶ αρετές θα μπορούσε να συμπεριληφθεί η προσποίηση, το ψέμα και η υποκρισία, τις οποίες ο εκάστοτε Ηγεμόνας θα πρέπει συχνά να εξασκεί. Όπως υποστηρίζει ο Μακιαβέλι: «Ο Ηγεμόνας, αν δεν κατέχει τις αρετές που θεωρούνται καλές, τουλάχιστον οφείλει να φαίνεται πως τις κατέχει», αλλά και «Ο καθένας βλέπει

---

³³ Niccolò Machiavelli: *Il Principe*, editore Einaudi, Torino 2014, a cura di Giorgio Inglese, XVI, «De liberalitate et parsimonia», pag. 112.

³⁴ Κουέντιν Σκίներ: *Μακιαβέλι*, Αθήνα: εκδ. νήσος 2002, μτφ. Κώστας Αθανασίου, επιμ. Θεοδόσης Νικολαΐδης, βλ. «Η νέα ηθική», σελ. 77.

³⁵ Niccolò Machiavelli: *Il Principe*, editore Einaudi, Torino 2014, a cura di Giorgio Inglese, XVII, «De crudelitate et pietate; et an sit melius amari quam timeri, vel e contra», pag. 117-118.

³⁶ Επειδή η έννοια «μακιαβελικός», όπως θα δούμε και παρακάτω, έχει λάβει μια αρνητικά χροιά, η οποία ταυτίζει τον πανούργο, τον ανήθικο, τον διπρόσωπο και αυτόν που μηχανορραφεί, όπως επίσης μακιαβελικός μπορεί να οριστεί και κάποιος που δεν ασπάζεται τη θεωρία του Μακιαβέλι, θα χρησιμοποιηθεί η έννοια μακιαβελιανός, έννοια που θα ταυτίζεται με τις ιδέες και τα «πιστεύω» του Μακιαβέλι.

αυτό που φαίνεται πως είσαι, μα λίγοι καταλαβαίνουν αυτό που πραγματικά είσαι».³⁷ Γιατί το πλήθος κρίνει και συναρπάζεται από το φαίνεσθαι και από τα αποτελέσματα των πραγμάτων μένοντας στην επιφάνεια και χωρίς να γνωρίζει ποιός πραγματικά είσαι.

Τέλος, ο Μακιαβέλι κάνει αναφορά για δύο ειδών πολέμου· γι' αυτόν που διεξάγεται με τους Νόμους και προσιδιάζει στην ανθρώπινη φύση και γι' αυτόν που γίνεται με τη Βία και ταιριάζει πιο πολύ με τα θηρία. Επειδή το πρώτο είδος του πολέμου δεν αρκεί, ο άνθρωπος θα πρέπει να μάθει να δαμάζει εξίσου καλά τη διπλή του φύση· την ανθρώπινη και τη ζωώδη. Όταν αναγκάζεται να μεταχειριστεί τη ζωώδη φύση του, θα πρέπει να δρα γενναία και με δύναμη σαν το λιοντάρι για να τρομάζει τους εχθρούς του και πονηρά και με οξύνιοια σαν την αλεπού για να αποφεύγει τις παγίδες.³⁸

Οι Ηγεμόνες λοιπόν που θα ενεργούν με τα προσόντα της πονηριάς και τόλμης, είναι και οι ιδανικότεροι Ηγεμόνες, οι οποίοι θα γνωρίσουν καλά τα τερτίπια της πολιτικής και θα παραμείνουν στην εξουσία με ευμένεια, αφού θα προσαρμόζονται ανάλογα με την κάθε περίπτωση.

Ο Μακιαβέλι αντιλαμβάνεται βαθύτατα την ουσία του δημοκρατικού πολιτεύματος που συσχετίζει με την ελευθερία, η οποία προϋποθέτει την ευημερία του λαού και τη σταθερότητα του Κράτους, ενώ στέκεται πιστός στο δημοκρατικό ιδεώδες. Υπογραμμίζει πως αν η δημοκρατία έχει σταθερές βάσεις, αποτελεί και την καλύτερη μορφή διακυβέρνησης. Ο Μακιαβέλι, αναφέρει πως αυτό που ενδυναμώνει το Κράτος είναι το κοινό συμφέρον του λαού και η πλειοψηφία που μόνο σ' ένα δημοκρατικό πολίτευμα μπορεί να ευδοκιμήσουν.

Ο Μακιαβέλι μας αποτυπώνει τον ρεαλισμό του, αντιλαμβανόμενος την ιστορία μ' ένα κυκλικό τρόπο, δηλαδή ισχυρίζεται, πως πολλά πράγματα αλλάζουν στην κοινωνία μέσα από την τάξη και την αταξία και αντιστρόφως, ενώ η *virtù* δημιουργεί

---

³⁷ Niccolò Machiavelli: *Il Principe*, editore Einaudi, Torino 2014, a cura di Giorgio Inglese, XVII, «Quomodo fides a Principibus sit servanda», pag. 127-128.

³⁸ Οπ., π., σελ. 123-124.

ηρεμία, η ηρεμία σχόλη και αυτή με την σειρά της δημιουργεί αναρχία και καταστροφή και πάλι μετά την καταστροφή επανέρχεται η τάξη κ.ο.κ.³⁹

Στο δεύτερο κεφάλαιο από το πρώτο βιβλίο των *Λόγων*, ο Μακιαβέλι μας αναφέρει την ήδη γνωστή πλατωνική και αριστοτελική θεωρία της μεταβολής των πολιτευμάτων.⁴⁰ Ο Μακιαβέλι εδώ, κάνει λόγο για την ταξινόμηση των πολιτευμάτων σε Βασιλεία, Αριστοκρατία και Δημοκρατία αλλά και στην κυκλική, πολλές φορές τυχαία μεταβολή τους, καθώς η Βασιλεία μεταβάλλεται εύκολα σε Τυραννία, η Αριστοκρατία γίνεται άνετα η κυβέρνηση των λίγων, δηλαδή Ολιγαρχία και η Δημοκρατία χωρίς δυσκολία τρέπεται σε ακολασία.

Όταν η Δημοκρατία λοιπόν, την οποία όπως αναφέραμε παραπάνω, ο Μακιαβέλι θεωρεί ως την κατ' εξοχήν μορφή πολιτικής διακυβέρνησης, τραπεί σε οχλοκρατία και αναρχία, προκειμένου να «θεραπευτεί» και να προστατευθούν τα ιδιωτικά και δημόσια συμφέροντα του λαού και να εξαλειφθεί η αδικία, είναι αναγκαία η παρουσία ενός ικανού άντρα, ενός Ηγεμόνα που θα ασκήσει εξουσία και θα επαναφέρει την τάξη.

Εικόνα 9,10: Κάθε επίδοξος Ηγεμόνας πρέπει να προσαρμόζεται και με την ζωώδη φύση του. Να είναι δυνατός σαν το λιοντάρι για να τα βάζει με τους λύκους και πονηρός σαν την αλεπού για να αναγνωρίζει τις παγίδες.

---

³⁹ Γιάννης Πλάγγεσης: *Νεότερη πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη, εκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, 2020, βλ. «Ηθική και πολιτική», σελ. 56.

⁴⁰ Niccolò Machiavelli: *Discourses on Livy*, Oxford University Press, New York 2008, translated by Julia Conaway Bondanella & Peter Bondanella, Book 1, Chapter 2, «How many kinds of Republics There Are, and What Kind the Roman Republic Was», pag. 22-28.

A.4. Ερμηνευτική προσέγγιση της μακιαβελιανής πολιτικής σκέψης

Όπως αναφέραμε παραπάνω, ο Μακιαβέλι επιχείρησε να αποσυμπλέξει την ηθική και τη θρησκεία από την πολιτική ερχόμενος σε ρήξη με την αριστοτελική παράδοση, η οποία επικρατούσε στην πολιτική σκέψη μέχρι και την περίοδο του μεσαίωνα. Είναι άνθρωπος της εποχής του και μελετά την πολιτική πραγματικότητα του καιρού του, ελευθερώνοντας την πολιτική από την παλιά ηθική, τις χριστιανικές προκαταλήψεις και την Εκκλησία, γιατί κρατούν στο σκοτάδι την ανθρωπότητα, ανυψώνοντας στη θέση τους νέες και ουσιαστικές αξίες και αναδεικνύοντας την πολιτική ως μια αυτόνομη, ρεαλιστική επιστήμη που θα μελετά την ανθρώπινη συμπεριφορά σε σχέση πάντα με τα πολιτικά φαινόμενα, με τον αγώνα και την εξουσία.

Το δόγμα του και οι συμβουλές του για τους επίδοξους Ηγεμόνες βρήκαν αρνητικό αντίκρισμα από την καθολική Εκκλησία, με αποτέλεσμα τα βιβλία του να απαγορευτούν, οι πολιτικές απόψεις του και ο σχεδιασμός του να διαστρεβλωθούν, να επικριθούν και να λάβουν μια αρνητική σημασία και το όνομά του να γίνει συνώνυμο μομφής και να δαιμονοποιηθεί λαμβάνοντας το διαβολικό παρώνυμο «Old Nick» («γέρο-Νικ»).⁴¹

Ο μακιαβελισμός που έλαβε το όνομα από τον Μακιαβέλι, με τη στενή έννοια του όρου αποτελεί συνώνυμο του κυνισμού και αμοραλισμού και προσέλαβε θα λέγαμε αρνητικό πρόσημο, προκειμένου να δηλώσει την άρση κάθε ηθικού φραγμού προς επίτευξη των στόχων του εκάστοτε Ηγεμόνα ή κάποιας κυβέρνησης, στόχων πολλές φορές αθέμιτων και άνομων. Όμως, το μακιαβελικό αυτό στοιχείο υπήρξε μια μόνο πτυχή του έργου του Μακιαβέλι και δεν θα έπρεπε να καθορίζει και να συνοδεύει όλη την πορεία της πολιτικής του θεωρίας. Άδικο επίσης είναι να συμπεράνουμε με πέντε λέξεις, «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» ολόκληρη τη μακιαβελιανή σκέψη, καθώς πολλοί στοχαστές, πριν ή μετά τον Μακιαβέλι, χρησιμοποίησαν αινιγματικές φράσεις και αφορισμούς.

---

⁴¹ Ignacio Iturralde Blanco: *Μακιαβέλι - Ηγεμόνες, δυνάστες και άλλα πολιτικά ζώα*, εκδ. Emse Edapp S. L., ελληνική έκδοση Radnet, Αθήνα 2019, μτφ. Κατσιφός Ε., βλ. «Νικολό, ο ηγεμόνας της ρεαλιστικής πολιτικής», σελ. 20.

Η θετική αποτίμηση της μακιαβελιανής σκέψης έγινε από στοχαστές, όπως ο Ρουσσώ, ο Χέγκελ, ο Νίτσε, ο Γκράμσι, ο Σκίνερ, ο Αλτουσέρ, ο Νέγκρι, κ.α.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον *Ηγεμόνα* έχει η ερμηνεία του επαναστάτη Γκράμσι μέσα από τα *Τετράδια της Φυλακής*, που τον προσεγγίζει μ'έναν τρόπο συλλογικό. Ο *Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι αποτελεί για τον μαρξιστή Γκράμσι ένα «επαναστατικό μανιφέστο»,⁴² το συλλογικό και επαναστατικό πολιτικό υποκείμενο, το κομμουνιστικό κόμμα, το κόμμα που δημιουργεί μια βούληση συλλογική. Είναι το πολιτικό υποκείμενο που θα θέσει ως στόχο την ένωση των υποτελών τάξεων υπό τη σκέπη μιας προλεταριακής ηγεμονίας. Είναι το κόμμα, αυτός ο συλλογικός Ηγέτης, ο ενάρτεος και «ένοπλος προφήτης»⁴³ που δεν θα αυθαιρετεί και θα αγωνίζεται για να ανατρέψει τον εχθρό· στην προκειμένη χρονική περίπτωση, τον φασισμό στην Ιταλία.

Για τον Γκράμσι, ο Μακιαβέλι υπήρξε ένας πατριώτης με όραμα που διακρίνει την πολιτική από την κίβδηλη ηθική, ένας πολιτικός της δράσης που αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα και φιλοσοφεί ρεαλιστικά με σχέδιο δράσης.

Για τον Γάλλο μαρξιστή φιλόσοφο Αλτουσέρ, ο οποίος βρίσκεται κοντά στην γκραμσιανή προσέγγιση, ο Μακιαβέλι υπήρξε ένας επαναστάτης και αναμφίβολα ο θεωρητικός που έθεσε τα θεμέλια ενός Κράτους εθνικού που έρχεται σε ρήξη με τον φεουδαρχικό κόσμο, τις παλιές ηθικές αξίες και την Εκκλησία. Ο Μακιαβέλι για τον Αλτουσέρ, οραματίζεται κάτι το εφικτό· την απελευθέρωση της Ιταλίας και την ενοποίησή της σε ένα Κράτος, όπως ήταν για παράδειγμα τα Κράτη της Γαλλίας, Αγγλίας και Ισπανίας την περίοδο εκείνη.

Για τον Αλτουσέρ, ο Μακιαβέλι είναι ένας ρεαλιστής θεωρητικός, αφού κατανοεί την πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα που επικρατεί στην Ιταλία της εποχής του, ένας επαναστάτης πατριώτης που παίρνει το μέρος του λαού στη μάχη ενάντια στη φεουδαρχία και σε ό,τι κρατάει δέσμια την ανθρωπότητα αφήνοντας πίσω την παλιά τάξη πραγμάτων και ανοίγοντας νέες αξίες, πιο αποτελεσματικές.

---

⁴² Αλέξανδρος Χρύσης: *Πριν και μετά τον Μαρξ-Ελευθερία και Αναγκαιότητα*, Αθήνα, εκδ. ΚΨΜ, 2018, βλ. «Ο Machiavelli και ο ηγεμόνας», σελ. 14-15.

⁴³ Οπ., π., σελ. 18.

Ο Νίτσε, θαυμάζει στον Μακιαβέλι τη δεξιοτεχνία της γραφής του αλλά και την έννοια της αρετής – virtù, με την έννοια της αξιοσύνης, όπως ακριβώς την αποδίδει ο Μακιαβέλι.

Στο *Πέραν του καλού και του κακού* εκθειάζει τη γλώσσα και το τέμπο που μεταχειρίζεται ο Μακιαβέλι, που καλπάζουν από ένα «αδάμαστο αλεγκρίσιμο». Τον συγκρίνει με άλλους κορυφαίους Γερμανούς διανοητές, όπως τον Γκαίτε και τον Λέσινγκ, οι οποίοι χρησιμοποιούν κατά τον Νίτσε ένα ανιαρό και ξεπερασμένο στυλ:

[«Ο Γερμανός είναι σχεδόν ανίκανος για πρέστο στη γλώσσα του...», [Ακόμη και η πρόζα του Γκαίτε, με το μείγμα της κομψότητας και της ακαμψίας δεν αποτελεί εξαίρεση γιατί είναι μια αντανάκλαση του «παλιού καιρού», στον οποίο ανήκει, και μια έκφραση του γερμανικού γούστου μια εποχής όπου υπήρχε ακόμη «γερμανικό γούστο»: ήταν ροκοκό γούστο...], [Αλλά πώς μπορούσε η γερμανική γλώσσα, ακόμη και στην πρόζα ενός Λέσινγκ, να μιμηθεί το ρυθμό του Μακιαβέλι, ο οποίος, στον Ηγεμόνα του μας αφήνει να ανασάνουμε τον ξερό λεπτό αέρα της Φλωρεντίας και που με ευκολία εμφανίζει τα πιο σοβαρά γεγονότα με κάποια πικάντικη απειθαρχία, κρύβοντας ίσως μέσα του μια πονηρή καλλιτεχνική χαρά στη σκέψη της αντίφασης, που μπορεί να προκαλούσε, μια και συχνά, οι ιδέες που εμφανίζονται κεφάτες και σπινθηροβόλες είναι βαριές, μακρινές, σκληρές και επικίνδυνες;»]⁴⁴

Με ποιόν τρόπο όμως συνδέθηκε η σκέψη του Νίτσε με τον Μακιαβέλι θα το διαπιστώσουμε παρακάτω, αφού αναλύσουμε τα βασικά σημεία του νιτσεϊκού στοχασμού.

*«Η αρετή ενάντια στη βία τα όπλα θα σηκώσει,
και η μάχη θα είναι σύντομη.*

*Γιατί η παλιά ανδρεία στην καρδιά των Ιταλών
δεν έχει σβήσει ακόμα»*

(Πετράρχης, 1304-1374)

---

⁴⁴ Φρίντριχ Νίτσε: *Πέραν του Καλού και του Κακού*, Αθήνα: εκδ. Εξέλιξη (Μάιος 2015), μτφ. Ελένη Καλκάνη, βλ. «Η ελευθερία του πνεύματος», σελ. 28.

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΙΤΣΕ

Β.1.1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Φρίντριχ Βίλχελμ Νίτσε υπήρξε ένας από τους κορυφαίους φιλοσόφους του 20^{ου} αιώνα. Γεννήθηκε στις 15 Οκτωβρίου 1844 στο Ραίκεν, κοντά στην Λειψία της Γερμανίας. Σπουδαίος φιλόσοφος, φιλόλογος, παιδαγωγός, ποιητής, λαμπρός πεζογράφος και συνθέτης· ένας στοχαστής της πολλαπλότητας και της μάσκας.⁴⁵

Καταγόταν από μια βαθιά θρησκευόμενη οικογένεια. Ο πατέρας του ήταν λουθηρανός πάστορας και τον προόριζε για την επιστήμη της Θεολογίας. Σε ηλικία όμως έξι ετών, ο Νίτσε θα χάσει τον πατέρα του και τον αδερφό του και θα μείνει με τις πέντε γυναίκες της οικογένειας, τη μητέρα του, τη γιαγιά του, τη μικρότερη κατά δυο χρόνια αδερφή του Ελίζαμπεθ και τις δυο θείες του, με τις οποίες θα μετακομίσει στο Νάουμπουργκ της Σαξονίας, όπου θα διανύσει τη νεανική του ηλικία.

Από τα παιδικά σχολικά του χρόνια θα δείξει έφεση στα μαθήματα των αρχαίων ελληνικών, την ποίηση, τη λογοτεχνία και τη μουσική. Σε ηλικία 20 ετών, θα ξεκινήσει τις σπουδές του στην επιστήμη της θεολογίας και της κλασικής φιλολογίας στο πανεπιστήμιο της Βόννης. Θα ασχοληθεί με την κριτική του Ευαγγελίου και της Καινής Διαθήκης και θα απορρίψει επιχειρηματολογώντας τη θρησκευτική πίστη, το δουισμό και την αθανασία της ψυχής αναζητώντας παράλληλα το δρόμο της αλήθειας και της γνώσης.

Το 1865 θα μεταβεί στο πανεπιστήμιο της Λειψίας, όπου θα ανακαλύψει τη φιλοσοφία του συντηρητικού και εννοιακού φιλοσόφου Arthur Schopenhauer (1788-1860). Πρόκειται για έναν πνευματικό άντρα που θα αποτελέσει σταθμό στη ζωή του Νίτσε, αν και προσωρινό, αφού θα διακόψει την επαφή μαζί του προκειμένου να αναζητήσει το δικό του φιλοσοφικό, ανήσυχο και μοναχικό δρόμο, έτσι όπως οφείλει να κάνει ένας πραγματικός φιλόσοφος. Ο Νίτσε, θα εκτιμήσει την ειλικρίνειά του, την προσφορά του στον πολιτισμό, στην παιδεία, στην αγωγή και θα επηρεαστεί από αυτόν

---

⁴⁵ Η φιλοσοφική μάσκα αποτελεί μια μεταφορά, ένα στοιχείο έκφρασης του φιλοσοφικού λόγου του Νίτσε μέσα από ένα προσωπείο. Βλ. Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης: *Nietzsche Φιλόσοφος της πολλαπλότητας και της μάσκας*, εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 2012, «Η τέχνη ως όρχηση: Λόγος μεταφορικός για μια φυσική της φιλοσοφίας», σελ. 225.

τον μεγάλο διδάσκαλο παρά τις διαφωνίες του αποτίοντας φόρο τιμής στο όνομά του, ως τον κατεξοχήν φιλόσοφο παιδαγωγό.

Στη συνέχεια, θα συναντηθεί με το μεγάλο συνθέτη της όπερας τον Richard Wagner (1813-1883), με τον οποίο θα συνεργαστεί ως κριτικός όπερας σ'έναν εκδοτικό οίκο εφημερίδας. Ο Νίτσε, θαύμαζε ήδη από πιο μικρή ηλικία μερικά από τα δραματικά έργα του Wagner. Υπήρξαν για μια περίοδο στενοί φίλοι και θαυμαστές ο ένας για τον άλλον, μέχρι τη στιγμή που ο Νίτσε έστρεψε την πλάτη του προς αυτόν, αναφέροντας πως ήθελε να ξεφορτωθεί τη «βαγκνερίτιδα», την παρακμή, τις ξενοφοβικές και αντισημιτικές του τάσεις και να ξεκόψει κάθε είδους σχέση μαζί του. Δεν είναι τόσο κακό, όπως αναφέρει, να είσαι παρακμιακός και άνθρωπος της εποχής σου, αλλά το χειρότερο είναι να μην το παραδέχεσαι. Ο φιλόσοφος θα πρέπει να αντιστέκεται και να γίνεται «άχρονος», ξεπερνώντας την εποχή μέσα του.

Με τον Erwin Rohde (1845-1989) έναν από τους μεγαλύτερους Γερμανούς κλασσικούς θα ξεκινήσει μια δια βίου φιλία, η οποία φανερώνεται μέσα από τη συχνή τους αλληλογραφία.

Ο Νίτσε έζησε μια ζωή μέσα στην περιπλάνηση. Ταξίδευε συχνά στην Ελβετία, στην Ιταλία και στη Γαλλία, δημιούργησε φιλίες δυνατές, ερωτεύτηκε, χάρηκε τη ζωή του, πόνεσε και προδόθηκε. Προσηλωμένος όμως στο έργο του και στην αποστολή του να ανατρέψει τον σύγχρονο πίνακα αξιών με ένα νέο, που θα αναδεικνύει και θα ωφελεί την ζωή πάνω απ' όλους και απ' όλα. Αφοσιώθηκε στην κριτική της μεταφυσικής, της ηθικής και της θρησκείας. Έγραφε διαρκώς και είχε προβλέψει πως τα έργα του θα παρερμηνευθούν και πως λίγοι θα είναι εκείνοι που θα τα κατανοήσουν σε βάθος. Δυστυχώς έγινε αυτό που απεχθανόταν περισσότερο· το όνομά του και η φιλοσοφία του ταυτίστηκαν με το ναζιστικό κίνημα καθιστώντας τον ευεργέτη του Γ' Ράιχ, ενώ στην πραγματικότητα υπήρξε εναντίον του αντισημιτισμού, της πολιτικής εξουσίας και του εθνικισμού. Επί τούτου θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στο Γ μέρος της εργασίας.

Το 1889 επήλθε η κατάρρευση του Νίτσε, με αποτέλεσμα στις 25 Αυγούστου 1900 στη Βαϊμάρη, αφού πέρασε σχεδόν τα δώδεκα τελευταία χρόνια της ζωής του έχοντας χάσει τα λογικά του, να πεθάνει από πνευμονία ή από εγκεφαλική νόσο. Θα ταφεί ύστερα από επιθυμία της αδελφής του στο κοιμητήριο Ραϊκέν της Γερμανίας, σε μια παραδοσιακή λουθηρανική τελετουργία.

B.1.2. Στοιχεία εργογραφίας και περιεχόμενο

Ο Νίτσε άσκησε τεράστια επίδραση στη φιλοσοφία του 20^{ου} αιώνα, στη θεολογία και στις τέχνες. Η φιλοσοφική του αύρα και οι ιδέες του για την ηθική, τις αξίες, την ατομικότητα και το υπαρξιακό νόημα, επηρέασαν τον τρόπο σκέψης πολλών μετέπειτα στοχαστών.

Τα έργα του Νίτσε διακρίνονται σε τρεις περιόδους: Τα έργα της πρώτης περιόδου από το 1882-1885 είναι κυρίως η περίοδος του Ζαρατούστρα αλλά και επηρεασμένα από τις επιδράσεις του Schopenhauer και του Wagner, όπου κυριαρχεί το στοιχείο της ρομαντικής αντίληψης, τα έργα της δεύτερης περιόδου με επίκεντρο το *Πέραν του Καλού και του Κακού* και το πιο συστηματικό έργο του *Γενεαλογία της Ηθικής* από 1885-1887, εκφράζουν την γαλλική παράδοση του αφορισμού και τα έργα της ώριμης περιόδου με ορόσημο το έτος 1888 με σημαντικότερα το *Λυκόφως των Ειδώλων*, *Αντίχριστος*, *Ecce Homo*, *Θέληση για Δύναμη* (αρχικός τίτλος *Προσπάθεια Επαναξιολόγησης των Αξιών*) που ανακλούν θα λέγαμε κυρίως τις αξίες της ανθρώπινης ζωής.

Βαθύτατα επηρεασμένος από την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και τους αρχαίους Έλληνες, τους οποίους τους θεωρούσε αθάνατους διδασκάλους της ανθρωπότητας, ο Νίτσε θα γράψει το πρώτο του βιβλίο *«Η Γέννηση της Τραγωδίας»* που θα δημοσιευτεί το 1872. Αφ' ενός μεν, θα προκαλέσει απaráμιλλο ενθουσιασμό και θαυμασμό, ιδιαίτερα από τον στενό του κύκλο, αφ' ετέρου θα δημιουργήσει αντιδράσεις στον ακαδημαϊκό κύκλο, όσον αφορά τις φιλολογικές γνώσεις του και τη φιλοσοφική σύλληψη του έργου.

Στρεφόμενος στο παρελθόν, ο Νίτσε επικαλείται την αρχαία ελληνική ιστορία προκειμένου να δώσει απαντήσεις και λύσεις σε υπαρξιακά ζητήματα. Υποστηρίζει πως η ελληνική τραγωδία είναι μια συγχώνευση δυο στοιχείων, στοιχείων που καθίστανται αναγκαία για την πνευματική καλλιέργεια· του διονυσιακού και του απολλώνιου. Το απολλώνιο στοιχείο το ερμηνεύει ως το έλλογο στοιχείο, στοιχείο του πολιτισμού, της στατικής ομορφιάς, της διαύγειας, της τάξης και της τελειότητας, όπως χαρακτηρίζεται και ο Απόλλωνας, ως ο Θεός της μουσικής, του φωτός και της λαμπρότητας. Το διονυσιακό στοιχείο, που απορρέει από τον Θεό της μέθης, της διασκέδασης και των απεριόριστων καταφάσεων, τον Διόνυσο, συμβολίζει το άλογο στοιχείο, τη μουσική και το πάθος για τη ζωή, την έλλειψη διαύγειας, τη μέθη, την

ένταση, τις αλλαγές, ένα πρωτόγονο και σκοτεινό στοιχείο που πρεσβεύει το ένστικτο, την ελευθερία, τη χαρά και το μεγάλο «ναι» στη ζωή.

Και τα δυο στοιχεία αυτά μαζί, γεννούν την αττική τραγωδία και την τέχνη και οι αντιθέσεις τους δεν θα πρέπει να κριθούν ως εχθρικές, αφού κινούνται παράλληλα και με βία το ένα αντίθετα στο άλλο και δημιουργούν το διονυσιακό και απολλώνιο έργο τέχνης.⁴⁶

Ο Νίτσε, στις αρχές του 1872 σε ηλικία δηλαδή 28 ετών, έδωσε με επιτυχία στην αίθουσα τελετών του Μουσείου της Βασιλείας πέντε διαλέξεις με τίτλο: «*Περί του μέλλοντος των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μας*». Οι διαλέξεις αυτές συνέπεσαν μετά την τεράστια επιτυχία του βιβλίου του «*Η γέννηση της τραγωδίας*». Στις διαλέξεις αυτές, ο Νίτσε κάνει μια μετωπική επίθεση στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα και θα επιχειρήσει σε μια πιο ολική και πνευματική αμφισβήτηση της γερμανικής παιδείας. Το εκπαιδευτικό πρόβλημα απασχολούσε τον Νίτσε, θεωρώντας το επικίνδυνο για τον πολιτισμό. Επικρίνει τους εκπαιδευτικούς θεσμούς της εποχής του μέσα από ένα διάλογο, επιχειρώντας να δώσει λύσεις, όσον αφορά το εκπαιδευτικό πρόβλημα. Ισχυρίζεται, πως κάθε μόρφωση ξεκινά με την υπακοή και την πειθάρχηση. Τελικά, τα κείμενα των διαλέξεων δεν δημοσιεύτηκαν, καθώς ο Νίτσε θεώρησε ότι οι αναλύσεις του στερούνταν ουσίας.

Ένα προσωπικό ημερολόγιο που έγραψε ο Νίτσε το 1873, θα λάβει επιστημονικό ενδιαφέρον και θα εκδοθεί μετά από το θάνατό του. Ο λόγος για το «*Περί Αληθείας και Ψεύδους Υπό Εξωθητική Έννοια*» που καταγράφηκε από τον δια βίου φίλο και συνεργάτη του Νίτσε, Carl von Gersdorff (1844-1904), καθ' υπαγόρευσή του. Ζητήματα και απόψεις σχετικά με τη γνώση, την τέχνη και την αλήθεια περιλαμβάνονται στο τεκμήριο αυτό.

Εν συνεχεία, από το 1873-1876 θα γράψει τέσσερα δοκίμια που συχνά παραβλέπονται: «*Οι Παράκαιροι στοχασμοί*», στα οποία εκθέτονται προβληματισμοί σχετικά με την ιστορία, την κατάσταση του γερμανικού πολιτισμού αλλά και της Δ. Ευρώπης, τον Wagner και τον Schopenhauer. Αυτά είναι με χρονολογική σειρά: α) το 1873, «*Ντέιβιντ Στράους, ο ομολογητής και ο συγγραφέας*», β) το 1874, «*Περί του*

---

⁴⁶ Michael Tanner, *Εισαγωγή στον Νίτσε*, εκδ. Oxford University Press, New York, μτφ. Κατερίνα Κολόκα, Κεφ. 2°, «Τραγωδία: Γέννηση, θάνατος, αναγέννηση», σελ. 21-22.

ωφελίμου και του επιβλαβούς της ιστορίας για τη ζωή», γ) την ίδια χρονιά, «Ο Σοπενχάουερ ως παιδαγωγός» και δ) το 1876, «Ο Ρίχαρντ Βάγκνερ στο Μπαϊρόντ».

Με αφορισμούς και αποφθέγματα θα μας συνεπάρει ο Νίτσε το 1878-1879, με τη συγγραφή του έργου «Ανθρώπινο πάρα πολύ ανθρώπινο», στο οποίο αναδεικνύεται το ποιητικό του ταλέντο και ένα ιδιαίτερο στιλ γραφής. Πράγματι, ο Νίτσε ήταν εκ φύσεως στιλίστας, αφού έδινε σημασία στη μορφή των τελικών του δημοσιεύσεων.

Στο ίδιο αφοριστικό ύφος, το 1881 θα γράψει την «Χαραυγή», έργο αποτελούμενο από πέντε βιβλία που μας μεταφέρουν στα μονοπάτια της γνώσης και στην ουσιαστική αναγνώριση του εαυτού μας μέσα από αυτήν.

Το 1882 με την «Χαρούμενη Επιστήμη», τίγονται ζητήματα ηθικής και αισθητικής, γυναικεία θέματα, όπως η μητρότητα, η καταγωγή, η ευγένεια και η γενναιοδωρία, καθώς επίσης και υπαρξιακά ζητήματα.

Το αριστουργηματικό «Τάδε έφη Ζαρατούστρας», το οποίο εκδόθηκε σε τέσσερα μέρη από το 1883-1885. Πρόκειται για ένα από τα σημαντικότερα έργα του Νίτσε, το οποίο δέχθηκε διάφορες ερμηνείες, κάποιες αμφιλεγόμενες κάποιες τελείως αβάσιμες. Στο έργο του αναδύεται η έλευση ενός υπεράνθρωπου υποκειμένου, τον ερχομό του οποίου θα μας μαρτυρήσει ο προφητικός Ζαρατούστρας που κατεβαίνει στους ανθρώπους για να κηρύξει τη νέα διδασκαλία αντικαθιστώντας την παλιά και καταργώντας τις υπάρχουσες αξίες από τον πίνακα του δεκαλόγου φέρνοντας νέες ωφέλιμες για τη ζωή.

Πιο αναλυτικά, θα δούμε στο Β μέρος της εργασίας τις κεντρικές θέσεις του έργου, τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν τον Υπεράνθρωπο, την αιώνια επιστροφή, τη θέληση για δύναμη, καθώς επίσης στο Γ μέρος για το πώς το ναζιστικό κίνημα οικειοποιήθηκε τη νιτσεική θεωρία του Υπερανθρώπου καθώς και μια τραγική προσέγγιση ερμηνείας της θέλησης για δύναμη.

Το καλοκαίρι του 1886 θα κυκλοφορήσει το «Πέρα από το καλό και το κακό», με δαπάνες του ίδιου του Νίτσε, έργο που αποτελείται από εννέα μέρη, στα οποία τονίζεται η ανάγκη για την άγρυπνη αξιολόγηση. Ο τίτλος δηλώνει μια αντίθεση⁴⁷ -

---

⁴⁷ Φρίντριχ Νίτσε, *Πέρα από το καλό και το κακό*, εκδ. Πανοπτικόν, Θεσσαλονίκη 2010, μτφ. Ζήσης Σαρίκας, σημειώσεις του μεταφραστή, σελ. 9-12.

καλό και κακό- και ο Νίτσε καταφάσκει σε οτιδήποτε ωφελεί, μεγαθύνει και ομορφαίνει τη ζωή. Το έργο του στοχεύει ενάντια στο χριστιανισμό, στο σοσιαλισμό και στο μηδενισμό. Καταγγέλλει τις φιλοσοφικές προκαταλήψεις και θέτει ουσιώδη ερωτήματα. Εστιάζεται στους μελλοντικούς φιλοσόφους που έχουν κατανοήσει, πως μονάχα η θέληση για δύναμη δύναται να επιτρέψει την ανάπτυξη της ανθρωπότητας. Ζητήματα θρησκευτικής φύσης και πίστης, ηθικής, αρετής και ευγένειας άπτονται στα κεφάλαια του σημαντικού αυτού έργου.

Ένα χρόνο μετά, το 1887, θα ακολουθήσει η *«Γενεαλογία της ηθικής»*, ως συνέχεια του *«Πέρα από το καλό και το κακό»* με σκοπό να το συμπληρώσει. Όσον αφορά τη μορφή του έργου διαφοροποιείται ως προς τα υπόλοιπα, αφού αποτελείται από τρία δοκίμια με τίτλο που χωρίζονται σε αρκετά μεγάλα τμήματα. Όσον αφορά το περιεχόμενο, θεωρείται έργο εξαιρετικής σοβαρότητας και είναι ίσως το πιο συγκροτημένο και συστηματικό έργο, το οποίο στοχεύει στο να καταδείξει ότι οι φιλοσοφικές αξίες της Δύσης αποδυνάμωσαν τον άνθρωπο φθείροντας τα θεμέλια των επιστημών και της γνώσης. Ο Νίτσε, προβαίνει στην επαναξιολόγηση των αξιών κάνοντας μια νέα κριτική της ηθικής. Υποστηρίζει πως υπάρχουν δύο τύποι ηθικής: η ηθική των κυρίων-ευγενών και η ηθική των δούλων-σκλάβων. Η ερμηνεία του αυτή θα παρερμηνευτεί μετέπειτα, διότι η ηθική τυπολογία του ευγενή-κυρίου θα είναι αυτή που θα θριαμβεύσει και όχι το αντίστροφο. Ζητήματα που αφορούν το μηδενισμό, τις αξίες και τη θέληση για ζωή, άπτονται με οξυδέρκεια σε αυτό το κορυφαίο του έργου.

Το *«Αυκόφως των Ειδώλων»* αποτελεί ένα ανεξάρτητο, ανατρεπτικό και συνάμα συναρπαστικό έργο που γράφτηκε το 1888. Αρχικά ο τίτλος θέλει να δηλώσει πως ξεκινάει το τέλος της παλιάς αλήθειας. Φιλοσοφώντας με το σφυρί, ο Νίτσε επιχειρεί το γκρέμισμα των ειδώλων· κάθε ιδανικού που δεν μπορεί να αντέξει την αλήθεια. Ο Νίτσε, μας καλεί να απαρνηθούμε τα παλιά είδωλα, κυρίως το χριστιανισμό, αυτό το μεγάλο πραξικόπημα της ιστορίας, σκοτώνοντας αρχικά τον Θεό και συνεπώς την ηθική ευθύνη απέναντί του, προκειμένου να λυτρωθούμε από τις έννοιες της υποχρέωσης και του καθήκοντος. Η χριστιανική ηθική θα πρέπει να τραβηχτεί κάτω από τα πόδια των ανθρώπων. Στο επίκεντρο του έργου, τίθεται ο άνθρωπος ως σώμα, δίχως την πλατωνική ύπαρξη δυισμού (Σώμα και Ψυχή). Οι πνευματικές και σωματικές λειτουργίες είναι όλες σώμα για τον Νίτσε, άποψη την οποία θα ενστερνιστούν και θα

συμφωνήσουν μετέπειτα οι Deleuze, Negri, Foucault, οι οποίοι και επηρεάστηκαν από τη φιλοσοφία του Νίτσε.

Το 1888, η οποία θα είναι και η τελευταία νηφάλια χρονιά του Νίτσε, θα γραφτεί ο «Αντίχριστος». Πριν το χείλος της κατάρρευσής του λοιπόν, ο Νίτσε θα προβεί σε μια μετωπική επίθεση στο χριστιανισμό, στον Θεό, σε ολόκληρο το σύστημα ηθικών αξιών που κληρονόμησε και υιοθέτησε ο σύγχρονος δυτικός κόσμος: ένας κόσμος που βρίσκεται σε παρακμή και σύγχυση. Το έργο καταγγέλλει τους φιλοσόφους που επικροτούν τις χριστιανικές αξίες και αυτούς που θεωρούν την ευχαρίστηση της ζωής ως αντίρρηση, όπως ο Κάντ, ο Λούθηρος, ο Παύλος. Αηδιάζει με τους ιερείς και τις ψεύτικες διδασκαλίες τους. Η νιτσεική αποστολή ολοκληρώνεται με το παρόν έργο, το οποίο εκθέτει το χριστιανισμό ως το μέγιστο δεινό της ζωής μας.

Την ίδια χρονιά, ο Νίτσε με έναν καυστικό, λυρικό και στοχαστικό λόγο θα μας παρουσιαστεί με την αυτοβιογραφία του μέσα από το έργο του «*Ecce homo (Ίδε ο άνθρωπος)*», το οποίο θα εκδοθεί μετά το θάνατό του. Ο Νίτσε, κάνει την αυτοκριτική του μ'έναν λόγο που θυμίζει περισσότερο λογοτεχνικό παρά φιλοσοφικό και πραγματεύεται ζητήματα που αφορούν την ηθική, την αλήθεια, τις αξίες που υπηρετούν την ζωή και καταφάσκουν σ'αυτήν και αυτές που την υπονομεύουν και την αρνούνται, όπως ο χριστιανισμός. Ο Νίτσε κάνει την εμφάνισή του ως ένας άνθρωπος της μοίρας. Μας κάνει λόγο ακόμη για τους παράγοντες που αποτελούν ιδιαίτερη σημασία για την ανάδειξη του «είναι» των ανθρώπων. Αυτοί είναι ο τόπος, το κλίμα, η διατροφή και τα ταξίδια.

B.2. Η προ πλατωνική και πλατωνική φιλοσοφική θέση του Νίτσε

Η ελληνική φιλοσοφία κέντριζε τη σκέψη του Νίτσε διαρκώς, μέχρι την τελευταία του ανάσα. Κανείς άλλος όσο ο Νίτσε δεν είχε τόση διανοητική σχέση με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία. Υπήρξε βαθύτατος γνώστης και θαυμαστής της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, η οποία κατέστη και το αντικείμενο του μεθοδικού του στοχασμού,⁴⁸ όπως μας μαρτυρεί το κορυφαίο έργο του *«Η Γέννηση της Τραγωδίας»*.

Ο Νίτσε επηρεάστηκε περισσότερο από τους Προσωκρατικούς φιλοσόφους, από εκείνους που προσπάθησαν να καθορίσουν την φιλοσοφία, τη μορφή και τον ρόλο της στο μελλοντικό πολιτικό γίγνεσθαι της Ευρώπης.⁴⁹ Η φιλοσοφία τους νοηματοδοτούσε τη ζωή και συνδεόταν με την ανθρώπινη ύπαρξη. Μορφοποίησαν δηλαδή τη φιλοσοφία με γνώμονα τον άνθρωπο. Οι προσωκρατικοί είχαν τα πρωτεία μιας σκέψης που συνδέουν την επιστήμη με την τέχνη. Ήταν οι φιλόσοφοι, οι περισσότερο διεισδυτικοί, διορατικοί και εμπειριστατωμένοι. Τους θεώρησε λοιπόν ως τους κατ' εξοχήν θεμελιωτές της Ευρωπαϊκής φιλοσοφικής κληρονομιάς.

Η σκέψη του Νίτσε επηρεάστηκε κυρίως από τον πρωτεργάτη φιλόσοφο Ηράκλειτο (τον φιλόσοφο του «γίγνεσθαι», «τα πάντα ρεΐ», «πόλεμος πάντων πατήρ»), ο οποίος μας καλεί να επιστρέψουμε στην «αληθινή ουσία» των πραγμάτων.⁵⁰ Ο Νίτσε σκιαγραφεί τον ερημίτη Εφέσιο φιλόσοφο με τα εξής λόγια: *«Η μοναχική πορεία είναι μέρος της ουσίας του φιλοσόφου. [...] Το αίσθημα της μοναξιάς που διακατείχε τον ερημίτη του ναού της Άρτεμης στην Έφεσο μπορεί κάποιος να το ψυχανεμιστεί μόνο στην πιο άγρια ερημιά του βουνού. [...] Σίγουρα, όταν παρακολουθούσε τα παιχνίδια των ζωνηρών παιδιών θα σκεφτόταν αυτό που κανένας άλλος δεν είχε σκεφτεί πριν από αυτόν σε παρόμοιες περιστάσεις: το παιχνίδι του μεγάλου κοσμικού παιδιού, του Δία»*,⁵¹ αλλά και πιο πριν αναφέρει: *«Ο Ηράκλειτος θεωρείται ζοφερός, μελαγχολικός, κατηφής,*

---

⁴⁸ *Ο Νίτσε και οι Έλληνες*, Συλλογικό, εκδ. ΖΗΤΡΟΣ, Θεσσαλονίκη 1997, βλ. στο «Ο Νίτσε και οι Προσωκρατικοί», σελ.15.

⁴⁹ Οπ. π., σελ. 15.

⁵⁰ Sandro Palazzo, *Ηράκλειτος και Παρμενίδης - Είναι και Γίγνεσθαι*, εκδ. Emse Edapp S. L., 2020, Αθήνα, βλ. στο «Η αυγή της φιλοσοφίας – Δόξα και Λόγος», σελ. 8.

⁵¹ F. Nietzsche, *La filosofia nell'epoca tragica dei greci*, Milano 1991, pag. 176-177.

σκοτεινός, απαισιόδοξος και γενικά μισητός μόνο απ' όσους έχουν λόγο να είναι δυσαρεστημένοι με την φυσική του περιγραφή για τον άνθρωπο». ⁵² Ο Νίτσε υπογραμμίζει επίσης: «Ποτέ δεν υπήρξε άνθρωπος που να έγραψε με τρόπο εναργέστερο και διαυγέστερο. Αναμφισβήτητα το ύφος του είναι αρκετά επιγραμματικό και επομένως σκοτεινό για τους θιασώτες της ταχείας ανάγνωσης». ⁵³

Ο Νίτσε αρχικά υποστηρίζει, πως αυτό το μελαγχολικό πορτραίτο του Ηράκλειτου αποτελεί μια μάσκα πίσω από την οποία οι άνθρωποι της αγοράς επιχειρήσαν να εκκαλύψουν, ακόμη και από τον ίδιο τους τον εαυτό, μια αλήθεια που δεν βολεύει και η οποία ζητά να παραιτηθούμε από τον κόσμο της τύρβης, τις παγιωμένες βεβαιότητες και εκείνον τον καθησυχαστικό λόγο της καθημερινότητας και να ελευθερώσουμε το βλέμμα μας προκειμένου να δούμε το κοσμικό παιχνίδι. ⁵⁴ Τέλος, ο Νίτσε μας αναφέρει πως η ανάγνωση των ηρακλείτειων κειμένων απαιτεί χρόνο και όχι βιασύνη, επειδή ο Ηράκλειτος εκφράζεται με αρκετά σύμβολα, μεταφορές και υπαινιγμούς. Στοιχεία που θα υιοθετήσει στα έργα του και ο ίδιος ο Νίτσε.

Για τη φιλοσοφία του Νίτσε υπάρχει μόνο ο αισθητός κόσμος που είναι ο κόσμος της πολλαπλότητας και της διαφοράς που βρίσκονται σε μια κατάσταση «γίνεσθαι»· μια κατάσταση συνεχούς αλλαγής, ενώ οι ιδέες αποτελούν εκφράσεις ταυτότητας του «είναι». Πράγματι, ο Νίτσε καταγγέλλει τις ταυτότητες με τη διαφορετικότητα και διόλου τυχαία, υπήρξε ο πρώτος φιλόσοφος της διαφοράς και της ανατροπής. ⁵⁵

Η κοσμοθεώρηση του Νίτσε βρέθηκε στον αντίποδα με αυτήν του Πλάτωνα. Ο Πλάτωνας υπήρξε ο φιλόσοφος της ενότητας και της ταυτότητας, ο οποίος πρέσβευε πως ο κόσμος είναι χωρισμένος σε δυο μέρη, δηλαδή στον κόσμο των αισθήσεων και των ιδεών. Για τον Πλάτωνα, η ιδέα του ανθρώπου έχει μια οντολογική υπόσταση, ασχέτως αν δεν την βλέπουμε.

Σύμφωνα με τον Νίτσε, ο Πλάτωνας υπήρξε ο προπομπός του χριστιανισμού. Πράγματι, η θέση του Πλάτωνα για την αθανασία της ψυχής, η οποία προβλέπει τις

---

⁵² Όπ. π., σελ. 174.

⁵³ Όπ. π., σελ. 175.

⁵⁴ Sandro Palazzo, *Ηράκλειτος και Παρμενίδης - Είναι και Γίνεσθαι*, εκδ. Emse Edapp S. L., 2020, Αθήνα, βλ. στο «Ηράκλειτος – Ζωή και προσωπικότητα», σελ. 39.

⁵⁵ Σημειώσεις από τις παραδόσεις του Κου Καθηγητή Δημήτρη Λαμπρέλλη, Τμήμα Κοινωνιολογίας Παντείου.

υπερ πέραν επιβραβεύσεις ή τιμωρίες, την περιφρόνηση του σώματος και τις απολαύσεις και μια εξωκοσμική πραγματικότητα, έθεσαν τον Πλάτωνα ως ένα είδος προπομπού του χριστιανισμού. Η εκκλησία και ο χριστιανισμός, έσπευσαν να υποστηρίξουν, πως «*ακόμη και μια μεγαλοφύα σαν τον Πλάτωνα ήταν Χριστιανός δίχως να το γνωρίζει*». Αυτή ήταν και η επιτυχής συνταγή πλατωνισμού και χριστιανισμού που ώθησε τον Νίτσε να ορίσει το χριστιανισμό ως «πλατωνισμό για το λαό».⁵⁶

Κατά τον Πλάτωνα, το σώμα και οι απολαύσεις είναι μια «φυλακή» μέσα στην οποία εγκλωβίζεται η ψυχή. Το σώμα και οι απολαύσεις καταλήγουν πάντα στην πλευρά του κακού και στην αμαρτία. Σκοπός της ζωής κατά τον Πλάτωνα, είναι η «κάθαρση», η απαλλαγή της ψυχής από τη σωματικότητα και όλα όσα συνδέεται με αυτήν και με γνώμονα τον ορθό λόγο γνωρίζουμε τις ιδέες και οδηγούμαστε ως τη δόξα.

Ο Νίτσε αρνείται τον dualισμό της ψυχής – σώματος και επομένως τις πτυχές της πλατωνικής σκέψης, αυτήν την άσκηση σωφροσύνης και μετριοπάθειας, η οποία τάσσεται υπέρ της άρνησης του σώματος και των ηδονών. Αρνείται επομένως και την πλατωνική τριχοτόμηση της ψυχής σε λογιστικό, επιθυμητικό και θυμοειδές μέρος. Για τον Νίτσε είμαστε Σώμα και ο ορθός λόγος δεν είναι οτιδήποτε ανώτερο. Υπάρχει μια πολλαπλότητα, που αποτελεί το ον, που ονομάζουμε άνθρωπο και μια συνεχής μεταβολή του γίνεσθαι της πολλαπλότητας. Ακόμη, υπάρχει ένας λόγος ρυθμιστής και οργανωτής που ονομάζεται ο Μεγάλος Λόγος του Σώματος.⁵⁷ Ο Μεγάλος Λόγος του Σώματος, εμφανίζει τις σκέψεις στο σώμα μας, σκέψεις που δεν υπάρχουν σ'έναν άλλον κόσμο (πλατωνισμός) αλλά μέσα μας. Ο Μεγάλος Λόγος είναι αυτός που υπηρετεί τη ζωή. Μπορεί να εμφανίζεται συμβολικά μέσα από τα όνειρα, να εκτονώνεται μέσα από τα έργα τέχνης, να εκφράζεται δημιουργικά αλλά και να διαμαρτύρεται σιωπηλά στο σώμα.

---

⁵⁶ Πλάτωνα «Η αλήθεια είναι αλλού», Ε.Α. Dal Maschio, σελ. 124-127 Συμπέρασμα, μτφ. Νάσος Κυριαζόπουλος.

⁵⁷ Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης: *Nietzsche Φιλόσοφος της πολλαπλότητας και της μάσκας*, εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 2012, «Ο λόγος για το όνειρο ως λόγος αναλογικός για μια φυσική της τέχνης», σελ. 198.

Η νιτσεική κριτική κατά του Σωκράτη, αποτελεί θα λέγαμε έναν ευρύτερο αναστοχασμό, όσον αφορά τον ελληνικό κόσμο. Ήδη από την *Γέννηση της Τραγωδίας* (1872), ο Νίτσε εξαπέλυσε δριμεία κριτική έναντι του Σωκράτη και σε ό,τι αυτός εκπροσωπούσε για τον κόσμο της φιλοσοφίας και το δυτικό πολιτισμό.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, το ελληνικό πνεύμα και η τέχνη χαρακτηρίζονται από δύο αντίθετα στοιχεία, το διονυσιακό και το απολλώνιο. Με αυτήν τη διάκριση, ο Νίτσε κατάφερε να αναδείξει μια ανάγνωση του ελληνικού κόσμου εντελώς διαφορετική από την παραδοσιακή. Με την επικράτηση του απολλώνιου στοιχείου, οι Έλληνες άρχισαν να απαρνούνται την τραγικότητα της ζωής, προσπαθώντας να τη ρυθμίζουν και να την ελέγχουν. Η ελληνική μυθολογία στάθηκε καρπός μιας διαδικασίας και μια απόπειρα, στο να εξηγήσει και να κατανοήσει τον παράλογο χαρακτήρα της πραγματικότητας⁵⁸.

Η παρακμή κατά τον Νίτσε, συνίσταται στην απόρριψη από μέρους των Ελλήνων του τραγικού στοιχείου της ζωής (του διονυσιακού). Σε κάποιο μέρος της ιστορίας, ο ελληνικός νους αρνήθηκε να αποδεχθεί την υπαρξιακή δραματικότητα καταφεύγοντας έτσι στον ορθολογισμό προκειμένου να καταφέρει να την αντέξει.

Η αττική τραγωδία κατά τον Νίτσε, έφτασε στο σημείο ζενίθ της με τους τραγικούς ποιητές, Αισχύλο και Σοφοκλή μεταξύ 6^{ου} – 5^{ου} π.Χ. αιώνα, διότι στα έργα τους συνδυάστηκε τέλεια το απολλώνιο και διονυσιακό στοιχείο. Η αρχή της παρακμής της τραγωδίας και επομένως και του ελληνικού πολιτισμού, επήλθε με τα έργα του Ευριπίδη, στα οποία επικράτησε το απολλώνιο στοιχείο, ο ρεαλισμός και ο ορθολογισμός.

Σύμφωνα με τον Νίτσε, ο Σωκράτης αντιπροσώπευε για τη φιλοσοφία εκείνα που αντιπροσώπευε και ο Ευριπίδης για την τραγωδία και για την τέχνη. Υπήρξε λοιπόν, κατά τη νιτσεική οπτική, η απόλυτη προσωποποίηση της παρακμής του ελληνικού και του δυτικού πολιτισμού, επειδή εγκατέλειψε το διονυσιακό στοιχείο, υπερεκτίμησε τον ορθό λόγο, φτάνοντας στο σημείο να ταυτίσει την επιστήμη με την αρετή και την ευδαιμονία. Η πίστη του Σωκράτη στην παντοδυναμία του ορθού λόγου, τον καθιστά θα λέγαμε μια αντιτραγική φιγούρα.

---

⁵⁸ Beatrice Collina, *Σωκράτης, Δάσκαλος της ζωής και της φιλοσοφίας*, μτφ. Ματθίλδη Σιμχά, εκδ. Emse Edapp S. L., 2019.

«[Ο Σωκράτης ήταν ένας *décadent*!...Ήταν τελικά ο Σωκράτης Έλληνας;...Ήταν τελικά ο Σωκράτης εγκληματίας;...Την παρακμιακή ροπή του Σωκράτη δεν την μαρτυρούν τα αναρχικά ένστικτά του αλλά και η υπερτροφική λογική του και η ιδιάζουσα κακία του... Στον Σωκράτη όλα είναι υπερτονισμένα, μπουφόνικα, καρικατούρες· όλα κρυφά, υστερόβουλα, υπόγεια]»⁵⁹

---

⁵⁹ Φρίντριχ Νίτσε: *Λυκόφως των Ειδώλων*, Αθήνα: εκδ. GUTENBERG 2016), επιμ. Ήρκος Ρ. Αποστολίδης, μτφ. Βαγγέλης Δουβαλέρης, «Το πρόβλημα του Σωκράτη», §3, §4, σελ. 85, 86.

B.3. Η απελευθέρωση της ύπαρξης μέσω της φιλοσοφίας και της γνώσης που ωφελεί τη ζωή

Σύμφωνα με τον Νίτσε, η Φιλοσοφία κρύβει μέσα της μια «εκλεκτική ορμή για γνώση»⁶⁰. Είναι αυτή που θέτει τους κανόνες, προάγοντας ωστόσο την απελευθέρωση του ανθρώπου και δίνοντας σκοπό στην ανθρώπινη ύπαρξη, η οποία κοπιάζει για τη σημαντική γνώση της ζωής, για τη γνώση που ωφελεί και εξυπηρετεί τη ζωή. Η Φιλοσοφία, βοηθά τον άνθρωπο να φτάσει στην αυτογνωσία και να δει την ουσία των πραγμάτων. Δεν σκοπεύει στην εκμηδένιση της επιστήμης αλλά στον έλεγχό της, επειδή αποβλέπει μονάχα στο να διαλευκάνει το έργο που διενεργεί η γνώση στο όντι, γεγονός που δηλώνει ότι ενδιαφέρεται να συζητήσει για το ζήτημα της αξίας της γνώσης.⁶¹

Στο *Περί Αληθείας και Ψεύδους Υπό Εξωθητική Έννοια* (1873) αλλά και στο δεύτερο μέρος των *Ανεπίκαιρων Στοχασμών, Περί του ωφελίμου και του επιβλαβούς της ιστορίας για τη ζωή* (1874), το μοτίβο κριτικής της γνώσης, γίνεται με μεγαλύτερη και καθαρότερη συστηματική ματιά και αναπτύσσεται με περισσότερη σαφήνεια.

Πιο συγκεκριμένα, ο Νίτσε αναφέρει πως η Φιλοσοφία έρχεται σε ρήξη με την Επιστήμη, επειδή η τελευταία έχει χάσει την αυθεντικότητα της γνώσης, η οποία μη έχοντας αξιόπιστα κριτήρια και με γνώμονα την «παντογνωσία» της, κρίνει τί είναι άξιο γνώσης και τί όχι. Επιπλέον, ο Νίτσε θεωρεί πως η Φιλοσοφία είναι αυτή που επικεντρώνεται πιο ουσιαστικά στο ζήτημα για την αξία της γνώσης. Ο Νίτσε, επηρεασμένος σε αυτό το σημείο από τον προκάτοχό του Arthur Schopenhauer, θεωρεί πως οι προσπάθειες του ανθρώπου να αποκτήσει την απόλυτη γνώση της έσχατης πραγματικότητας κρίνονται ανέφικτες και μάταιες, διότι το «πράγμα καθαυτό», όσον αφορά το ζήτημα της γνώσης αλλά και της αλήθειας, θεωρείται κάτι το ασύλληπτο και δεν χρειάζεται να το επιθυμούμε διακαώς.⁶²

---

⁶⁰ Ο Νίτσε και οι Έλληνες, Συλλογικό, εκδ. ΖΗΤΡΟΣ, Θεσσαλονίκη 1997, βλ. Mihailo Djuric: «Ο Nietzsche και οι Προσωκρατικοί», σελ. 21.

⁶¹ Όπ. π., σελ. 22.

⁶² Φρίντριχ Νίτσε, *Περί Αληθείας και Ψεύδους Υπό Εξωθητική Έννοια*, εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα 2009, μτφ. Πέτρος Γιατζάκης, βλ. Επίμετρο του Αλέξανδρου Νεχαμά, σελ. 105.

Ο Νίτσε, ισχυρίζεται πως η ιστορική γνώση είναι πολύτιμη αλλά δεν πρέπει να την αντιμετωπίζουμε ως το υπέρτατο αγαθό· απομακρυνόταν επομένως από την ιστορική επιστήμη, διότι θεωρούσε πως ο θαυμασμός στο παρελθόν δύναται να εκμηδενίσει το παρόν. Θα πρέπει η γνώση λοιπόν να ωφελεί την ζωή και να αποβλέπει στο τώρα, διαφορετικά η επιδίωξη κατάκτησης της απόλυτης γνώσης θα οδηγήσει στην εκμηδένιση της ψευδαίσθησης. Η απόλυτη γνώση και η ζωή χωρίς την ψευδαίσθηση είναι αδύνατες επίσης.⁶³ Ο Νίτσε, επισημαίνει πως για την κατάκτηση της γνώσης χρειάζεται θάρρος και ειλικρίνεια προς τους άλλους και κυρίως προς τον ίδιο μας τον εαυτό. Για τον Νίτσε όμως, η τέχνη θεωρείται πιο αληθινή από τη γνώση, γιατί μεταμορφώνει τον άνθρωπο σε αντίθεση με τη γνώση που τον διατηρεί.

Στη *Γενεαλογία της Ηθικής*, ο Νίτσε αναφέρει πως δεν θα γνωρίσουμε τον εαυτό μας εμείς που αναζητούμε την απόλυτη γνώση γιατί αγνοούμε τον εαυτό μας με αυτόν τον τρόπο. «Κανένας δεν είναι πιο ξένος προς τον εαυτό του από τον εαυτό του και όσον αφορά στον εαυτό μας δεν είμαστε από εκείνους που αναζητούν τη γνώση».⁶⁴

Αλλά και στο *Ανθρώπινο, πολύ ανθρώπινο* ο Νίτσε θα πει: «Η ημιμάθεια είναι πιο νικηφόρα απ' ό,τι η ολάκερη γνώση, γιατί γνωρίζει τα πράγματα πιο απλά απ' ό,τι αυτά είναι και έτσι πλάθει τη γνώμη της πιο χειροπιαστή και πειστική»⁶⁵.

Ο Νίτσε αναφέρεται στο δεύτερο μέρος του *Τάδε έφη Ζαρατούστρα*, «Για την άμωμη γνώση»⁶⁶, σε αυτούς που αναζητούν την απόλυτη γνώση και αντικειμενικότητα, σε αυτούς που εκπροσωπούν τη νεότερη φιλοσοφία και επιστήμη. Ο νιτσεικός Ζαρατούστρα, στον οποίο θα αναφερθούμε παρακάτω, τους καταγγέλλει όλους αυτούς ως υποκριτές και τσαρλατάνους, γιατί παριστάνουν τους σοφούς. Αναφέρει πως η αντικειμενικότητά τους, είναι καρπός της άκρατης υποκειμενικότητάς τους, για το λόγο ότι δεν δύναται να υπάρξει «ανιδιοτελής» γνώση.⁶⁷

---

⁶³ Όπ. π., σελ. 97.

⁶⁴ Φρίντριχ Νίτσε: *Γενεαλογία της Ηθικής*: εκδ. Πανοπτικόν, Θεσσαλονίκη (Γενάρης 2010), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, Πρόλογος σελ. 31.

⁶⁵ Φρίντριχ Νίτσε: *10-ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ-10*: εκδ. στιγμή, Αθήνα 2012, μτφ. Ν. Μ. Σκουτελόπουλος, «Αφορισμοί Από το Ανθρώπινο, πολύ ανθρώπινο», σελ. 34, §61.

⁶⁶ Ζήσης Σαρίκας, *Το όραμα του Υπεράνθρωπου – Μια ερμηνεία του Νίτσε «Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα»*, εκδ. Πανοπτικόν, Αθήνα 2014, κεφ.[15] «Για την άμωμη γνώση», σελ. 129.

⁶⁷ Όπ. π., σελ. 130.

*«Επιθυμώ να αντιμετωπίσω το ερώτημα για την
αξία της γνώσης σαν ένας ψυχρός άγγελος που
διοράται όλη αυτή την τιποτένια απάτη.
Χωρίς να είμαι κακός, αλλά δίχως συναισθηματισμό»
Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Fragmente* (1882-1884)*

B.4.1. Ο εργομός του υπεράνθρωπου υποκειμένου, οι μεταμορφώσεις του πνεύματος και η αιώνια επιστροφή

Στο αριστουργηματικό έργο του Νίτσε *Τάδε έφη Ζαρατούστρα*, αναδύεται η ιδέα του Υπερανθρώπου. Ο Νίτσε, επιλέγει σαν ήρωα του έργου αυτού έναν Πέρση προφήτη, τον Ζαρατούστρα,⁶⁸ προκειμένου να κάνει φανερή την κριτική του ενάντια στον ελληνοδυτικό πολιτισμό, στον κοινωτισμό και στο χριστιανισμό. Ισχυρίζεται πως επιβάλλεται μια νέα αρχή, μια αρχή αντιδυστική και αντιμοραλιστική. Ο Ζαρατούστρα στο πρώτο μέρος του έργου του θα κατέβει στους ανθρώπους, προκειμένου να κηρύξει μια νέα διδασκαλία τώρα που «ο Θεός πέθανε», μια διδασκαλία που θα αντικαταστήσει την παλιά. Η διδασκαλία του Ζαρατούστρα αποσκοπεί στην απόκτηση γνώσης και στην κατάφαση των αξιών που ωφελούν την ζωή.

Η διδασκαλία αυτή περιλαμβάνει τρία στάδια· τις τρεις μεταμορφώσεις⁶⁹ του πνεύματος, σε καμήλα, λιοντάρι και παιδί, στάδια τα οποία θα πρέπει να περάσουν με επιτυχία οι μαθητές του προκειμένου να γίνουν δημιουργοί. Η καμήλα είναι το πρώτο στάδιο μεταμόρφωσης του ανθρώπινου πνεύματος και συμβολίζει το ρωμαλέο πνεύμα που κουβαλά ένα βαρύτατο φορτίο, χωρίς να φέρνει αντίρρηση. Γονατίζει σε όλους και όλα και αποδέχεται μια ζωή που της στερούν τη χαρά και το σκοπό της. Αν συνεχίσει με αυτόν τον τρόπο όμως θα καταρρεύσει. Αν όμως αποφασίσει να επαναστατήσει και να απαλλαγεί από το βάρος των κατεστημένων αξιών, δύναται να ανέλθει στο αμέσως επόμενο στάδιο πνευματικής μεταμόρφωσης.

Απαλλασσόμενη πλέον η καμήλα από κάθε κατεστημένο, μεταμορφώνεται σε λιοντάρι. Το λιοντάρι συμβολίζει το θάρρος, την περηφάνεια και την αφύπνιση· είναι το πνεύμα που δεν γονατίζει αλλά αγωνίζεται και αντιλαμβάνεται ότι ο παλιός δεκάλογος αξιών αποτελεί ένα μυστικό από την πραγματική αλήθεια και τον αληθινό σκοπό της ζωής· αντιλαμβάνεται επίσης πως αποτελεί μια πλύση του εγκεφάλου. Το

---

⁶⁸ Ο Ζαρατούστρα ή Ζωροάστρης, υπήρξε θρησκευτικός προφήτης των Περσών, θεμελιωτής της Ζωροαστρικής θρησκείας. Αμφίβολο το πότε ακριβώς έζησε και τί αντιπροσώπευε. Σύμφωνα με αρχαίες πηγές και συγγράμματα, ο Ζωροάστρης τοποθετείται χρονικά από το 18^ο π.Χ. αι. – 6^ο π.Χ. αι. Στη βίβλο των Περσών την «Αβέστα», αναφέρεται ως άνθρωπος και προφήτης.

⁶⁹ Φρίντριχ Νίτσε: *Τάδε έφη Ζαρατούστρα -Ο Υπεράνθρωπος-*, Αθήνα: εκδ. Δαμιανός (1986), μτφ. Γεωργία Αλεξίου – Πρωταίου, Α΄ Μέρος, «Οι τρεις μεταμορφώσεις», σελ. 29.

πνεύμα του λιονταριού, επιθυμεί να κατακτήσει την ελευθερία και με την ρώμη και την επανάστασή του κράζει ένα ιερό «όχι»,⁷⁰ θέλοντας να αποκτήσει το δικαίωμα να θέσει τους δικούς του κανόνες. Θα τα καταφέρει όμως μονάχα με τις φωνές του;

Για να καταφέρει να αποδράσει το λιοντάρι από αυτήν τη νοητική φυλακή, θα πρέπει να ανέλθει στο επόμενο στάδιο, στο πνευματικό στάδιο του παιδιού. Το παιδί είναι αυτό που συμβολίζει την αθωότητα, τη λησμονιά και όλα γενικώς τα καλά στοιχεία που συνθέτουν τον άνθρωπο. Το παιδί αντιλαμβάνεται και χαίρεται τη ζωή του παρόντος, χωρίς να είναι δέσμιο και προσκολλημένο στο παρελθόν. Εδώ, δημιουργούνται οι νέες αξίες και ένα νέο ξεκίνημα για τη ζωή. Η ζωή για το παιδί δεν είναι ούτε επανάσταση, ούτε φυλακή αλλά ένα «άγιο ναι»,⁷¹ μια γιορτή που χαίρεται και δεν χάνει ευκαιρία να την απολαμβάνει κάθε στιγμή με την καρδιά του, μεταδίδοντας αυτή τη χαρά και αθωότητα στους άλλους.

Οι περισσότεροι, φτάνουν ως το πρώτο στάδιο και έπειτα επαναπαύονται· λίγοι καταφέρνουν να μεταβούν στο δεύτερο, ενώ σπάνια θα ανέλθει κάποιος στο τρίτο στάδιο της πνευματικής μεταμόρφωσης. Θα πρέπει κάποιος προκειμένου να ολοκληρωθεί το πνευματικό αυτό ταξίδι, να επικαλεστεί την παιδική του ύπαρξη ανακαλύπτοντας το «είναι» του και βρίσκοντας αυτήν την κρυμμένη αθωότητα και ξεγνοιασιά.

Στην υπεράνθρωπη ιδέα, κατά την οποία ένα ανώτερο πνευματικά ον ξεπερνάει τον άνθρωπο, ο Νίτσε βασίζεται αλλά και ξεπερνά τη δαρβίνεια εξελικτική θεωρία, προκειμένου να κάνει έναν παραλληλισμό. Αναφέρει λοιπόν, πως ο πίθηκος είναι για τον άνθρωπο, ό,τι είναι για τον Υπεράνθρωπο ο άνθρωπος. Σκοπός του ανθρώπου, είναι λοιπόν να υπερβεί τον εαυτό του υπεράνω από το ανθρώπινο υποκείμενο και να εξελιχθεί σε κάτι πιο ανθρώπινο· σε ένα υπεράνθρωπο υποκείμενο.

Με μια αλληγορική παραβολή⁷² στον πρόλογο του Ζαρατούστρα, ο Νίτσε περιγράφει το ταξίδι του ανθρώπου, παρομοιάζοντάς το ως ένα σκοινί τεντωμένο που στηρίζεται ανάμεσα σε δύο πύργους, πάνω από την πλατεία και το λαό. Ένας

---

⁷⁰ Οπ. π., σελ. 30.

⁷¹ Οπ. π., σελ. 31.

⁷² Φρίντριχ Νίτσε: *Τάδε έφη Ζαρατούστρα -Ο Υπεράνθρωπος-*, Αθήνα: εκδ. Δαμιανός (1986), μτφ. Γεωργία Αλεξίου – Πρωταίου, «Ο πρόλογος του Ζαρατούστρα», σελ. 18.

σχοινοβάτης αποφασίζει να το διαβεί περπατώντας και βρισκόμενος στα μισά της διαδρομής, ένας παλιάτσος πετάγεται επάνω του φωνάζοντας και χλευάζοντάς τον, επειδή εμπόδιζε τον δρόμο του, με αποτέλεσμα να τον ρίξει καταγής και ετοιμοθάνατο στο πέρασμά του. Ετοιμοθάνατος ο σχοινοβάτης, θα συναντήσει πλάι του τον Ζαρατούστρα, να τον κοιτάζει και να τον καθησυχάζει λέγοντάς του: «*Στην τιμή μου, δεν υπάρχει ούτε σατανάς, ούτε Θεός, ούτε κόλαση και παράδεισος. Η ψυχή σου θα πεθάνει πιο γρήγορα και από το σώμα σου· μην φοβάσαι λοιπόν*».⁷³

Αυτό το τεντωμένο σχοινί δηλώνει την τωρινή μας κατάσταση, η οποία προϋποθέτει κάποιες παραμέτρους για το υπεράνθρωπο εγχείρημα: θα πρέπει πρώτα κάποιος να μάθει να περπατά, μετά να τρέχει και έπειτα να πετά. Μα δεν θα πρέπει ποτέ να λησμονεί να είναι πάντα προσγειωμένος στη γη. Ο σχοινοβάτης εκπροσωπεί το δημιουργό, ο οποίος ξεπερνώντας τους φόβους του και τον ίδιο του τον εαυτό, θα ξεφύγει από το σκυλολόι, θα σπάσει τους νυν πίνακες αξιών και θα θέσει στη θέση τους νέες αξίες⁷⁴ που θα ωφελούν τη ζωή. Θα πρέπει όμως πρώτα να «δύσει» προκειμένου να αναδυθεί σε ένα υποκείμενο υπεράνθρωπο.

Για την ιδέα της αιώνιας επιστροφής ο Ζαρατούστρα κάνει λόγο στο εικοστό κεφάλαιο του δεύτερου μέρους «Για τη λύτρωση», στο δεύτερο και δέκατο τρίτο κεφάλαιο του τρίτου μέρους, «Για το όραμα και το αίνιγμα» και «Ο αναρρωνύων» αντίστοιχα. Ο Ζαρατούστρα, είναι εκφραστής μιας κατάφασης για τη ζωή και τα πράγματα θέληση για δύναμη⁷⁵ και η ιδέα που εμψυχώνει αυτό το «ναι» στη θέληση για δύναμη, δεν είναι άλλη από την αιώνια επιστροφή.

Όπως αναφέρει ο Νίτσε: «*Το είναι, είναι ένα γίνεσθαι μέσα στο οποίο όλα τα πράγματα γεννιούνται και πεθαίνουν και ξαναεπιστρέφουν αιωνίως, σπάνε και*

---

⁷³ Όπ. π., σελ. 19-20.

⁷⁴ Αν και δεν τις αναφέρει ξεκάθαρα ο Νίτσε, οι νέες αυτές αξίες που θα διέπουν τη ζωή μας, τις επιθυμίες μας, τις ανάγκες μας είναι η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η φιλία, η δημιουργικότητα, η γενναιοδωρία χωρίς να αναμένουμε αντάλλαγμα, η αγάπη, η μη βία, ως αντίσταση σε ό,τι μας πιέζει, η ειρήνη μέσα μας, ως συναισθηματική ισορροπία.

⁷⁵ Φρίντριχ Νίτσε: *Το όραμα του Υπεράνθρωπου-Μια ερμηνεία του έργου του Νίτσε-Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν (2014), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Η αιώνια επιστροφή του ιδίου», σελ. 229-230.

*επανασυνδέονται, χωρίζονται και ξανασυναντιούνται αιωνίως, ενώ ο χρόνος είναι άπειρος και κυκλικός, και ο κόσμος ένα τέρας δύναμης δίχως αρχή και τέλος».*⁷⁶

Για την αιώνια επιστροφή, ο Νίτσε τονίζει την σημασία του «είναι και γίνεσθαι» και της «κυκλικής αναγκαιότητας», ενώ ο κόσμος μπορεί να θεωρηθεί ως ένα ομοίωμα μέσα σε μια ατέρμονη αναπαραγωγή. Ο Νίτσε επιθυμεί να μας φανερώσει πως η ζωή μετά το θάνατο δεν έχει νόημα, είναι μια σκιά και μας προτρέπει να ζούμε και να χαιρόμαστε τη ζωή μας στο έπακρο, με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε όταν επικαλούμαστε το παρελθόν και αναπολούμε τη ζωή, να μην μετανιώνουμε ποτέ για τις επιλογές που κάναμε και να λέμε με σιγουριά, πως η ζωή που ζήσαμε άξιζε να την ζούμε καθ' επανάληψη, σε αυτόν τον αέναο κύκλο που καλείται αιωνιότητα.

Αυτή η ιδέα της αιώνιας επιστροφής σημαίνει πως δεν υπάρχει επιστροφή του αρνητικού αλλά σε κάτι που καταφάσκει. Η αιώνια επιστροφή είναι επιλεκτική και προορισμένη μονάχα για τους δημιουργούς, αυτούς τους «μεγάλους»⁷⁷ ανθρώπους, τους μαθητές του Ζαρατούστρα, που δίνουν αξία στα πράγματα και που θα αναλάβουν τη διδασκαλία να εκθρέψουν-επιλέξουν μια νέα κατηγορία «ευγενών».⁷⁸ Τέλος, ο ισχυρισμός ότι τα πάντα επιστρέφουν, ρίχνει στα άκρα το μηδενισμό, συντρίβοντας τους απαισιόδοξους μηδενιστές, αυτούς τους αρνητές των αξιών που είναι προς όφελος της ανθρώπινης ζωής και επιλέγοντας όσους μόνο καταφάσκουν σ' αυτήν.

---

⁷⁶ Όπ. π., σελ. 230.

⁷⁷ Όπ. π., σελ. 233.

⁷⁸ Όπ. π.

«Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»⁷⁹

*Ἡ χαρὰ θέλει αἰωνιότητα, ζωὴ καὶ θάνατο,
μέλι καὶ ζίδι, μεσάνυχτα καὶ μεσημέρι, ἀγάπη καὶ μῖσος,
εὐτυχία καὶ πόνος.*

*Ἡ χαρὰ θέλει τοὺς ἀνώτερους ἀνθρώπους
μ' ὅλο τον πόνος καὶ τὴν ἀποτυχία τοὺς,
αφοῦ θέλει τὴν αἰώνια ἐπιστροφή ὅλων τῶν πραγμάτων.*

---

⁷⁹ Φρίντριχ Νίτσε: *Το ὄραμα τοῦ Ὑπεράνθρωπου-Μια ἐρμηνεία τοῦ ἔργου τοῦ Νίτσε-Ἐτσι μίλησε ὁ Ζαρατούστρα*, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Πανοπτικόν (2014), ἐπιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Ἡ γιορτὴ τοῦ γαϊδάρου», § 11, σελ. 281. Πρόκειται γιὰ τὸ διονυσιακὸ τραγούδι τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς ποὺ τραγουδοῦν οἱ ἀνώτεροι ἄνθρωποι μαζί με τὸν Ζαρατούστρα.

Β.4.2. Τα χαρακτηριστικά που καταλήγουν στο υπεράνθρωπο υποκείμενο και η επιτυχής πορεία της πραγματοποίησης αυτού του υποκειμένου.

Θα μπορούσαμε να πούμε πως ο προφητικός Ζαρατούστρα είναι ο προάγγελος του Υπερανθρώπου και της αιώνιας επιστροφής αλλά δεν είναι ακριβώς το ίδιο, αν και διαθέτει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά. Ο Ζαρατούστρα εμφανίζεται σ' ένα σύννεφο γεμάτο με αστραπές δηλώνοντας την ένωσή του με την αιωνιότητα και την απόκτησή των παιδιών του, των δημιουργών-ευγενών, που από αυτούς θα γεννηθεί ο εκλεκτός, ο Υπεράνθρωπος.⁸⁰

Η λέξη Υπεράνθρωπος, δεν αποτελεί ένα νέο είδος αλλά ένα υποκείμενο που υπερβαίνει το ανθρώπινο. Πρόκειται για το αντίθετο του κυρίαρχου στην εποχή της νεοτερικότητας και αντιστοιχεί στον τύπο του ευγενή που έχει επιλεγεί από τη διδασκαλία των μαθητών του Ζαρατούστρα.⁸¹

Σύμφωνα με τον Ζαρατούστρα, όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι ενώπιον του Θεού, αλλά όταν αυτός πέθανε, η ισότητα χάθηκε και οι άνθρωποι έγιναν αντικείμενο της τύχης του όχλου· με αυτόν τον τρόπο γεννιέται ο Υπεράνθρωπος, η έλευση του οποίου θα σημάνει το τέλος του Θεού, τη λύτρωση του ανθρώπινου γένους από τα δεσμά της ηθικής του δούλου, την απόρριψη του απαισιόδοξου μηδενισμού, δηλαδή της παρακμής της σημερινής κοινωνίας και το πέρας της φαύλης χριστιανικής διδασκαλίας. Ο ανώτερος, εκλεκτός αυτός άνθρωπος, αφού επαναξιολογήσει τις αξίες, θα καταστρέψει το παλιό κατεστημένο, τα παλιά αμετακίνητα είδωλα, τον παλιό πίνακα αξιών του δεκαλόγου. Καταπολεμώντας κάθε είδους φόβου, τείνοντας στο να γίνεται ανώτερος εαυτού, θα υψώσει ένα νέο διονυσιακό πίνακα αξιών, που θα προάγει τη ζωή και που θα είναι εφικτό να μπορεί κανείς να μεταχειριστεί τις κάθε είδους αντινομίες

---

⁸⁰ Φρίντριχ Νίτσε: *Το όραμα του Υπεράνθρωπου-Μια ερμηνεία του έργου του Νίτσε-Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικών (2014), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Οι επτά σφραγίδες», σελ. 221.

⁸¹ Όπ. π., «Η αιώνια επιστροφή του ιδίου», σελ. 237

με τρόπο αρμονικό και τον αισιόδοξο-διονυσιακό μηδενισμό,⁸² -όπως αναφέρει και ο Καζαντζάκης στην εναίσιμο επί υφηγεσία διατριβή του διατριβή- θέτοντας *πέραν του καλού και του κακού* τον αληθινό σκοπό της ζωής.

Για να καταστεί κάποιος Υπεράνθρωπος οφείλει να έχει θάρρος και να είναι σκληρός όχι μόνο ως προς τον εαυτό του αλλά και ως προς τους άλλους: «*Οι δημιουργοί πρέπει να γίνουν σκληροί σαν το διαμάντι και όχι μαλακοί σαν τον κάρβουνο*».⁸³ Οφείλει να απαρνηθεί κάθε ανάπαυση και ειρήνη και να γνωρίζει πως η ζωή δεν είναι στάσιμη «*τα πάντα ρεί*» αλλά μια σειρά από δοκιμασίες. Θα πρέπει να πορευτεί μόνος του, μακριά από το δάσκαλό του, γιατί αν παραμείνει, θα είναι οπαδός ενός ειδώλου και θα συντριβεί.⁸⁴ Πρέπει λοιπόν να τον ξεπεράσει, να είναι αυτοδημιούργητος, θέτοντας έναν ανώτερο σκοπό στη ζωή του. Οφείλει ακόμη να έχει θέληση για δύναμη,⁸⁵ δηλαδή θέληση για ζωή, λατρεύοντας τον εαυτό του και την ίδια τη ζωή με όλες τις αντινομίες της, δηλαδή στην ολότητά της· αγνοώντας, αν η ζωή είναι καλή ή κακή, όμορφη, άσχημη ή αμαρτωλή, να τη λατρεύει και να τη ζει έντονα. Σημαντικό επίσης γνώρισμα για να καταλήξει κανείς στο υπεράνθρωπο υποκείμενο, είναι να είναι «*ντυμένος*» με τη δωρήτρια αρετή⁸⁶ να προσφέρει και να δίνει μεγαλόψυχα χωρίς να ζητά πίσω.

---

⁸² Νίκος Καζαντζάκης: *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας – Εναίσιμος επί υφηγεσία διατριβή*, Ηράκλειο: εκδ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ (1909), Γ΄ έκδοση, επιμ. Σταύρου Πάτροκλος, «Μηδενισμός» σελ. 47.

⁸³ Φρίντριχ Νίτσε: *Το όραμα του Υπεράνθρωπου-Μια ερμηνεία του έργου του Νίτσε-Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν (2014), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Για τις παλιές και τις καινούργιες πλάκες», §29, σελ. 206.

⁸⁴ Εν αντιθέσει με τους μαθητές του Ιησού που τον ακολούθησαν.

⁸⁵ Η θέληση για δύναμη κατά τον Νίτσε αποτελεί την επιθυμία για τη ζωή στην ολότητά της. Κυρίως σε αυτό το γνώρισμα επήλθε η παρερμηνεία και η ιδιοποίηση από στοχαστές υπέρμαχους του γερμανικού μιλιταρισμού, καθώς και του ίδιου του Χίτλερ, όπως θα δούμε και στο Γ΄ μέρος της εργασίας.

⁸⁶ Φρίντριχ Νίτσε: *Τάδε έφη Ζαρατούστρα -Ο Υπεράνθρωπος-*, Αθήνα: εκδ. Δαμιανός (1986), μτφ. Γεωργία Αλεξίου – Πρωταίου, Μέρος Α΄ «Η αρετή που προσφέρει», σελ. 80.

Επιπλέον για την δωρήτρια (ή δωρίζουσα) αρετή που αναφέρει ο Νίτσε, ο Walter Kaufmann (Nietzsche, σελ. 382-384) σημειώνει πως είναι το γνώρισμα γενναιοδωρίας της μεγαλοψυχίας που αναφέρει ο Αριστοτέλης στα *Ηθικά Νικομάχεια* του, ένα γνώρισμα που αναγνωρίζεται και επιδιώκει επιβράβευση. Όμως, η δωρήτρια αρετή του Νίτσε αποτελεί στοιχείο μεγαλοψυχίας που δεν προσδοκά απολύτως τίποτα σε αντάλλαγμα.

Έχοντας αυτά τα γνωρίσματα ο άνθρωπος θα αυτοϋπερνηθηθεί, θα διαβεί το «μεγάλο μεσημέρι»⁸⁷ και θα εξελιχθεί στον Υπεράνθρωπο.

---

⁸⁷ Αυτό το μεταίχμιο σηματοδοτεί τον μηδενισμό, το πέρασμα στην άβυσσο που πρέπει κάποιος να διαβεί· είναι το σημείο αρχής της υπέρβασης από το ανθρώπινο στο υπεράνθρωπο υποκείμενο.

B.5. Η Θέληση για δύναμη⁸⁸ και ο νιτσεικός μηδενισμός⁸⁹. δύο έννοιες που θεμελιώνουν τη νιτσεική σκέψη.

Η θέληση για δύναμη αποτελεί μία έννοια θεμέλιο στο φιλοσοφικό στοχασμό του Νίτσε και μια από τις βασικές διδασκαλίες του Ζαρατούστρα, η οποία γίνεται ήδη φανερή από το Α΄ μέρος του έργου του: «Ένας πίνακας με αξίες κρέμεται πάνω από κάθε λαό. Είναι ο πίνακας των σημείων που ανέβηκε, είναι η φωνή και η θέληση για επικράτηση».⁹⁰ Αλλά και στο Β΄ μέρος που ο Ζαρατούστρα απευθύνεται στους «σοφότατους», στους οποίους αποκαλύπτει πως η θέλησή τους για αλήθεια είναι μονάχα μια θέληση να καταστήσουν «σκεπτό» κάθε ον⁹¹: «Πράγματι, δεν χτυπήθηκε απ' αυτόν που την πυροβόλησε με τη λέξη θέληση για ύπαρξη: Αυτή η θέληση δεν υπάρχει.... Μόνο εκεί που υπάρχει ζωή υπάρχει και η θέληση»⁹².

Πρόκειται για τη μεγαλύτερη δύναμη που υπάρχει στη γη και κινεί και επηρεάζει τα πάντα. Ολόκληρη η ζωή θα πρέπει να εννοηθεί ως θέληση για δύναμη.⁹³ Για τον Νίτσε αυτή η θέληση για δύναμη έχει θετικό πρόσημο. Δεν είναι η θέληση που θέλει ή αποσκοπεί τη δύναμη αλλά η ερμηνεία της είναι ότι η ίδια η δύναμη είναι αυτό το οποίο

---

⁸⁸ Έργο που αποτελεί συμπίλημα των νιτσεικών σκέψεων από τις σημειώσεις του, που γράφτηκαν την περίοδο 1883-1888. Η πρώτη έκδοση του βιβλίου έγινε από την αδερφή του το 1901, ένα χρόνο μετά τον θάνατο του Νίτσε. Ο Νίτσε δεν είχε την πρόθεση να εκδώσει τις σημειώσεις του με τον τρόπο που τις έχουμε εμείς σήμερα και ο τίτλος του έργου δεν θα ήταν αυτός σύμφωνα με τα χειρόγραφα του, αλλά απ' αυτά τα χειρόγραφα υποδεικνύεται ως τίτλος: *Απόπειρα για μια επαναξιολόγηση όλων των αξιών*. Το 1906 θα γίνει η τρίτη έκδοση του έργου με τη συγχώνευση παλιού και νέου υλικού και με μια διαφορετική εκδοχή της *Θέλησης για δύναμη*, με συνολικό αριθμό σημειώσεων 1067.

⁸⁹ Μηδενισμός (Νιχιλισμός) σημαίνει πως οι αξίες στις οποίες απουσιάζει η ουσία, το νόημα και ο σκοπός οδηγούνται στην άρνηση και στην απαξίωση.

⁹⁰ Φρίντριχ Νίτσε: *Τάδε έφη Ζαρατούστρα -Ο Υπεράνθρωπος-*, Αθήνα: εκδ. Δαμιανός (1986), μτφ. Γεωργία Αλεξίου – Πρωταίου, Μέρος Α΄ «Χίλιοι σκοποί και ένας», σελ.63.

⁹¹ Φρίντριχ Νίτσε: *Το όραμα του Υπεράνθρωπου-Μια ερμηνεία του έργου του Νίτσε-Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν (2014), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Για την αυτοϋπερνίκηση (αυτοξεπέραςμα)», σελ. 120.

⁹² Michael Tanner, *Εισαγωγή στον Νίτσε*, εκδ. Oxford University Press, New York, μτφ. Κατερίνα Κολόκα, Κεφ. 6°, «Προφητεία», σελ. 98.

⁹³ Φρίντριχ Νίτσε: *Το όραμα του Υπεράνθρωπου-Μια ερμηνεία του έργου του Νίτσε-Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν (2014), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Θέληση για δύναμη» σελ. 225.

θέλει μέσα στη θέληση. Έχει μια έννοια δηλαδή δημιουργική και όχι εξουσιαστική, μια έννοια υπέρβασης εαυτού και θέλησης για ζωή· αγάπης για τη ζωή. Η δύναμη είναι αυτή που λέει με πάθος «ναι» στη ζωή. Η νιτσεική θέληση για δύναμη πρόκειται για μια δωρίζουσα έννοια, όπως αναφέραμε και παραπάνω, με την έννοια ότι προσφέρει και δεν επιδιώκει τίποτα σε αντάλλαγμα. Αυτή η δύναμη βρίσκεται μέσα στη θέληση ως δωρίζουσα αρετή.

Επιπλέον, η θέληση για δύναμη των ανθρώπων δεν σχετίζεται με κάποια καταγωγή σύμφωνα με τον Νίτσε αλλά ούτε και νοείται ως το «*δίκαιο του ισχυρότερου*»⁹⁴ ή σχετίζεται με τη δαρβίνεια θεωρία εξέλιξης. Η ισχυρότερη θέληση για δύναμη είναι πνευματικού είδους, είναι αυτή που χαρακτηρίζει τους μοναχικούς δημιουργούς, οι οποίοι προβαίνουν στην επαναξιολόγηση των αξιών και τοποθετούν ένα νέο, νικητήριο κώδικα προς όφελος της ανθρώπινης ζωής. Οι θελήσεις για δύναμη, αν λοιπόν καταφάσκουν στη ζωή, είναι θελήσεις για δύναμη των δυνατών. Αν όμως αυτές αρνούνται τη ζωή και είναι σκληρές με τα πράγματα και τους ανθρώπους, αν είναι αναμειγμένες με μίσος και εκδίκηση, αποτελούν θελήσεις για δύναμη των αδυνάτων.⁹⁵

Η θέληση της δύναμης εμφανίζεται:⁹⁶

- Σε όσους καταπιέζονται και στους κάθε λογής δούλους ως θέληση για «ελευθερία»: η απελευθέρωση εδώ, αποτελεί το στόχο.
- Σε μια δυνατότερη φυλή που είναι έτοιμη για επικράτηση, ως θέληση για κυριαρχία. Αν η επιτυχία για επικράτηση προβεί ανεπιτυχής, τότε αυτή η φυλή αρκείται στη θέληση για «δικαιοσύνη», δηλαδή στην ισότητα των δικαιωμάτων με το κυρίαρχο είδος.

Στους δυνατότερους, πιο πλούσιους, ανεξάρτητους και θαρραλέους, με τη μορφή της «αγάπης για την ανθρωπότητα», για το «λαό», την «αλήθεια».

---

⁹⁴ Οπ. π., σελ. 226.

⁹⁵ Οπ. π., σελ. 227.

⁹⁶ Φρίντριχ Νίτσε: *Η Θέληση Της Δυνάμεως*, Αθήνα: εκδ. ΔΑΜΙΑΝΟΥ, μτφ. Εγγλέζος Γ., «Ο μακιαβελισμός της δύναμης» σελ. 102.

Εδώ υπάρχει το στοιχείο της ταύτισης με μια μεγαλύτερη δύναμη, στην οποία δίνουμε μια κατεύθυνση.

Οι δελεαστικοί νιτσεικοί υπαινιγμοί και το ποιητικό ύφος του Νίτσε, παρόλο που αποτελούν έναν αξιοθαύμαστο πλούτο σκέψης θα τον αφήσουν εκτεθειμένο σε παρανοήσεις και παρερμηνείες. Φυσικά δεν θα είναι αυτά ο μόνος λόγος της παρερμηνείας της φιλοσοφίας του, αφού η φήμη του θα χρησιμοποιηθεί από το ίδιο του το αίμα· την αδερφή του. Όπως θα δούμε στο επόμενο μέρος της εργασίας, η έννοια της θέλησης για δύναμη παρερμηνεύθηκε επίσης και έλαβε αρνητική σημασία και ο Νίτσε θα μετατραπεί συνώνυμο σε ό,τι μισούσε περισσότερο· σε Γερμανό πατριώτη, εθνικιστή, αντισημίτη και προφήτη του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού.

«Υπάρχει βαθιά σκιά εκεί όπου υπάρχει πολύ φως»

Βόλφγκανγκ Γκαίτε (1749-1832)

Σύμφωνα με τον Νίτσε ο μηδενισμός⁹⁷ αποτέλεσε συνέπεια του γεγονότος πως ο Θεός, οι παλαιές αμετακίνητες αξίες του δεκαλόγου και όλες οι αιώνιες αλήθειες κλονίστηκαν και υποτιμήθηκαν. Ο μηδενισμός δηλαδή για τον Νίτσε, κατανοείται στο θάνατο του Θεού «σε αυτό το μηδέν που θεοποιήθηκε», ο θάνατος του οποίου θα οδηγήσει στο τέλος της άρνησης για τη ζωή και σ'έναν κόσμο όπου τα πάντα θα επιτρέπονται πέρα από το καλό και το κακό.

Παλαιότερα, η κατανόηση του μηδενισμού στηριζόταν στην αλαζονική ανθρώπινη εξύμνηση, ενώ αντιθέτως ο Νίτσε, επιθυμεί να καταστήσει σαφές πως ο μηδενισμός αποτελεί επακόλουθο της «δημοκρατικής ταπείνωσης του ανθρώπου».⁹⁸ Η απάντηση στο μηδενισμό επομένως, είναι να στραφούμε στο υπεράνθρωπο υποκείμενο, δηλαδή σε εκείνη την πουριτανή αντίληψη που ισχυριζόταν πως είναι η ουσία του μηδενισμού. Ο μηδενισμός αποτελεί συνέπεια μιας ανθρώπινης αδυναμίας και για να ξεπεραστεί χρειάζεται αγώνας· ο Υπεράνθρωπος επομένως είναι η απάντηση στο μηδενισμό.

Ο Νίτσε διακρίνει το μηδενισμό σε i) ανολοκλήρωτο και ii) σε ολοκληρωμένο μηδενισμό.⁹⁹

- i. Ο ανολοκλήρωτος μηδενισμός αποπειράται να ξεφύγει από το μηδενισμό, χωρίς να προβεί στην αποκατάσταση του σύγχρονου πίνακα αξιών. Εδώ ο Νίτσε, περιλαμβάνει το θετικισμό, το μηδενισμό της Αγ. Πετρούπολης και τον παριζιάνικο υλισμό.
- ii. Ο ολοκληρωμένος μηδενισμός δύναται να είναι παθητικός ή ενεργητικός. Ο παθητικός μηδενισμός είναι ο μηδενισμός της κόπωσης που στέκεται με απάθεια σ'έναν κόσμο χωρίς Θεό και χαρακτηρίζεται από ένα δόγμα μιας αδύναμης ευσπλαχνίας που μπορεί να καταστρέψει τον πολιτισμό, ενώ ο ενεργητικός μηδενισμός εξεγείρεται, ανατρέποντας το σύγχρονο και παγιωμένο πίνακα αξιών, εξαλείφοντας ό,τι καθίσταται χωρίς ουσία και σκοπό. Εξαγνίζει την ανθρωπότητα και έχει μια εργαλειακή και δημιουργική αξία. Αποτελεί τη θέληση της «καταστροφής» του παλιού και την κατασκευή ενός νέου κώδικα αξιών που θα ωφελεί τον άνθρωπο. Σύμφωνα με τον Νίτσε, ο ενεργητικός

---

⁹⁷ Michael Allen Gillespie: *Ο μηδενισμός πριν από τον Νίτσε*, Αθήνα: εκδ. ΠΑΤΑΚΗ 2001, μτφ.

Γεώργιος Ν. Μερτίκας, «Εισαγωγή», σελ. 15.

⁹⁸ Οπ. π., σελ. 29.

⁹⁹ Οπ. π., «Η έννοια του μηδενισμού στον Nietzsche», σελ. 311.

μηδενισμός είναι ο αυθεντικός μηδενισμός, γιατί μπορεί να θέσει ένα γρήγορο τέλος στο χριστιανισμό. Ο ενεργητικός μηδενισμός καταφάσκει στη ζωή και σε ό,τι υπηρετεί τη ζωή. Ο διονυσιακός άνθρωπος απορρέει από τον ενεργητικό μηδενισμό αλλά και τον υπερβαίνει,¹⁰⁰ γιατί η στάση του προς τη ζωή δεν διακατέχεται από μνησικακία και γιατί αναγνωρίζει την τραγικότητα της ζωής αποδεχόμενος το καλό και το κακό, τις χαρές και τις οδύνες. Διατηρεί μια στάση που δεν είναι αντιδραστική και καταφάσκει στην ολότητα της ζωής.

Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά του νιτσεικού μηδενισμού στη διατριβή του Καζαντζάκη, ο οποίος θεμελιώνει τη διάκριση¹⁰¹ του νιτσεικού μηδενισμού σε απαισιόδοξο μηδενισμό και σε αισιόδοξο ή διονυσιακό μηδενισμό. Ο απαισιόδοξος μηδενισμός είναι μια απάτη, μια ασθένεια και παρακμή της σημερινής κοινωνίας, η οποία ελπίζει απέλπιδα την αναγέννηση. Οι σοσιαλιστές είναι απατεώνες δημαγωγοί και επιπόλαιοι ονειροπόλοι. Γενεσιουργά αίτια της παρακμής καθίστανται το έγκλημα, η αγαμία, η έλλειψη βούλησης και θάρρους, ο αλκοολισμός και η υστερία. Προορισμός της Φιλοσοφίας του Δικαίου και της Πολιτείας, αποτελεί η δημιουργία της αντίληψης και των θεσμών που θα διέπουν τις ανθρώπινες σχέσεις, τείνοντας προς τον θρίαμβο του διονυσιακού μηδενισμού και στην αποδοχή της ζωής.

Πραγματικά ο Νίτσε πιστεύει στην ύπαρξη των αξιών και δεν επιθυμεί να καταστραφούν όλες οι αξίες παρά μόνο αυτές που καταστρέφουν και δεν ωφελούν τη ζωή. Πίστευε επομένως στις αξίες που υπηρετούν τη ζωή και αυτό δεν θα έπρεπε να παρερμηνεύεται.

---

¹⁰⁰ Όπ. π., σελ. 313.

¹⁰¹ Νίκος Καζαντζάκης: *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας – Εναίσιμος επί υφηγεσία διατριβή*, Ηράκλειο: εκδ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ (1909), Γ' έκδοση, επιμ. Σταύρου Πάτροκλος, «Μηδενισμός» σελ.47

B.6. Η αντί-θεση του Νίτσε για τη Θρησκεία, το Κράτος και την Ηθική

Ο Νίτσε στάθηκε απόλυτα εναντιωμένος στην πίστη του ανθρώπου για τον Θεό. Ο Θεός της χριστιανικής πίστης καταργεί από τον άνθρωπο την ελευθερία του, τις χαρές και τις απολαύσεις της ζωής. Ο άνθρωπος υποφέρει γιατί νιώθει ένοχος απέναντι στο Θεό, βιώνοντας μια παράλογη ζωή βασισμένη σ' ένα φάυλο πίνακα αξιών που αρνείται τη ζωή. Η θέση του για τον Θεό ήταν φανερή και αφοριστική: «Ο Θεός είναι αυτή η βούληση της εκμηδένισης που ανακηρύχθηκε αγία», «Ο Θεός πέθανε», «Ο Θεός, το μηδέν που θεοποιήθηκε».¹⁰² Επομένως, ο Θεός είναι κατά της ζωής, αρνητής και πολέμιος αυτής και τη θέση του Θεού πρέπει να αναλάβει ο άνθρωπος και να ανέλθει, να καταστεί Υπεράνθρωπος που θα καταφάσκει στη ζωή.

Ο Νίτσε, κάνει μια μετωπική επίθεση στο χριστιανισμό αλλά και σε ολόκληρο το ηθικό σύστημα που κληρονομήθηκε από το σύγχρονο δυτικό κόσμο. Ο χριστιανισμός, αποτελεί ένα είδος διαστροφής που προσφέρει συμπόνοια¹⁰³ σε όλους τους αδύναμους ανθρώπους. Αποτελεί τη θρησκεία της συμπόνοιας που παρασύρει στο μηδενισμό και που τάσσεται με το μέρος των αδύναμων, των ταπεινών και των αποτυχημένων αυτής της ζωής. Είναι αυτός που φέρνει στο προσκήνιο όλα τα καταπιεσμένα ένστικτα των κατώτερων στρωμάτων, τα οποία αναζητούν σωτηρία και επουράνια επιβράβευση μακριά από την αμαρτία, η οποία επισύρει την αιώνια τιμωρία και την κόλαση.

Ο Νίτσε θα αναφερθεί στις τρεις χριστιανικές αρετές¹⁰⁴ την πίστη, την ελπίδα και την αγάπη, τις οποίες θα τις χρήσει ως τις τρεις χριστιανικές πονηριές. Ο χριστιανισμός αναφέρει, αποτελεί ένα μαζικό ξεσηκωμό των σκάρτων και ταλαιπωρημένων που στρέφονται εναντίον της ράτσας.¹⁰⁵

---

¹⁰² Φρίντριχ Νίτσε: *Ο Αντίχριστος – Ανάθεμα κατά του Χριστιανισμού*, Αθήνα: εκδ. GUTENBERG (2014), Επιμ. Ήρκος Ρ. Αποστολίδης, μτφ. Βαγγέλης Δουβαλέρης, §18, σελ.88.

¹⁰³ Οπ., π. §7, σελ. 61.

¹⁰⁴ Οπ., π. §23, σελ. 99.

¹⁰⁵ Φρίντριχ Νίτσε: *Λυκόφως των Ειδώλων*, Αθήνα: εκδ. GUTENBERG, 2016, επιμ. Ήρκος Ρ. Αποστολίδης, μτφ. Βαγγέλης Δουβαλέρης, «Οι βελτιωτές της ανθρωπότητας», §4, σελ. 143.

*«Η χριστιανική ηθική είναι η πιο κακοήθης μορφή της θέλησης για ψέμα, μια πραγματική Κίρκη της ανθρωπότητας και αυτή που διέφθειρε την ανθρωπότητα».*¹⁰⁶

Αναμφίβολα η νιτσεϊκή στάση απέναντι στο χριστιανισμό ήταν καταδικαστέα και γινόταν όλο και περισσότερο σκληρότερη με τον πέρασμα των χρόνων. Το μόνο κοινό που δεχόταν ο Νίτσε, ήταν η θέση του χριστιανισμού έναντι στη μνησικακία, αφού και ο ίδιος περιφρονούσε τους μνησικάκους ανθρώπους και την μικρότητά τους.

*«Κράτος τί είναι αυτό; Ελάτε δα! Ξεβουλώστε τα αυτιά σας, γιατί τώρα θα σας μιλήσω για τον θάνατο των λαών. Κράτος είναι το πιο παγερό απ' όλα τα παγερά τέρατα. Και τούτο το ψέμα ξεφεύγει απ' το στόμα του: «Εγώ το κράτος, είμαι ο λαός». Αυτό είναι ψέμα! [...] «Και οι πολιτικοί αυτοί οι «περιττοί»; Δείτε τους πως σκαρφαλώνουν οι ευκίνητοι πίθηκοι! Σκαρφαλώνουν ο ένας στον άλλον και σπρώχνονται βαθιά στη λάσπη. Όλοι τους θέλουνε να φτάσουνε το θρόνο! Η λάσπη κάθεται συχνά στο θρόνο και άλλες τόσες ο θρόνος κάθεται στη λάσπη. Ξέφρενους τους θαρρώ όλους, αναρριχητικούς πιθήκους και ακόλαστους. Βρομάει το είδωλό τους, το παγερό τέρας· ναυτία μου προκαλούν όλοι αυτοί οι ειδωλολάτρες».*¹⁰⁷

Γι' αυτό το νέο είδωλο, κάνει φανερή την αντί-θεσή του ο Νίτσε μέσα από το φιλοσοφικό λόγο του Ζαρατούστρα. Το νεωτερικό ευρωπαϊκό Κράτος έχει καταστεί εχθρός για τους ανθρώπους, τους οποίους επιθυμεί να δελεάζει με εξουσία, τιμές και χρήμα, αρκεί να το λατρεύουν. Οι μαθητές του Ζαρατούστρα δεν θα πρέπει να παρασυρθούν στην σαγήνη του Κράτους αλλά να δώσουν αγώνα. Οφείλουν να πολεμούν με το «σφυρί»¹⁰⁸ το Κράτος- τέρας, αυτόν τον Λεβιάθαν που καταβροχθίζει και θέλει να σημάνει το τέλος του ανθρώπου.

---

¹⁰⁶ Φρίντριχ Νίτσε: *Ecce Homo (Ιδε ο Άνθρωπος)*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν (Ιανουάριος 2017), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Γιατί είμαι μια μοίρα», §7, σελ. 157.

¹⁰⁷ Φρίντριχ Νίτσε: *Τάδε έφη Ζαρατούστρα -Ο Υπεράνθρωπος-*, Αθήνα: εκδ. Δαμιανός (1986), μτφ. Γεωργία Αλεξίου – Πρωταίου, Μέρος Α' «Το καινούργιο είδωλο», σελ. 53.

¹⁰⁸ Όπως περιγράφει στο *Λυκόφως των Ειδώλων* (τίτλος που δηλώνει το τέλος με τις παλιές αλήθειες), ο Νίτσε φιλοσοφεί με έναν διττό τρόπο: Συντρίβοντας τα είδωλα και χτυπώντας τα πάλι προκειμένου να διαπιστώσει τί είδους ήχο θα βγάλουν, δηλαδή ποια είναι η αξία τους. Ο Νίτσε φιλοσοφεί με το «σφυρί», προκειμένου να διαλύσει τα κυρίαρχα δυτικά είδωλα και να τα φέρει στο λυκόφως τους, με τέτοιο τρόπο, ώστε να έρθουν στον κόσμο νέες χαραυγές. Τα μεγάλα είδωλα για τον Νίτσε είναι ο Θεός, η Εκκλησία, ο Χριστιανισμός, ο φιλελευθερισμός, ο σοσιαλισμός.

Ο Νίτσε αναφέρει πως *εκεί που το κράτος τελειώνει, εκεί ξεκινάει ο άνθρωπος*: εκεί λοιπόν βρίσκεται το ουράνιο τόξο, το μονοπάτι που οδηγεί στον Υπεράνθρωπο. Ο Νίτσε συμβουλεύει τους μαθητές του να γίνουν ερημίτες και παράκαιροι, πέρα δηλαδή από την εποχή τους, επιδεικνύοντας ενδιαφέρον για τον άνθρωπο και σεβόμενοι τις αξίες που ωφελούν τη ζωή.

Ορίζοντας την ηθική: *«Ηθική, εκείνη η παρακμιακή ιδιοσυγκρασία, που έχει σκοπό να εκδικηθεί την ζωή»*¹⁰⁹.

Στη *Γενεαλογία της ηθικής*,¹¹⁰ ο Νίτσε επιχείρησε να παρουσιάσει μια νέα κριτική και επαναξιολόγηση της ηθικής, υπογραμμίζοντας πως η ηθική έχει ιστορία και πως στο παρελθόν υπήρξαν διάφορα είδη ηθικής. Ο σημερινός άνθρωπος εξουσιάζεται από μια ηθική του «αγελαίου ζώου», αρνούμενος να αποδεχθεί το σκοπό της ζωής.

Ο Νίτσε δεν επιθυμεί να κάνει μεταφυσική αλλά κάνει ιστορία και γενεαλογία των ηθικών αξιών, απαντώντας στο ερώτημα, αν οι αξίες υπηρετούν την ζωή. Προκειμένου να απαντήσει, βυθίζει τη σκέψη του στο ιστορικό παρελθόν (κυρίως τον 5^ο π.Χ. αι.) φανερώνοντας αναφορές από ηθικές έννοιες μέσα από τη γλώσσα και προσπαθώντας να ανακαλύψει ποιό σκοπό εξυπηρετούσαν.

Θα διακρίνει λοιπόν δύο ανθρωπολογικούς τύπους:¹¹¹ Την ηθική των κυρίων-ευγενών και την ηθική των δούλων, προκειμένου να αναφερθεί σε χαρακτηριστικά γνωρίσματα και έννοιες που δηλώνουν μια σχέση αναφοράς με τον εαυτό μας αλλά και τους άλλους. Αυτή η τυπολογία διακρίνει δύο ανθρωπολογικούς τύπους που προέρχονται από δυο διακριτές κοινωνικές τάξεις. Οι σύγχρονοι Ευρωπαίοι, αποτελούν

---

¹⁰⁹ Φρίντριχ Νίτσε: *Ecce Homo (Ιδε ο Άνθρωπος)*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν (Ιανουάριος 2017), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Γιατί είμαι μια μοίρα», §7, σελ. 159.

¹¹⁰ Φρίντριχ Νίτσε: *Γενεαλογία της Ηθικής*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν, (Γενάρης 2010), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Εισαγωγή», σελ.11.

¹¹¹ Ο ανθρωπολογικός τύπος που καταφάσκει στη διαφορά θεμελιώνεται στον τύπο του ευγενή-κυρίου και ο Νίτσε θα θέσει ως υπόδειγμα τον Αλκιβιάδη, τον άντρα εκείνο που δεν είχε ηθικούς φραγμούς και που η φύση είχε προικίσει με ομορφιά και πνευματική δεξιότητα, ενώ ο άλλος τύπος που αρνείται τη διαφορά θεμελιώνεται στον τύπο του δούλου με υπόδειγμα τον ιερέα, ο οποίος χρησιμοποίησε τη χριστιανική ηθική προκειμένου να φτάσει στην εξουσία. Είναι ένας παρακμιακός τύπος που αντιδρά στη δράση και στη χαρά της ζωής.

προϊόν και των δύο τάξεων ηθικής. Η ηθική των κυρίων-ευγενών είναι η τυπολογία της δράσης και του αγώνα που καταφάσκει στη ζωή και στη διαφορά και παρουσιάζει μια επαναστατική επιθυμία. Η ηθική των ευγενών, εκτιμάει τη ζωή και έχει μια συνείδηση πλούτου επιδιώκοντας να προσφέρει χωρίς να λάβει αντάλλαγμα (δωρίζουσα αρετή). Από την άλλη, η ηθική των δούλων χαρακτηρίζει ένα είδος απάθειας, μια δουλική επιθυμία που αρνείται τη διαφορά και την ίδια τη ζωή στην ολότητά της. Πρόκειται για μια ηθική που καταλήγει σε έναν απαισιόδοξο μηδενισμό, σε μια μνησικακία και καχυποψία.

Η φιλοσοφική σκέψη του Νίτσε καταφάσκει στη διαφορά και στην παραγωγή διαφοράς κλείνοντας τον δρόμο σε κάθε είδους ρατσισμό (φυλετικό ή κοινωνικό). Τόσο ο ελληνικός όσο και ο γερμανικός νιτσεισμός όμως, παρερμήνευσαν και ιδιοποιήθηκαν τα εμβληματικά στοιχεία της νιτσεικής σκέψης.

Στο επόμενο μέρος θα εξακριβώσουμε με ποιόν τρόπο.

Εικόνες 11,12,13: Οι τρεις νιτσεικές μάσκες: Διόνυσος, Ζαρατούστρα, Αντίχριστος

ΜΕΡΟΣ Γ΄: ΓΙΑ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΚΑΙ Η
ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΔΥΟ
ΣΤΟΧΑΣΤΩΝ

Γ.1.1. Ο ελληνικός νιτσεισμός, ως παρερμηνεία της αυθεντικής
νιτσεικής φιλοσοφίας με στόχο τη διαμόρφωση μιας νέας ελληνικής
συνείδησης

«Ακούστε με! Επειδή είμαι αυτό κι εκείνο. Πάνω απ' όλα μη με μπερδεύετε με κάποιον άλλο!»¹¹²

Τα λόγια του Νίτσε υπήρξαν προφητικά: ο ίδιος ήταν σίγουρος πως η φιλοσοφία του δεν θα καταστεί κατανοητή σε πολλούς και πως θα παρερμηνευθεί. Η τεράστια φήμη του χρησιμοποιήθηκε και εκμεταλλεύθηκε με τρόπο αδίστακτο προκειμένου να καταστεί ιδεολογικό έμβλημα, διαμορφώνοντας εκ νέου μια εθνική συνείδηση -ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας- καθώς επίσης -στην περίπτωση της Γερμανίας- να αυξήσει το κύρος και τη δύναμη του εθνικοσοσιαλισμού.

Στην ελληνική περίπτωση, ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, γνωστός και ως Ατυχής ή Ακήρυχτος πόλεμος, υπήρξε ταπεινωτικός για τη χώρα μας, όχι μόνο σε επίπεδο στρατιωτικό αλλά και σε πολιτικό και οικονομικό, αφού η Ελλάδα υποβλήθηκε σε διεθνή οικονομικό έλεγχο φανερώνοντας παράλληλα την εικόνα ενός ταπεινωτικού Έθνους.

Έλληνες διανοούμενοι, πολιτικοί και λογοτέχνες, ποιητές και στοχαστές εκείνης της περιόδου, αναζήτησαν έννοιες ανορθωτικές που θα εξύψωναν το ελληνικό εθνικό γόητρο με σκοπό να το οδηγήσουν σε μια ανοδική πορεία, διαμορφώνοντας εκ νέου την ελληνική εθνική συνείδηση. Ιδέες που παρεισφρέουν μεταξύ άλλων, είναι η φυλή και κυρίως οι φυλετικές θεωρίες του Γάλλου Αρτύρ Ντε Γκομπινώ (1816-1882),¹¹³ ο

---

¹¹² Φρίντριχ Νίτσε: *Ecce Homo (Ιδε ο Άνθρωπος)*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν (Ιανουάριος 2017), επιμ.- μτφ. Ζήσης Σαρίκας, «Πρόλογος», σελ. 13.

¹¹³ Θεωρείται ως ο πρόδρομος μιας θεωρίας περί ανωτερότητας της Αρείας φυλής και των φυλετικών διακρίσεων. Ισχυριζόταν πως η λευκή φυλή υπερτερεί έναντι των άλλων και θεωρούσε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό ως τον κατεξοχήν καλύτερο, διότι είχε διατηρήσει σημαντικά στοιχεία από τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Σημαντικό του έργο *Περί της ανισότητας των ανθρωπίνων φυλών* (1853-1855). Αν και δεν υπήρξε αντισημίτης, ο Χίτλερ και οι ναζί θα δανειστούν πολλά από την ιδεολογία του και θα τα

εθνικισμός και ο κοινωνικός ανισοτισμός, ο κοινωνικός δαρβινισμός,¹¹⁴ ο κοινωνικός και φυλετικός ρατσισμός, η υπεροχή της αρείας φυλής και η απαξίωση της σημιτικής φυλής, η ευγονική,¹¹⁵ ο πατριωτισμός και η νιτσεική φιλοσοφία.¹¹⁶

προσαρμόσουν στα κείμενά τους σύμφωνα φυσικά με τις απόψεις τους. Αξίζει να αναφερθεί πως ο Κωστής Παλαμάς θα τον θεωρήσει ως πρόδρομο του Νίτσε, αποδίδοντάς του φόρο τιμής.

¹¹⁴ Αναφέρεται στην εξελικτική θεωρία του Καρόλου Δαρβίνου για τη φυσική επιλογή και την επιβίωση του ισχυρότερου, θεωρία που, όπως υποστηρίζουν οι θεωρητικοί του κοινωνικού δαρβινισμού, εφαρμόζεται στις ανθρώπινες κοινωνίες. Ανάμεσά τους, εκπρόσωποι των πεποιθήσεων του κοινωνικού δαρβινισμού είναι ο Τόμας Μάλθους, ο Χέρμπερτ Σπένσερ και ο Φράνσις Γκάλτον. Αναφορικά, ο Μάλθους επιθυμεί από την κυβέρνηση την παύση κάθε φιλανθρωπίας, έτσι ώστε να ακμάσει ο καπιταλισμός, ενώ ο Σπένσερ υποστηρίζει πως το Κράτος δεν θα πρέπει να προστατεύει χρηματοδοτώντας φτωχούς και ασθενείς, διότι μ' αυτόν τον τρόπο θα επηρεαστεί η επιβίωση των ισχυρών και πλουσίων, οι οποίοι είναι προορισμένοι στην δημιουργία μιας υγιούς κοινωνίας. Ο Γκάλτον θεώρησε πως θα έπρεπε να ελέγχεται η αναπαραγωγή των ασθενών και αδυνάτων προκειμένου να μην αυξηθεί ο πληθυσμός τους και εισήγαγε την έννοια της ευγονικής.

¹¹⁵ Ευγονική είναι ο εφαρμοσμένος κλάδος της Βιολογίας που στοχεύει στη βελτίωση της βιολογικής υπόστασης των ανθρώπων μέσω εφαρμογών και μεθόδων. Οι εθνικοσοσιαλιστές τοποθέτησαν αυτές τις εφαρμογές στον πυρήνα της ναζιστικής τους ιδεολογίας, προκειμένου να βελτιώσουν και να προστατεύσουν την Αρεια φυλή τους.

¹¹⁶ Κύριοι εκφραστές του ελληνικού νιτσεισμού υπήρξαν: 1) Ο Παύλος Νιρβάνας (1866-1937) γνωστός με το ψευδώνυμο *Κύριος Άσοφος*· ήταν ο πρώτος που έκανε μελέτη στην Ελλάδα με το δοκίμιό του *Η Φιλοσοφία του Νίτσε*, η οποία δημοσιεύτηκε στην Τέχνη και υπήρξε αντικείμενο θαυμασμού της Ελίζαμπεθ Φόρστερ-Νίτσε και του εκλεκτικιστή Ιωάννη Καμπύση. Υπήρξε επίσης εισηγητής του κοινωνικού ρατσισμού στην Ελλάδα και θεωρούσε πως οι αδύναμοι και ασθενείς δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται με φιλευσπλαχνία αλλά να αφήνονται στη μοίρα τους ή να εξοντώνονται με κρατική πρωτοβουλία και η φροντίδα να παρέχεται μονάχα στους υγιείς και δυνατούς. 2) ο Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957), με ψευδώνυμο *Πέτρος Ψηλορείτης, Κάρμα Νιρβαμή*, ο οποίος υπήρξε ο πρώτος που έκανε διατριβή στην Ελλάδα *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας*, υποστήριξε, όπως και ο Κωστής Παλαμάς, τη διάκριση κυρίων και δούλων. Επιπλέον, βάλει κατά του κοινωνισμού και του χριστιανισμού και τους ανάγει σε μεγάλους κινδύνους για την ελληνική κοινωνία. Υποστηρίζει τέλος, πως μόνο η νιτσεική φιλοσοφία είναι το σωστό μονοπάτι που θα πρέπει να διαβούν οι Έλληνες του καιρού του, μονοπάτι νικηφόρο που πέρασε με επιτυχία ο γερμανικός λαός. 3) Ο Ίων Δραγούμης (1878-1920) χρησιμοποίησε το ψευδώνυμο *Ίδας*, άσκησε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με το συγγραφικό του έργο τεράστια επίδραση στην διαμόρφωση της ελληνικής ιδεολογίας, εκφράζοντας ωστόσο τον εθνικισμό του, τον αριστοκρατισμό του και την περιφρόνησή του για τους Μικρασιάτες και τους Κρητικούς. Πολιτικός αντίπαλος του Ελ. Βενιζέλου, επιθυμούσε οι Έλληνες να οργανωθούν σε Κοινότητες. Υποστηρικτής της Μεγάλης Ιδέας και υπέρμαχος μιας «καθαρής» ελληνικής φυλής. 4) Τέλος, ο Πέτρος Βλαστός (1879-1941) γνωστός ως *Έρμονας*, ήταν και ο κυριότερος υποστηρικτής του

Οι ιδέες αυτές εγκολπώθηκαν κυρίως στα μηνιαία περιοδικά Τέχνη¹¹⁷ και Διώνυσος¹¹⁸ καθώς και στο Νουμά,¹¹⁹ στην εφημερίδα Νέον Άστυ¹²⁰ και στο περιοδικό Νεολαία,¹²¹ στα οποία συγκεντρώνονται απόψεις και κριτικά λογοτεχνικά κείμενα στη δημοτική γλώσσα, που επιχειρούν να μεταλαμπαδεύσουν στην Ελλάδα αυτά τα ιδεολογικά μηνύματα της εποχής σε μια γραφή κατανοητή για όλους τους Έλληνες.

Τα περιοδικά Τέχνη και Διώνυσος στοχεύουν στο να διαμορφώσουν την ελληνική, εθνική συνείδηση ως νιτσεική. Ο Ελληνισμός¹²² που στέκεται στον αντίποδα του χριστιανισμού, αποτελεί το πρότυπο αναφοράς και η νιτσεική φιλοσοφία είναι ο κατ' εξοχήν λαμπρότερος εκφραστής του Ελληνισμού.

Τα περιοδικά αυτά θεωρούν πως οι νεοέλληνες του 1900 είναι εκφυλισμένοι, γιατί

νιτσεισμού και συνεχιστής της ευγονικής στην Ελλάδα που είχε ήδη εισαχθεί από τον Γκάλτον και από τον οποίο ο Βλαστός είχε επηρεαστεί. Ο Βλαστός συμφωνούσε με τις απόψεις του Νιρβάνα και υποστήριζε πως το κοινωνικό πρόβλημα που αφορά τους οικονομικά ασθενείς, τους ανάπηρους και των φυλετικά αναμειγμένων ανθρώπων θα έπρεπε να επιλυθεί με τον κοινωνικό δαρβινισμό. Δηλαδή το κοινωνικό αυτό πρόβλημα θα έπρεπε να αναχθεί σε φυλετικό. Οι ιδέες του βρήκαν αντίκρισμα από τον Κωστή Παλαμά, ο οποίος του αποτίει φόρο τιμής, ενώ και ο ίδιος ο Βλαστός επαινεί το έργο του.

¹¹⁷ Κυκλοφόρησε πριν από τον Νουμά (1903-1931) του Δημήτρη Ταγκόπουλου και για έναν χρόνο· από το 1898-1899 με εκδότη τον Κωσταντίνο Χατζόπουλο και συνταγμένο στην δημοτική γλώσσα.

¹¹⁸ Κυκλοφόρησε από το 1901-1902 με εκδότες τον Δημήτρη Χατζόπουλο και τον Γιάννη Καμπύση. Το όνομα του περιοδικού εμπνευσμένο από τον Θεό Διώνυσο και το διονυσιακό ένστικτο, το οποίο ο Νίτσε θεωρούσε ως το σημαντικότερο στη ζωή. Το περιοδικό Διώνυσος υποστήριζε το δημοτικισμό και τασσόταν ενάντια στην «ξύλινη», ψυχαρική γλώσσα.

¹¹⁹ Κυκλοφόρησε από το 1903 – 1931 υπό τον κριτικό και εκδότη Δημήτρη Ταγκόπουλο, έντυπο στο οποίο επικράτησε η δημοτική γλώσσα. Από το 1949 – 1953 το λογοτεχνικό αυτό έντυπο θα επανακυκλοφορήσει με ονομασία Νέος Νουμάς.

¹²⁰ Συγκεκριμένα πρόκειται για την ελληνική εφημερίδα υπό την διεύθυνση του Δημήτριου Κακλαμάνου, που λειτούργησε από το 1901-1914.

¹²¹ Κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 1938. Πρόκειται για περιοδικά που εξυμνούσαν το καθεστώς του Μεταξά αλλά και τον Μουσολίνι.

¹²² Κατά την γνώμη πάντα των εκδοτών των περιοδικών, Ελληνισμός είναι ο πολιτισμός που υπηρετεί τα ένστικτα της ζωής, που ωφελεί την ζωή στην ολότητά της, ένας διονυσιακός μεγάλος πολιτισμός, όπως υπήρξε και ο αρχαίος Ελληνικός πολιτισμός με την ύπαρξη κυρίων και δούλων, ένας πολιτισμός που απορρίπτει ό,τι εκφυλίζει. Ο νέος Ελληνισμός οφείλει να συνεχίσει τις αξίες που πρεσβεύει ο Ελληνισμός και να ξαναβρεί την εθνική του ταυτότητα προκειμένου να ακμάσει και να επιτύχει τον εθνικό στόχο της Μεγάλης Ιδέας.

Για περισσότερα βλ.: *Ο Νίτσε και οι Έλληνες*, Συλλογικό, εκδ. ΖΗΤΡΟΣ, Θεσσαλονίκη 1997, Δημήτρης Λαμπρέλλης, «Ο Νίτσε στην Ελλάδα – Ένα όνομα για όλα και για τίποτα», σελ. 137-144.

έχουν υιοθετήσει τις αξίες του χριστιανισμού και της Γαλλικής Επανάστασης και έχουν απωλέσει την εθνική τους ταυτότητα. Παράδειγμα για την Ελλάδα, όπως γράφουν στα περιοδικά πολλοί Έλληνες διανοούμενοι, αποτέλεσε ο νικηφόρος, οξυδερκής πολιτικός και μεγάλος στρατιώτης Βίσμαρκ,¹²³ ο οποίος οδήγησε την Γερμανία σε μεγάλους θριάμβους και στην ακμή της.

Κατά τον Καμπύση, ο Βίσμαρκ στάθηκε μια αιώνια μεγαλοφυΐα και ένα τυραννικό πρότυπο, ένα παράδειγμα του νιτσεικού Υπερανθρώπου, χάρις στις διπλωματικές του ικανότητες, τη σκληρότητά και την ευστροφία του, ενώ ο Παλαμάς τον εκθείαζε ως «ο άνθρωπος του αιώνας», «ο τεράστιος Βίσμαρκ».

---

¹²³ Ο Όττο Φον Βίσμαρκ (1818-1898) υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους πολιτικούς της Γερμανίας του 19^{ου} αιώνα. Υπέρμαχος του θείου δικαιώματος του ηγεμόνα να κυριαρχεί και να κυβερνά. Ενοποίησε την Γερμανία και έγινε ο πρώτος καγκελάριος. Το 1871 ιδρύθηκε το γερμανικό Ράιχ (Deutsches Reich), επισήμως η ονομασία του πρώτου εθνικού γερμανικού κράτους με πρωτοβουλία του Βίσμαρκ. Κύριος στόχος του ήταν να διατηρήσει το status quo (την υπάρχουσα κατάσταση των πραγμάτων) στην Ευρώπη, εξασφαλίζοντας την γερμανική υπεροχή με το να απομονώσει κυρίως την Γαλλία, διατηρώντας παράλληλα καλές σχέσεις με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης. Σχημάτισε τη λεγόμενη Λίγκα των τριών αυτοκρατόρων (συνάπτοντας το 1872 Συνθήκη φιλίας με την Ρωσία και την Αυστροουγγαρία). Οι διπλωματικές και στρατιωτικές του επιτυχίες οδήγησαν τη Γερμανία σε ακμή, αυξάνοντας σημαντικά το κύρος και τη δύναμή της.

Γ.1.2. Κωστής Παλαμάς: Ο νιτσεισμός ως απαραίτητο στοιχείο διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων

Ο νιτσεισμός του Παλαμά εμπεριέχει στοιχεία εθνικά και πατριωτικά αλλά και έναν πνευματικό αριστοκρατισμό και κοινωνικό ανισοτισμό. Η παρουσία του προφητικού Ζαρατούστρα στα παλαμικά έργα είναι φανερή, αφού στα περισσότερα διηγήματά του υπάρχει ένας ξεχωριστός άνθρωπος που έχει όραμα και σκοπεύει στο να λυτρώσει την ανθρωπότητα.

Στα έργα του εντοπίζονται νιτσεικά σήματα, στα οποία αναδύεται η φιγούρα ενός «ήρωα της δύναμης», ενός αναμορφωτή, που οραματίζεται να υλοποιήσει το μεγάλο σχέδιο· αυτό της εθνικής αναγέννησης. Η παρουσία του μυστικού κράχτη, που είναι ο προπομπός του Υπερανθρώπου, όπως και ο Ζαρατούστρα του Νίτσε, που και αυτός μας προτρέπει στην καταστροφή των ειδώλων με ένα σφυρί και την εκ νέου δημιουργία ενός νέου πίνακα αξιών που θα σέβεται τις αξίες που υπηρετούν τη ζωή, αποτελούν νιτσεικά σημάδια στο έργο του Παλαμά.

Στη *Φλογέρα του Βασιλιά*, ο Παλαμάς προσπαθεί να διεγείρει την ελληνική εθνική συνείδηση, εμπνέοντας τους Έλληνες προς μια εθνική εξόρμηση μεταλαμπαδεύοντάς τους το εθνικό ελληνικό πάθος, τον πατριωτισμό, την ελληνική Μεγάλη Ιδέα.¹²⁴

Στο κατ' εξοχήν νιτσεικό έργο του Παλαμά, στο *Δωδεκάλογο του Γύφτου*, συνοψίζονται στοιχεία του αμοραλισμού αλλά και της σκληρότητας του Ζαρατούστρα.¹²⁵ Ο Αδάκρυτος στο *Δωδεκάλογο του Γύφτου*, έχει απελευθερωθεί από όλα τα ευτελή συναισθήματα που στέκονται τροχοπέδη στο σκοπό και στον αγώνα του.

Η ποίηση του Παλαμά μπορεί να εξισωθεί με μια μυστική αριστοκρατική θρησκεία και ο δημιουργός – ποιητής με έναν απόκοσμο ιερέα.¹²⁶

Ειδικότερα, στα *Μάτια της Ψυχής μου* (1892), ο Παλαμάς εκδηλώνει έναν «ολιγαρχικό» χαρακτήρα, ισχυριζόμενος πως η υψηλή τέχνη πρέπει να αποτελεί προνόμιο των ανώτερων και εκλεκτών ανθρώπων και όχι του απαίδευτου πλήθους.

---

¹²⁴ Παντελής Βουτούρης: *Αγαπημένη μου Ζαρατούστρα- Παλαμάς-Νίτσε*, Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη 2006, «Ποιητικές εκδοχές του υπεράνθρωπου στον Παλαμά», σελ. 146.

¹²⁵ Όπ., π., σελ. 139.

¹²⁶ Όπ., π., βλ. «Η αριστοκρατική θεωρία του Παλαμά (1890-1900) – Ο γερμανικός ιδεαλισμός», σελ. 57.

Επιπλέον, μιλάει με τρόπο περιφρονητικό για την νοημοσύνη των πολιτών, την οποία χαρακτηρίζει ως «νοημοσύνη των πορτιέρηδων»¹²⁷ και ενστερνίζεται απόψεις περί κοινωνικού δαρβινισμού, αποδίδοντας ωστόσο φόρο τιμής στον Αρτύρ Ντε Γκομπινώ και θαυμάζοντας το νιτσεισμό του Νιρβάνα για τον κοινωνικό και φυλετικό ρατσισμό και την ευγονική του.

Ο Παλαμάς, θα παρερμηνεύσει καίρια ζητήματα της φιλοσοφίας του Νίτσε, αφού όπως υποστηρίζει ο ίδιος, η νιτσεική φιλοσοφία που εμπνέεται από εκείνη την αρχαία ελληνική κοινωνία, αναφέρει πως φιλόσοφοι και ποιητές ανήκουν στους δυνατούς μιας κοινωνίας και πως πρέπει να υπάρχει διάκριση κυρίων και σκλάβων, δυνατών και ασθενών, διαχωρισμός που σηματοδοτεί μια υγιή και μη εκφυλισμένη ζωή, όπως την εννοεί ο Νίτσε, κατά τα λεγόμενα του Παλαμά.¹²⁸ Επιπλέον, ο Παλαμάς στεκόταν αρνητικός στην καθολική ψηφοφορία των πολιτών θεωρώντας την ως «πληγή» και «κτηνώδη»,¹²⁹ στοιχείο που αναδεικνύει τον κοινωνικό και φυλετικό ανισοτισμό του.

Επαινεί τον Νιρβάνα για τον κοινωνικό δαρβινισμό του, που εκφράζεται με το δοκίμιό του *Η φιλοσοφία του Νίτσε* και θεωρεί πως η φιλοσοφία του Νίτσε αποτελεί το φωτεινό μονοπάτι που θα οδηγήσει τους Έλληνες να ακμάσουν και να συνειδητοποιήσουν την εθνική τους ταυτότητα.

Παρ' όλα τα στοιχεία του νιτσεισμού του, του πνευματικού αριστοκρατισμού και κοινωνικού – φυλετικού ανισοτισμού που διατυπώνονται στα έργα του κορυφαίου αυτού εθνικού ποιητή και πολυγραφέτερου λογοτέχνη, ο ίδιος, στο αγαπημένο του τετράστιχο «ντρέπεται για την ζέστα του και για την ανθρωπιά του»,¹³⁰ και μας αφήνει μια ανεξίτηλη στάμπα της ευαισθησίας και της ανθρωπιάς του.

---

¹²⁷ Δημήτριος Ν. Λαμπρέλλης: *Η Επίδραση του Νίτσε στην Ελλάδα – 'Τέχνη' και 'Διόνυσος'* Βλαστός και Καζαντζάκης, Αθήνα: εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ (2009), «Εισαγωγή», σελ. 27.

¹²⁸ Όπ., π., «Ο έπαινος του νιτσεισμού του Νιρβάνα και η ένταξη της ποίησης στην υπηρεσία του από τον Παλαμά», σελ. 60.

¹²⁹ Όπ., π., σελ. 58.

¹³⁰ Κωστής Παλαμάς: *Ο κύκλος των τετράστιχων* (1929): «Στην αργατιά στη χωρατιά το χιόνι, η γρίπη, η πείνα, οι λύκοι. Ποτάμια, πέλαγα, στεριές, ξολοθρεμός και φρίκη. Χειμώνας άγριος. Κι η φωτιά, καλοκαιριά στην κάμαρά μου. Ντρέπομαι για την ζέστα μου και για την ανθρωπιά μου».

Γ.1.3. Νίκος Καζαντζάκης: Ο νιτσεισμός του ως υπέρβαση της ελληνικής κρίσης και ο θαυμασμός του για τους ηγεμόνες της εποχής του.

Πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα κεφάλαια της νεοελληνικής λογοτεχνίας, έναν άντρα πολυταξιδεμένο, πολύγλωσσο, έναν στοχαστή ελεύθερο, που δεν ελπίζει και δεν φοβάται τίποτα.

Ο Νίτσε αποκαλείται από τον Καζαντζάκη ως «Μεγαλομάρτυρας»: υπήρξε το μεγάλο του πρότυπο και ένας μεγάλος σταθμός στην ζωή του. Τον «αντάμωσε» για πρώτη φορά στην βιβλιοθήκη της Αγίας Γενεβιέβης, όταν μια κοπέλα κρατούσε στα χέρια της ένα βιβλίο του Νίτσε, πλησίασε τον Καζαντζάκη λέγοντάς του, πως είναι ίδιος και απαράλλαχτος. Από τότε και μέχρι το τέλος της ζωής του, ο Καζαντζάκης θα τον λατρεύει και η επίδρασή του θα είναι καταλυτική, αφού σχεδόν θα ταυτιστεί μαζί του ψυχολογικά.

Στο Παρίσι το 1909, θα γράψει την εναίσιμον επί υφηγεσία διατριβή του *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη Φιλοσοφία του Δικαίου και της Πολιτείας*, και όντας ο πρώτος που κάνει διατριβή στην Ελλάδα με θέμα την φιλοσοφία του Νίτσε, αποβλέπει στη θέση του υφηγητή στη Νομική σχολή Αθηνών και συγκεκριμένα στην έδρα της Φιλοσοφίας του Δικαίου.¹³¹ Η μεταφραστική του ενασχόληση με τα έργα του Νίτσε *Η Γέννηση της τραγωδίας* και το *Τάδε έφη Ζαρατούστρα*, θα αποτελέσει άλλη μια βαθιά επίδραση στην ιδεολογία του.

Η διατριβή του Καζαντζάκη παρερμηνεύει καίρια σημεία της νιτσεικής φιλοσοφίας¹³² και στοχεύει να επισημάνει τους κινδύνους της κοινωνίας της εποχής του. Θεωρεί το μαρξισμό και το σοσιαλισμό μεγαλύτερους κινδύνους και από τον ίδιο το χριστιανισμό, γιατί εξεγείρει συνειδήσεις, καλώντας τους ανθρώπους να

---

¹³¹ Νίκος Καζαντζάκης: *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας – Εναίσιμος επί υφηγεσία διατριβή*, Ηράκλειο: εκδ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ (1909), Γ' έκδοση, βλ. Πάτροκλος Σταύρου, «Εισαγωγή», σελ. 11.

¹³² Όπως ορθά αναφέρεται από τον Δημήτρη Ν. Λαμπρέλλη: *Η Επίδραση του Νίτσε στην Ελλάδα – "Τέχνη" και "Διόνυσος" Βλαστός και Καζαντζάκης*, Αθήνα: εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ (2009), «Ο νιτσεισμός ως θαυμασμός του Μουσολίνι και του Φράνκο», παρ.3, σελ. 167, η νιτσεική φιλοσοφία ήταν η πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία που θεμελιώθηκε στην θέληση για κατοχή της δύναμης, στην αποθέωση του πολέμου ως του πιο κατάλληλου τρόπου προκειμένου να επιβληθεί το δίκαιο του ισχυρότερου.

επαναστατήσουν προκειμένου να πετύχουν τις αλλαγές που προσδοκούν σε έναν κόσμο επίγειο. Επιπλέον, όπως και ο Παλαμάς, υποστηρίζει την κοινωνική διάκριση μεταξύ κυρίων και δούλων εκθέτοντας την άποψη πως οι Έλληνες της εποχής του πρέπει να ενστερνισθούν και να ακολουθήσουν το δρόμο της νιτσεϊκής φιλοσοφίας, που είναι ο «επιούσιος» δρόμος του ιδανικού της αρείας φυλής και που εκφράζεται τέλεια από το γερμανικό κυρίαρχο και καθαρόαιμο λαό.

Ο Καζαντζάκης αναφέρει στην διατριβή του¹³³ πως τις νιτσεϊκές ιδέες τις έχουμε ήδη συναντήσει σε Έλληνες σοφιστές και σε στοχαστές όπως Μακιαβέλι, Hobbes, Kant, Stirner, Schopenhauer, Spencer και Emerson, ιδέες που είχαν βαθύ αντίκτυπο στη νιτσεϊκή σκέψη.

Για τον Καζαντζάκη ο ιταλικός πολιτισμός είχε γίνει γνώρισμα του εαυτού του και η διαρκής αγάπη του για την Ιταλία ήταν φανερή. «[...Έκαμε η Ιταλία κατοχή στην ψυχή μου, έκαμε κατοχή η ψυχή μου στην Ιταλία, πια δεν χωρίζουμε, γίναμε ένα]».¹³⁴

Ουσιαστικά θα γνωρίσει την Ιταλία από το 1924 και έπειτα, όπου και θα διαμείνει. Η περίοδος αυτή διακρίνεται από την κυριαρχία του φασισμού που παρασύρει σχεδόν ολόκληρη τη νεολαία, ενώ τα περιοδικά που εκδίδονται παρουσιάζουν φασιστικό περιεχόμενο.

Τον Οκτώβριο του 1926 ο Καζαντζάκης θα συναντηθεί στο Palazzo Chigi,¹³⁵ με μια ηγετική φυσιογνωμία που τόσο θαυμάζει τον συνομήλικό του Μπενίτο Μουσολίνι, προκειμένου να του πάρει συνέντευξη. Το κείμενο της συνέντευξης θα το παρουσιάσει την επόμενη χρονιά στην εφημερίδα του Ελεύθερου Τύπου και αργότερα θα το συμπεριλάβει στο έργο του *Ταξιδεύοντας*.¹³⁶

Ο Καζαντζάκης κρίνει την πολιτική του Μουσολίνι, ενώ τον θαυμάζει και του αποτρέπει φόρο τιμής ανατρέχοντας ωστόσο σε απόψεις του Μακιαβέλι. Όπως

---

¹³³ Νίκος Καζαντζάκης: *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας – Εναίσιμος επί υφηγεσία διατριβή*, Ηράκλειο: εκδ. KAZANTZAKH (1909), Γ' έκδοση, «Θετικόν μέρος της φιλοσοφίας του Νίτσε», σελ. 118.

¹³⁴ Νίκος Καζαντζάκης: *Ο Ηγεμόνας*, Αθήνα: εκδ. KAZANTZAKH, 2006, επιμ. Σταύρου Πάτροκλος, βλ. «Ταξιδεύοντας στην Ιταλία», σελ. 107.

¹³⁵ Παλάτι και πρώην ευγενής κατοικία στη Ρώμη με θέα την Via del Corso. Σήμερα αποτελεί την πρωθυπουργική κατοικία.

¹³⁶ Νίκος Καζαντζάκης: *Ταξιδεύοντας-Ιταλία-Αίγυπτος-Σινά-Ιερουσαλήμ-Κύπρος- Ο Μοριάς*: Αθήνα 2018, εκδ. Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

αποκαλύπτει η Έλλη Αλεξίου,¹³⁷ ο Καζαντζάκης θα συνεργαστεί, έναντι αμοιβής, με το καθεστώς του Μεταξά και με το περιοδικό Νεολαία με το ψευδώνυμο Α.Β.Γ., γεγονός που θα σημάνει την αποδοχή και την υποστήριξη αυτού του καθεστώτος και επιπλέον την συμμετοχή του ως διανοούμενου που θα διαμορφώσει το ήθος της Εθνικής Οργάνωσης της Νεολαίας (Ε.Ο.Ν.).

Ο Καζαντζάκης είχε μεταφράσει¹³⁸ το 1944 τον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι αλλά τον γνώριζε ήδη καλά ως φοιτητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Θεωρεί τον Μουσολίνι ως ένα ηγετικό πρότυπο -όπως ακριβώς θεωρούσε ο Μακιαβέλι τον Καίσαρα Βοργία, στον οποίο αφιέρωσε και το έργο του-, ως έναν Ηγεμόνα που τολμά, ξέρει να ελίσσεται ανάλογα με τις περιστάσεις και που είναι σκληρός και ορμητικός όταν πρέπει, ως έναν Ηγεμόνα πατριώτη που πάντα έχει τη τύχη με το μέρος του.

Ο Καζαντζάκης λοιπόν, εγκωμιάζει τον Ιταλό δικτάτορα μετατρέποντάς τον σε έναν ήρωα, σ' ένα πρότυπο Ηγεμόνα αλλά και σε ένα υπεράνθρωπο υποκείμενο. Υποστηρίζει πως ο Μπενίτο είναι ένας μεγάλος Ηγέτης, ένας «αρσενικός Βενιζέλος»,¹³⁹ με κέντρο δύναμής του την ισχυρή θέληση, που είναι έτοιμος να πεθάνει για την πατρίδα του. Είναι ένας ισχυρός άνδρας που δεν φοβάται και κρατά γερά το τιμόνι της Ιταλίας και γι' αυτό το λόγο μπορεί να συμπεριφέρεται όσο σκληρά θέλει:

«Οι ευγένειες είναι αρετές κατώτερες, απροσάρμοστες σε τέτοιες ταραχές, σαρκοβόρες ψυχές».¹⁴⁰

Όπως ο Μακιαβέλι θαύμαζε τις μεγάλες και δυνατές προσωπικότητες, έτσι και ο Καζαντζάκης διακατέχεται από έναν τέτοιο θαυμασμό¹⁴¹ και μια σφόδρα εκτίμηση γι' αυτές τις μεγάλες φυσιογνωμίες που αποτελούν εκφραστές της δύναμης, της ηγεμονίας και του υπεράνθρωπου υποκειμένου. Ο Καζαντζάκης θεωρούσε πως οι ηγέτες της

---

¹³⁷ Για περισσότερα βλ.: Δημήτριος Ν. Λαμπρέλλης: *Η Επίδραση του Νίτσε στην Ελλάδα – ‘‘Τέχνη’’ και ‘‘Διόνυσος’’ Βλαστός και Καζαντζάκης*, Αθήνα: εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ (2009), «Ο νιτσεισμός ως πολιτική χειρονομία. Η ψευδωνυμική συνεργασία με τη «Νεολαία» του καθεστώτος Μεταξά», σελ. 177.

¹³⁸ Ο Καζαντζάκης εκτός από την μετάφραση του *Ηγεμόνα*, μετέφρασε με μεγάλη επιτυχία διάφορα έργα της ιταλικής λογοτεχνίας, όπως την αριστουργηματική *Θεία Κομωδία* του Δάντη και συνέθεσε το κινηματογραφικό σενάριο *Το Δεκαήμερο* του Βοκκάκιου.

¹³⁹ Νίκος Καζαντζάκης: *Ταξιδεύοντας-Ιταλία-Αίγυπτος-Σινά-Ιερουσαλήμ-Κύπρος- Ο Μοριάς*: Αθήνα 2018, εκδ. Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ 11, βλ. «Μουσολίνι», σελ. 22.

¹⁴⁰ Όπ., π., σελ. 20.

¹⁴¹ Φανερός είναι και ο θαυμασμός του Καζαντζάκη για τον Φράνκο, τον Λένιν, τον Ναπολέοντα.

φασιστικής Ιταλίας αλλά και της ναζιστικής Γερμανίας αποτελούν αυθεντικά πρότυπα του Υπερανθρώπου.¹⁴²

Εικόνα 14: Ο Καζαντζάκης ταυτίστηκε με το πρόσωπο και τη σκέψη του Νίτσε

---

¹⁴² Δημήτριος Ν. Λαμπρέλλης: *Η Επίδραση του Νίτσε στην Ελλάδα – ‘Τέχνη’ και ‘Διόνυσος’ Βλαστός και Καζαντζάκης*, Αθήνα: εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ (2009), «Ο νιτσεϊσμός ως θαυμασμός του Μουσολίνι και του Φράνκο», κεφ. 3, σελ. 168.

Γ.2.1. Ο γερμανικός νιτσεισμός ως παρερμηνεία της αυθεντικής νιτσεικής φιλοσοφίας με στόχο την υπεροχή της αρείας φυλής και την ενδυνάμωση του εθνικοσοσιαλισμού.

«Η αδελφική παραχάραξη»

Όπως αναφέραμε στο Β.1.1. μέρος της εργασίας ο Νίτσε υπήρξε πολέμιος του χριστιανισμού, του εθνικισμού, του αντισημιτισμού, της μνησικακίας, της βίας και της πολιτικής εξουσίας. Δεν δίστασε να διακόψει τις σχέσεις του με την αδερφή του Ελίζαμπεθ, την οποία αποκαλούσε ως «αντισημιτικό κουτορνίθι»¹⁴³ για τις ιδεολογικές επιλογές της, οι οποίες ήταν η κύρια αιτία της σύνδεσης της φιλοσοφία του με τον αντισημιτισμό και τη χιτλερική ιδεολογία. Επιπλέον, ο Νίτσε δεν ενέκρινε ούτε την σχέση, ούτε τα σχέδια και τις γερμανικές φαντασιώσεις της αδερφής του με τον Μπέρνχαρντ Φέρστερ,¹⁴⁴ τον οποίο και παντρεύτηκε το 1885.

Το 1886 η Ελίζαμπεθ και ο Μπέρνχαρντ Φέρστερ θα ιδρύσουν στην Παραγουάη της Νότιας Αμερικής μια αποικία αρείων, μια νέα Πατρίδα αποτελούμενη από 14 γερμανικές οικογένειες που πληρούν τις προϋποθέσεις αυτής της «φυλετικής αγνότητας» με σκοπό να διαφυλαχθεί η καθαρότητα της γερμανικής φυλής από τους Εβραίους. Η αποικία θα ονομαστεί ως Nuova Germania (Νέα Γερμανία). Το φιλόδοξο σχέδιό τους στοχεύει στη δημιουργία μιας καθαρόαιμης αποικίας, με όραμα την εξάπλωση, τη διαιώνιση του πολιτισμού τους καθώς και την κατάκτηση της Νότιας Αμερικής. Κάποιοι κατάφεραν να επιζήσουν, παρά τις τεράστιες αντιξοότητες, άλλοι γύρισαν πίσω στην Γερμανία, ενώ άλλοι αυτοκτόνησαν. Η ρατσιστική αποστολή θα αποτύχει και ο Φέρστερ απογοητευμένος θα αυτοκτονήσει το 1889, ενώ κάποια μικρά απομεινάρια αυτής της κουλτούρας θα παραμείνουν ζωντανά ως σήμερα.

Η αδερφή του Νίτσε δεν θα σταματήσει τη δραστηριότητά της εδώ.

---

¹⁴³ Ο Νίτσε έγραφε συγκεκριμένα γι' αυτήν: «Δεν υπάρχει περίπτωση καμίας συμφιλίωσης με ένα φιλέκδικο αντισημιτικό κουτορνίθι». Βλ. στο: Ronald Hayman: *Friedrich Nietzsche, Η τραγική ζωή μιας μεγαλοφυΐας*, Αθήνα: εκδ. Νεφέλη 2005, μτφ. Μαρία Αναγνώστου, σελ. 326, 461.

¹⁴⁴ Ο Bernhard Forster (1843-1889) , υπήρξε ηγετική φυσιογνωμία του ακροδεξιού κόμματος και του αντισημιτισμού στη Γερμανία και χαρακτήριζε συγκεκριμένα τους Εβραίους ως «παράσιτο στο γερμανικό σώμα».

Ο Walter Kaufmann στο έργο του: *Nietzsche – Philosopher, Psychologist, Antichrist*, αναφέρει πως η Ελίζαμπεθ μετά την κατάρρευση της υγείας του Νίτσε, έγινε ο «επικεφαλής απόστολος» του αδερφού της, διαμορφώνοντας το θρύλο του.¹⁴⁵ Η ίδια προετοίμασε τον δρόμο για την πεποίθηση πως ο Νίτσε ήταν προφήτης του ναζιστικού κινήματος και έθεσε τις βάσεις προκειμένου να ερμηνευθεί ο νιτσεϊκός υπεράνθρωπος σε συμφωνία με την εξελικτική θεωρία του Δαρβίνου.¹⁴⁶

Ανάγκασε την μητέρα της να παραιτηθεί από τα πνευματικά δικαιώματα του Νίτσε, δειλάζοντάς την είτε με χρήματα είτε υπό την απειλή δικαστικής προσφυγής, με πρόσχημα την ανικανότητα περίθαλψης του υπό κατάρρευση γιου της. Αφού το κατάφερε, η Ελίζαμπεθ με πραγματικό σκοπό την κερδοφορία, τη δημοσιότητα, την προώθηση του αντισημιτισμού, του ρατσισμού και της εθνικιστικής ιδεολογίας, ιδρύει το 1894 το Αρχείο Νίτσε, στο οποίο ήταν επικεφαλής, με πρόφαση την διάσωση και την προβολή των νιτσεϊκών έργων, διαστρεβλώνοντας μ' αυτόν τον τρόπο ολοκληρωτικά την εικόνα του Νίτσε και τρέποντάς τον ως Γερμανό πατριώτη, αντισημίτη, εθνικιστή, ως προφήτη του εθνικοσοσιαλισμού.

Επιπλέον, η Ελίζαμπεθ κατέστρεψε επιστολές και γράμματα του αδερφού της, ο οποίος δεν αναφερόταν με τα καλύτερα λόγια γι' αυτήν, ενώ καθυστερεί εσκεμμένα το έργο του Νίτσε *Αντίχριστος*, στο οποίο ο Νίτσε κάνει μια μετωπική επίθεση κατά του χριστιανισμού. Καθυστερεί επίσης την έκδοση της αυτοβιογραφίας του Νίτσε *Ecce Homo*, που αποτελεί ισχυρό τεκμήριο της στάσης του Νίτσε έναντι στην αδερφή του, ο οποίος απεχθανόταν τις ιδέες της, καθώς επίσης την αντίθεσή του και την πολεμική του έναντι στους Γερμανούς και στον αντισημιτισμό.

[...«Θέλω να ξεκαθαρίσω μια και καλή τα πράγματα. Μέρος της φιλοδοξίας μου είναι να θεωρηθώ κατ' εξοχήν περιφρονητής των Γερμανών»¹⁴⁷], [...«Δεν ξέρουν πόσο χυδαίοι είναι, αλλά αυτό είναι ο υπερθετικός βαθμός της χυδαιότητας – δεν ντρέπονται που είναι Γερμανοί»...¹⁴⁸]

---

¹⁴⁵ Walter Kaufmann: *NIETZSCHE: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, New Jersey: pub. Princeton University Press 2013, «The Nietzsche Legend», pag. 4.

¹⁴⁶ Όπ., π., σελ. 8.

¹⁴⁷ Φρίντριχ Νίτσε: *ΙΔΕ Ο ΑΝΘΡΩΠΙΟΣ*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικών (Ιανουάριος 2017), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, βλ. «Η περίπτωση Βάγκνερ. Ένα πρόβλημα για μουσικούς», σελ. 145.

¹⁴⁸ Όπ., π., σελ. 146.

Τέλος, επιλέγει να δημοσιεύει κείμενα του Νίτσε ή να αλλοιώνει ή να προσθέτει σε αυτά άλλα κείμενα σύμφωνα με τις δικές της πεποιθήσεις και τα δικά της συμφέροντα.

Η *Θέληση για Δύναμη*, εκδόθηκε έναν χρόνο μετά τον θάνατο του Νίτσε, το 1901, με επιμέλεια της αδερφής του. Πρόκειται για ένα συμπύλημα σημειώσεων από τα Κατάλοιπα του Νίτσε, που έγραψε περίπου από το 1883 – 1888. Ο Νίτσε είχε σκοπό να το παρουσιάσει με τον τίτλο *Απόπειρα για μια επαναξιολόγηση όλων των αξιών*. Η Ελίζαμπεθ θα οργανώσει αυθαίρετα τις σημειώσεις εντάσσοντάς τις σε κεφάλαια και θα το καταστήσει βασικό έργο προκειμένου να οικοδομήσει τη θεωρία του εθνικοσοσιαλισμού. Έτσι, η θέληση για ζωή και δημιουργία θα αντιστραφεί και θα γίνει θέληση για εξουσία, θέληση για καταστροφή, θέληση για πόλεμο και βία.

Ανέπτυξε δεσμούς με εξέχουσες προσωπικότητες της ελίτ και του τρίτου Ράιχ, όπως τον ίδιο τον Χίτλερ, τον οποίο και λάτρευε. Ο Χίτλερ, επισκεπτόταν συχνά το Αρχείο και φωτογραφιζόταν με περηφάνεια στην προτομή του Νίτσε ενώ η Ελίζαμπεθ του δήλωνε πως το *Τάδε έφη Ζαρατούστρας* ήταν έργο ανάρπαστο για τη ναζιστική νεολαία. Του χάρισε μάλιστα το μπαστούνι του Νίτσε. Το 1935, ο ίδιος ο Χίτλερ θα κηδέψει την Ελίζαμπεθ δημοσία δαπάνη, εκτιμώντας τη συνεισφορά της, τη στήριξη και τις συμβουλές της στους ναζιστές μέχρι το τέλος της ζωής της.

Ακόμη, η Ελίζαμπεθ θα αναπτύξει σχέσεις με τον Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ που υπήρξε εξέχον μέλος του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος της Γερμανίας και προφήτης του εθνικοσοσιαλισμού που με το έργο του *Ο μύθος του 20^{ου} αιώνα* (1930) θα ασκήσει μεγάλη επίδραση στην εξάπλωση της ναζιστικής ιδεολογίας.

Θα δημιουργήσει σχέσεις με τον Μουσολίνι, ο οποίος διάβαζε και θαύμαζε τον Νίτσε. Ο ίδιος αλληλογραφούσε με την Ελίζαμπεθ και χρηματοδοτούσε το Αρχείο.

Η Ελίζαμπεθ τον εκθειάζει αποκαλώντας τον ως τον «ευγενέστερο μαθητή του Ζαρατούστρα που ονειρεύτηκε ποτέ ο Νίτσε. Ως τον αφυπνιστή των αριστοκρατικών ιδεών, έτσι όπως εννοούσε ο Ζαρατούστρα».¹⁴⁹

---

¹⁴⁹ Δημήτριος Ν. Λαμπρέλλης: *Η Επίδραση του Νίτσε στην Ελλάδα – ‘Τέχνη’ και ‘Διόνυσος’ Βλαστός και Καζαντζάκης*, Αθήνα: εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ (2009), βλ. Επίμετρο «Ο Νίτσε ως ιδεολογική προβολή της αδελφής του: ο εθνικιστής και προδρομικός του εθνικοσοσιαλισμού φιλόσοφος», σελ. 260.

Εικόνα 15: Ελίζαμπεθ Φέρστερ Νίτσε. Η γυναίκα που συντέλεσε περισσότερο στην παραχάραξη της νιτσεικής φιλοσοφίας

Γ.2.2. Αδόλφος Χίτλερ: Η επίκληση της μακιαβελιανής και νιτσεικής θεωρίας διαμορφώνει την εθνικιστική ιδεολογία ενός Ηγεμόνα απάνθρωπου· επίκληση που βιαίως εντάσσεται παραχαραγμένη στη ναζιστική κοσμοαντίληψη.

Τόσο ο Μουσολίνι¹⁵⁰ όσο και ο Χίτλερ¹⁵¹ βρήκαν «πάτημα» στο «Magnum opus» του Μακιαβέλι, σ' αυτό το πολύτιμο στρατιωτικό και πολιτικό εγχειρίδιο, προσάρμοσαν τη διδασκαλία του Ηγεμόνα προκειμένου να καλλιεργήσουν και να εφαρμόσουν την *virtù* τους,¹⁵² να κατακτήσουν και να διαφυλάξουν την εξουσία τους, να θέσουν την στρατηγική τους και το πρόγραμμά περαιώνοντας τον σκοπό τους, να επιβάλλουν την κυριαρχία τους, να διαχειριστούν και να ελέγχουν σωστά το στρατό τους, να χειραγωγούν το λαό, να δικαιολογούν την σκληρότητα και την βία τους απέναντι στο λαό ως κάτι το αναγκαίο κακό, αφού «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα».

Έμειναν όμως μόνο εκεί ή προχώρησαν περισσότερο;

Το 1920 ψηφίστηκε το επίσημο πρόγραμμα των 25 σημείων του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος (NSDAP),¹⁵³ αρχές και κατευθύνσεις του οποίου θα έχουν ισχύ καθ' όλη τη διάρκεια του Γ' Ράιχ. Ένα πρόγραμμα που μεταξύ άλλων αποσκοπούσε στο να εξασφαλίσει μια ευνοϊκή στάση για τους εργαζομένους σπέρνοντας ωστόσο το μίσος έναντι αυτών που εκμεταλλεύονται το γερμανικό λαό.

Ο Χίτλερ αναφέρει χαρακτηριστικά: «Έπρεπε μια καινούργια δύναμη να εκδηλωθεί και να κάνει την εμφάνισή της πάνω σε αυτόν τον νωχελικό και δειλό αστικό κόσμο,

---

¹⁵⁰ Ο Μουσολίνι είχε γράψει ένα δοκίμιο το 1908 για τον Νίτσε με τίτλο *Η φιλοσοφία της δύναμης*, καθώς επίσης μια διατριβή και εισαγωγή για το έργο του *Ηγεμόνα*. Τα κεφάλαια του *Ηγεμόνα* άσκησαν ιδιαίτερο ενθουσιασμό και επίδραση στη σκέψη του, αφού είδε τον Μακιαβέλι ως την ενσάρκωση του Κράτους.

¹⁵¹ Ο Χίτλερ είχε γράψει το 1925, το *Mein Kampf (Ο Αγών μου)*, στο οποίο είχε ήδη κάνει γνωστό το εγκληματικό του σχέδιο.

¹⁵² Κουέντιν Σκίներ: *Μακιαβέλι*, Αθήνα, εκδ. νήσος 2002, μτφ. Κώστας Αθανασίου, επιμ. Θεοδόσης Νικολαΐδης, βλ. «Η επιδίωξη της αυτοκρατορίας», σελ. 124.

¹⁵³ Μέχρι το 1919 το κόμμα ονομαζόταν Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (DAP), στο οποίο ο Χίτλερ είχε προσληφθεί ως μυστικός πληροφοριοδότης και εν συνεχεία ως στέλεχος. Το κόμμα τασσόταν υπέρ της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και του κοινωνικού και φυλετικού ρατσισμού.

όπως και να ανορθωθεί μπροστά στο θριαμβευτικό κύμα του μαρξισμού, για να συγκρατήσει έστω και την τελευταία στιγμή το άρμα του πεπρωμένου».¹⁵⁴

Πιο συγκεκριμένα, το 22^ο άρθρο του προγράμματος αναφέρεται σε μια μακιαβελιανή θέση: «Ζητάμε την κατάργηση του μισθοφορικού στρατού και τη δημιουργία ενός εθνικού στρατού»,¹⁵⁵ το οποίο μας παραπέμπει στο 12^ο κεφάλαιο του *Ηγεμόνα*,¹⁵⁶ στο οποίο ο Μακιαβέλι κάνει λόγο για τα είδη στρατευμάτων και μισθοφόρων. Ο Μακιαβέλι συμβουλεύει τους επίδοξους ηγεμόνες πως πρέπει να προτιμούν τον εθνικό στρατό έναντι των μισθοφόρων ή άλλων ανάμικτων στρατών, οι οποίοι τελευταίοι, μπορούν να αποβούν είτε άχρηστοι είτε επικίνδυνοι.

Ο Μακιαβέλι στηρίζεται σε ιστορικά παραδείγματα υποστηρίζοντας ήδη την θέση του αυτή από το 1504, τασσόμενος υπέρ της ίδρυσης ενός εγχώριου στρατού στη Φλωρεντία. Ισχυριζόμενος πως οι μισθοφόροι μπορεί να είναι διχασμένοι, φιλόδοξοι, άπιστοι ή δειλοί, έτσι όπως έχει αποδείξει η ιστορία. Σε καιρό ειρήνης μπορούν να φαίνονται πιστοί λαμβάνοντας τον μικρό τους μισθό αλλά σε καιρό πολέμου μπορούν να σε προδώσουν είτε από φόβο είτε από άλλα κίνητρα. Το σίγουρο είναι, όπως αναφέρει ο Μακιαβέλι, ότι ποτέ δεν θα ρίσκαραν την ζωή τους για την πατρίδα και θα την εγκατέλειπαν προκειμένου να σωθούν, γι' αυτό δεν είναι άξιοι εμπιστοσύνης και δεν θα πρέπει να προτιμώνται.

Το 1921 ο Χίτλερ με συνωμοσίες και μηχανορραφίες, θα αναγκάσει την ηγεσία του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος να παραιτηθεί, προκειμένου να αναλάβει αυτός την προεδρία και να επιβάλλει την τυφλή υποταγή στον Ηγέτη (Φίρερ).¹⁵⁷ Επιπλέον, το 1935 ο γερμανικός στρατός θα μετονομαστεί από Reichswehr σε Wehrmacht και θα ορκιστεί πίστη στον Χίτλερ, που πλέον θα τιτλοφορείται ως Ηγέτης και Καγκελάριος, ενώ το 1938 θα αναλάβει την αποκλειστική ηγεσία του στρατού.¹⁵⁸

---

¹⁵⁴ Αδόλφος Χίτλερ: *Ο Αγών μου (Mein Kampf)*, εκδ. Κάκτος 2006, μτφ. Λεωνίδα Προεστίδης, βλ. κεφ. 1, «Φιλοσοφική θέση του κινήματος», σελ. 489.

¹⁵⁵ Όπ., π., βλ. Επίλογος «Το πρόγραμμα και η «κατήχηση» του κόμματος», σελ. 867.

¹⁵⁶ Niccolò Machiavelli: *Il Principe*, editore Einaudi, Torino 2014, a cura di Giorgio Inglese, XII «Quot sunt genera militiae et de mercenariis militibus», pag. 84, 85.

¹⁵⁷ Αδόλφος Χίτλερ: *Ο Αγών μου (Mein Kampf)*, εκδ. Κάκτος 2006, μτφ. Λεωνίδα Προεστίδης, βλ. Κλεάνθης Γρίβας, «Ο Αγών του και η Αγωνία μας» σελ. 16.

¹⁵⁸ Όπ., π., σελ. 19.

Σε αυτό το σημείο μπορούμε να παραπέμψουμε στην περιγραφή που κάνει ο Μακιαβέλι για όσους απέκτησαν την εξουσία με απάτη ή με εγκληματικές ενέργειες στο 8^ο κεφάλαιο του *Ηγεμόνα*,¹⁵⁹ που κάνει ακόμη μια ιστορική αναφορά για όσους ανέρχονται στην εξουσία με δόλιο ή εγκληματικό τρόπο. Χρησιμοποιεί για παράδειγμα προς μίμηση έναν θαρραλέο και ριψοκίνδυνο Σικελό τύραννο, τον Αγαθοκλή,¹⁶⁰ ο οποίος εξαπάτησε ανεβαίνοντας στη στρατιωτική ιεραρχία και με όπλο του τη βία κατέστη Ηγεμόνας και ασχέτως τις φρικαλεότητες που χρησιμοποίησε, κατάφερε να διατηρήσει επι μακρόν την ηγεμονία του.

Ο Αγαθοκλής εφήρμοσε θα λέγαμε μια «καλή χρήση της βίας»,¹⁶¹ με την έννοια ότι χρησιμοποίησε σκληρές πράξεις μια φορά επί τόπου, ως επιτακτική ανάγκη που αποσκοπεί στη διαφύλαξη της εξουσίας του και στην προστασία του Κράτους και των υπηκόων του. Με αυτόν τον τρόπο δημιούργησε ευκολότερα την εύνοια των υπηκόων του, καθώς και ένα αίσθημα ασφάλειας και έτσι εξασφάλισε την ηγεμονία του για μεγάλο χρονικό διάστημα, χωρίς να επαναλαμβάνει φυσικά τις θηριωδίες του.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, ο Χίτλερ αναδύθηκε στην εξουσία με τον ίδιο τρόπο. Όχι τυχαία, ούτε με γνώμονα την αξιοσύνη του, αλλά με την χρήση της βίας, της μηχανορραφίας, των συνομοσιών και της χειραγώγησης του όχλου. Κατάφερε ωστόσο να διοικήσει τον στρατό του, όπως οφείλει να κάνει ένας σωστός Ηγεμόνας, σύμφωνα με τον Μακιαβέλι, εκτελώντας χρέη στρατηγού, πηγαίνοντας σε στρατιωτικές αποστολές ως επικεφαλής και οδηγώντας ο ίδιος τα στρατεύματά του στη νίκη.

Άλλωστε, όπως αναφέρει ο Μακιαβέλι στο *Discourses on Livy*: «Ένας ηγεμόνας οφείλει προσωπικά να συνοδεύει τα στρατεύματά του, όπως έκαναν αρχικά οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες, όπως κάνει στις μέρες μας ο Τούρκος και όπως έπραξαν και πράττουν οι άξιοι Ηγεμόνες».¹⁶²

---

¹⁵⁹ Niccolò Machiavelli: *Il Principe*, editore Einaudi, Torino 2014, a cura di Giorgio Inglese, VIII «De his qui per scelera ad principatum pervenere», pag. 58.

¹⁶⁰ Ο Αγαθοκλής ήταν τύραννος των Συρακουσών. Γεννήθηκε το 361 π.Χ.. Μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα. Ξεκίνησε από κεραμέας και κατέληξε να γίνει βασιλιάς της Σικελίας και στρατηγός με απόλυτη εξουσία. Πέθανε το 289 π.Χ.

¹⁶¹ Niccolò Machiavelli: *Il Principe*, editore Einaudi, Torino 2014, a cura di Giorgio Inglese, VIII «De his qui per scelera ad principatum pervenere», pag. 64.

¹⁶² Niccolò Machiavelli: *Discourses on Livy*, Oxford University Press, New York 2008, translated by Julia Conaway Bondanella & Peter Bondanella, Book 1, Chapter 30, «What Means a Prince or a Republic

Την κτηνώδη συμπεριφορά και απανθρωπιά του Αγαθοκλή την συναντούμε και στο πρόσωπο του Χίτλερ, με την διαφορά ότι ο τελευταίος επαναλαμβάνει τις θηριωδίες του με ακόμη περισσότερη σκληρότητα, με αποτέλεσμα ο λαός του και οι σύντροφοί του να τον φοβούνται, να τον βλέπουν σαν εχθρό, να μην νιώθουν ποτέ ασφαλείς μαζί του και να επιθυμούν την ανατροπή του.

Επιπλέον, το 1^ο άρθρο του προγράμματος του Γερμανικού Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος αναφέρει: «*Βασιζόμενοι στο δικαίωμα των λαών για αυτοδιάθεση, ζητάμε τη συνένωση όλων των Γερμανών σε μια μεγάλη Γερμανία*».¹⁶³ Πρόκειται δηλαδή για μία από τις βασικότερες θέσεις του κόμματος, το οποίο επιδιώκει τον παγγερμανισμό αλλά και την άσκηση μιας πολιτικής επεκτατισμού, μέσω εδαφικής κατάκτησης ή εποικισμού αλλά και την άσκηση ελέγχου σε επίπεδο οικονομικό-πολιτικό σε κάποια ξένη Χώρα.

Ο Ηγεμόνας του Μακιαβέλι αλλά και όραμα του ίδιου του Μακιαβέλι, το οποίο και τον καθιστά πέρα από την εποχή του, είναι μια Ιταλία ενοποιημένη, ελεύθερη από τις βάρβαρες κατοχικές δυνάμεις. Ο Ηγεμόνας του Μακιαβέλι είναι ένας ένοπλος πατριώτης με υψηλό φρόνημα που δείχνει το δρόμο για την εθνική συνένωση της Ιταλίας και έχει στόχο επαναστατικό και απελευθερωτικό από τις ξένες δυνάμεις που την καταδυναστεύουν και όχι τυραννικό και εξευτελιστικό για το ανθρώπινο υποκείμενο.

Για τον Μακιαβέλι «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» αλλά είναι αναγκαία η *verità effettuale*.¹⁶⁴ Ο Ηγεμόνας πρέπει δηλαδή να κοιτάζει την αλήθεια των πραγμάτων και να αξιολογεί τις πράξεις και τα αποτελέσματα αυτών. Ο Ηγεμόνας λοιπόν, με σκοπό να διατηρήσει την εξουσία του ή να σώσει την πατρίδα του θα πρέπει να εξοντώνει ό,τι τον απειλεί. Η δολοφονία όμως θα είναι μια πράξη, ή το μέσον μιας «έσχατης ανάγκης» σε περίπτωση πολέμου, η οποία δεν θα τον καθιστά δολοφόνο ή βάρβαρο αλλά πατριώτη και απελευθερωτή. Ακόμη, θα πρέπει να προβαίνει, όπως αναφέραμε

May Employ to Avoid the Vice of Ingratitude; and What Means a Commander or a Citizen May Employ in Order to Avoid Being Overcome by It», p. 86,87.

¹⁶³ Αδόλφος Χίτλερ: *Ο Αγών μου (Mein Kampf)*, εκδ. Κάκτος 2006, μτφ. Λεωνίδα Προεστίδης, βλ. Επίλογος, «Το Πρόγραμμα και η «Κατήχηση» του Κόμματος», σελ. 864.

¹⁶⁴ Στο 15^ο κεφ. ο Μακιαβέλι κάνει λόγο για την *verità effettuale* (την πραγματική αλήθεια), μια από τις ιδιότητες που πρέπει να έχει ένας Ηγεμόνας

παραπάνω, σε μια «καλή χρήση» της βίας αποφεύγοντας ωστόσο το μίσος των υπηκόων του και μεριμνώντας στην ικανοποίησή τους.

Στο τελευταίο του Κεφάλαιο ο Μακιαβέλι προτρέπει τον Ηγεμόνα να πάρει τα όπλα προκειμένου να απελευθερωθεί η πατρίδα Ιταλία από τα χέρια των βαρβάρων.

Ο Χίτλερ όμως προχωράει στην βαρβαρότητα, σε μια «κακή χρήση» της βίας και στον εξευτελισμό του ανθρώπινου υποκειμένου. Τυφλωμένος από έναν *διονυσιακό* φανατισμό και μίσος, το 1939 θα εφαρμόσει το πρόγραμμα ευθανασίας γνωστό ως Πρόγραμμα T-4 (Aktion T-4). Πρόκειται για το επίσημο πρόγραμμα της ευγονικής σε κατεχόμενες περιοχές από τους ναζιστές, πρόγραμμα απάνθρωπο, το οποίο και προέβλεπε την δολοφονία 200.000 ανθρώπων ψυχικά και σωματικά νοσούντων, με την χρήση πυροβόλων όπλων, θαλάμων αερίων, αστιάς και πειραματικών εμβολίων σε παιδιά με σκοπό να χάσουν την ζωή τους.

Ο Χίτλερ «καλύπτεται» από τον «σκοπό που αγιάζει τα μέσα». Δηλαδή τα εγκλήματα που διαπράττει είναι θεμιτά για κάποιον ανώτερο σκοπό. Σκοπός του είναι η νίκη στο παιχνίδι διατήρησης της εξουσίας του, σκοπός που δικαιολογείται και είναι «αγιασμένος». Τα μέσα όμως στον βαθμό τον οποίο τα χρησιμοποιεί είναι απάνθρωπα, εξευτελιστικά για το ανθρώπινο υποκείμενο, εμποτισμένα με ένα νοσηρό φανατισμό.

Εικόνα 16: Φίρερ: Ένας στυγνός εγκληματίας· ο πιο απάνθρωπος Ηγεμόνας που γνώρισε η ιστορία. Μακιαβέλι: Ένας παιδαγωγός ηγεμόνων που ασχέτως αν υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής του Καίσαρα Βοργία, ποτέ δεν διέταξε να σφαιαστούν, θανατωθούν ή να βασανισθούν συνεργάτες του

Σε μια διαβόητη ομιλία το 1939, ο Χίτλερ πικραμένος και οργισμένος από την τροπή της κατάσταση που είχε λάβει η Γερμανία, ειδικά μετά τα αποτελέσματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, είχε ήδη αναφέρει ότι, αν ξεκινούσε ξανά ο πόλεμος, δεν θα τον είχε ξεκινήσει αυτός αλλά οι Εβραίοι και πως δεν θα ολοκληρωνόταν με την ήττα της

Γερμανίας αλλά με τον αφανισμό των Εβραίων. Το υπονοούμενο όμως αυτό δεν έγινε άμεσα αντιληπτό ή ίσως απόλυτα κατανοητό σε όλους.

Η απάντηση ίσως έγκειται μερικές δεκαετίες πριν, το 1919, χρονιά ταπεινωτική για την Γερμανία, αφού μετά την ήττα της στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο αναγκάστηκε να υπογράψει τη Συνθήκη των Βερσαλλιών,¹⁶⁵ που προέβλεπε την ειρήνη μεταξύ της Γερμανικής Αυτοκρατορίας και των δυνάμεων της Αντάντ αλλά και συνθήκη, η οποία επέφερε στη Γερμανία αναταραχές και μια κατακόρυφη πτώση σε επίπεδο οικονομικό, κοινωνικό και στρατιωτικό.

Η Γερμανία λοιπόν, χρειαζόταν έναν Ηγέτη στην εξουσία που θα την οδηγήσει από την πτώση και την παρακμή στην άνοδο, στην εξέλιξη και στο θρίαμβο και ο Ηγέτης αυτός, θα έπρεπε να εμπνέει το γερμανικό λαό να τον ακολουθεί και να επιστρατεύεται όλα τα μέσα για να πετύχει το σκοπό του, ηθικά ή ανήθικα.

Ο Χίτλερ, ήταν εκείνο το πρόσωπο την κατάλληλη στιγμή που έκανε το γερμανικό λαό να πιστέψει ξανά στον εαυτό του, προβάλλοντας το εθνικιστικό και φυλετικό Άρειο στοιχείο υπεροχής και τάζοντας μια καλύτερη ποιότητα ζωής για όλους τους Γερμανούς.

Το 1888, ο Νίτσε γράφει στον φίλο του Πίτερ Γκάστ: «Ξέρω ήδη πως το έργο μου *Θέληση για δύναμη* θα κατασχεθεί αρχικά από την Γερμανία».¹⁶⁶

Πράγματι, ο Χίτλερ στηρίχθηκε στα έργα του Νίτσε *Τάδε έφη Ζαρατούστρας* στοχεύοντας στον Υπεράνθρωπο και στο ήδη διαστρεβλωμένο έργο -χάρις στην αδερφή του Νίτσε- *Θέληση για δύναμη*, προκειμένου να οικοδομήσει τη δική του ναζιστική θεωρία και να αυξήσει το κύρος της. Το πρότυπο της Αρείας φυλής στηρίχθηκε στο υπεράνθρωπο υποκείμενο και έτσι ο νιτσεικός υπεράνθρωπος, αυτός ο ανθρωπινότερος άνθρωπος που υπερέβη τον εαυτό του, που επαναξιολόγησε τις αξίες, που έχει θέληση για ζωή και δημιουργία κατέστη πλέον ένας απάνθρωπος, ένας τύραννος που έχει θέληση για εξουσία, θέληση για εξόντωση, θέληση για χάος.

---

¹⁶⁵ Με την Συνθήκη των Βερσαλλιών (1919) η Γερμανία αναγκάστηκε να αποδεχτεί την πλήρη ευθύνη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, αναγκάζεται να αφοπλιστεί, να καταβάλει πολεμικές αποζημιώσεις σε άλλες χώρες (30 δις δολάρια περίπου) καθώς και να παραχωρήσει εδάφη σε άλλα κράτη. Έχασε συνολικά το ένα όγδοο των εδαφών της και πάνω από 5.000.000 Γερμανούς κατοίκους και ταπεινώθηκε παγκοσμίως.

¹⁶⁶ Φρίντριχ Νίτσε: *ΙΔΕ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικών (Ιανουάριος 2017), επιμ.-μτφ. Ζήσης Σαρίκας, βλ. «Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα. Ένα βιβλίο για όλους και για κανέναν», σελ. 114.

Ο Νίτσε λοιπόν, κατέστη πατριώτης, προφήτης του εθνικοσοσιαλισμού, συνήγορος του ξανθού κτήνους¹⁶⁷ και του γερμανικού επεκτατισμού και το έργο του *Θέληση για δύναμη*, τράπηκε σε θέληση για εξουσία, θέληση για μίσος και για πόλεμο.

Ο Χίτλερ, επηρεάζεται με τις ρατσιστικές θεωρίες του Jörg Lanz von Liebenfels¹⁶⁸ τις αντισημιτικές ιδέες του George Ritter von Schönerer¹⁶⁹ τα έργα του Houston Stewart Chamberlain,¹⁷⁰ τη θεωρία του Arthur de Gobineau¹⁷¹ για την υπεροχή της Αρείας φυλής, τον Gustave Le Bon με το έργο του *Ψυχολογία των Μαζών*, τον Robert Knox¹⁷² και άλλων.

Στόχος του Χίτλερ, πριν ακόμη αναλάβει την εξουσία του, ήταν η κατάλυση της Δημοκρατίας με την επιβολή της δικτατορίας, η ηγεμονία της Ευρώπης, η εξόντωση των Εβραίων, που θεωρούσε μια κατώτερη φυλή αλλά άκρως επικίνδυνη. Στο στόχαστρό του εκτός από τους Εβραίους ήταν οι Μαρξιστές, ομοφυλόφιλοι, ειρηνόφιλοι, τους οποίους μισούσε, οι εγκληματίες, οι διανοητικά και σωματικά ασθενείς, τους οποίους και χαρακτήριζε ως «ζωές ανάξιες για να ζουν».

Στόχευε τέλος στην υποταγή των κατώτερων φυλών και στην κυριαρχία της υπεράνθρωπης Αρείας φυλής.

Στο *Mein Kampf (Ο Αγών μου)*, ο Χίτλερ θα γνωστοποιήσει το εγκληματικό του σχέδιο, το οποίο είναι πλημμυρισμένο από μίσος και πόλεμο για τις «κατώτερες φυλές», οι οποίες μολύνουν σαν μικρόβιο την καθαρότητα της Γερμανικής φυλής, της ανώτερης όλων των φυλών, όπως θεωρεί. Το έργο αποτελεί ένα συνονθύλευμα από

---

¹⁶⁷ T.W. Adorno, M. Horkheimer, H. G. Gadamer: *Για τον Νίτσε κι εμάς, Νίτσε – Ο Αντίποδας*: Αθήνα, εκδ. Ίνδικτος, 2003, μτφ. Λευτέρης Αναγνώστου, βλ. σελ. 11.

¹⁶⁸ Ο Jörg Lanz von Liebenfels (1874-1954), υπήρξε πρωτεργάτης της ναζιστικής κοσμοθεωρίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

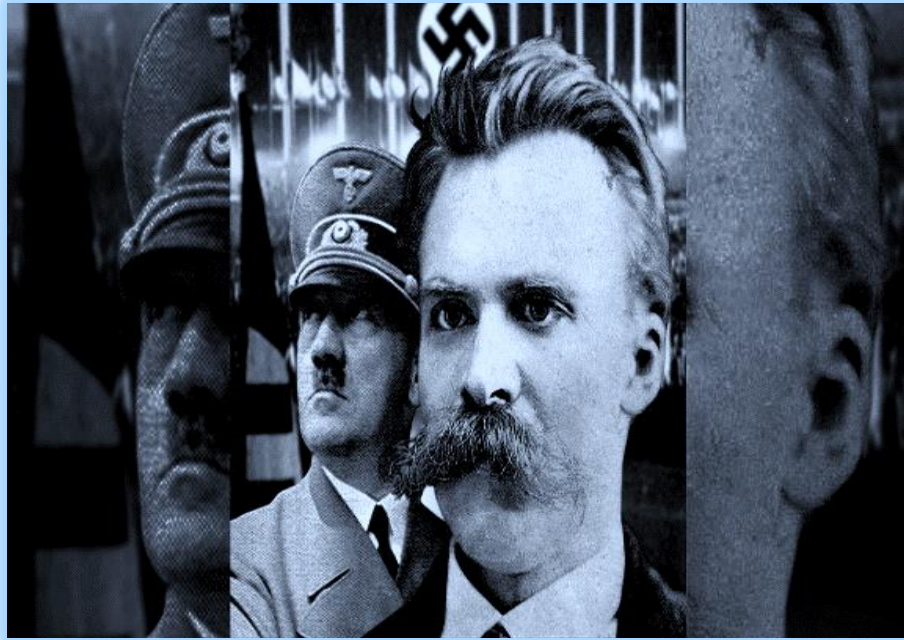
¹⁶⁹ Ο George Ritter von Schönerer (1842-1921) υπήρξε ηγέτης (Führer) του παγγερμανικού κινήματος και του γερμανικού εθνικισμού στην Αυστρία.

¹⁷⁰ Ο Houston Stewart Chamberlain (1855-1927), ήταν γαμπρός του Richard Wagner και συγγραφέας του έργου *Τα θεμέλια του 20^{ου} αιώνα*, πολέμιος των Εβραίων, τους θεωρούσε το μεγαλύτερο εχθρό της Αρείας φυλής. Ο Χίτλερ τον θαύμαζε ιδιαίτερα.

¹⁷¹ Ο Arthur de Gobineau (1816-1882), με το έργο του *Δοκίμιο για την ανισότητα των ανθρωπίνων φυλών*, υποστηρίζει πως η ανισότητα είναι έμφυτη και πως υπερέχει η λευκή φυλή, δηλαδή η Άρεια φυλή.

¹⁷² Ο Robert Knox (1798-1862), υπήρξε θεμελιωτής του βρετανικού ρατσισμού, συγγραφέας του έργου *Οι ανθρώπινες φυλές* (1850). Υποστηρικτής της φυλετικής κατωτερότητας των Εβραίων και Τσιγγάνων, οι οποίοι παρασιτούν, είναι πανούργοι, επικίνδυνοι και δολοπλόκοι.

ρατσιστικούς και εθνικιστικούς ισχυρισμούς, το οποίο θα αποτελέσει βασικό πυλώνα στήριξης του δόγματος της Αρείας φυλής.

Εικόνα 17: Από τον Υπεράνθρωπο στον απάνθρωπο που έχει θέληση για εξουσία, πόλεμο και χάος. Ο Νίτσε καταγγέλλει τη βία και την εξουσία, το εγώ και τον εγωισμό, ενώ λέει «ναί» στη διαφορά.

Γ.3.1. Απόπειρα αποκατάστασης του σατανικού στοχαστή και σκληρού πολιτειολόγου Νικολό Μακιαβέλι.

Τα γραπτά του Μακιαβέλι έγιναν γνωστά περίπου στο δεύτερο μισό του 16^{ου} αιώνα ενώ κάποια, κυρίως ο *Ηγεμόνας*, θεωρήθηκαν επικίνδυνα από την καθολική Εκκλησία και το 1559 μπήκαν στην λίστα των απαγορευμένων βιβλίων¹⁷³ (Index), με το πρόσχημα της ανηθικότητας και της αθεΐας του Μακιαβέλι. Κάπως έτσι, ο Μακιαβέλι έμεινε στην ιστορία ως εκείνος ο σατανικός Μπάρμπα Νικ,¹⁷⁴ ο κυνικός και πολεμοχαρής στοχαστής, ο δολοπλόκος, αυταρχικός και ανήθικος πολιτικός, ενώ οι όροι μακιαβελισμός και μακιαβελικός έρχονται να δηλώσουν έναν αρνητικό χαρακτηρισμό αίροντας κάθε ηθικό φραγμό των ανθρώπων και να γίνουν το παρωνύμιο κάθε σκόπιμης και κακής πράξης.

«Ο Μακιαβέλλι εξακολουθεί να ενοχλεί γιατί σκαλίζει με το νυστέρι στο πολιτικό σώμα του δυτικού πολιτισμού, απογυμνώνοντας την φύση των πραγμάτων και την πραγματικότητα της πολιτικής και της ζωής, αφυπνίζοντας τα νεύρα και τις συνειδήσεις. Ηθικό, είναι το αποκαλυπτικό»¹⁷⁵

Πράγματι, ο Μακιαβέλι παρατηρεί την ανθρώπινη φύση μέσα από την ιστορική μελέτη και παρουσιάζει τον άνθρωπο απογυμνώνοντάς τον, έτσι όπως είναι, χωρίς να φοβάται την αλήθεια. Όπως αναφέρει ο Ρουσσώ στο *Κοινωνικό συμβόλαιο* και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο που αναφέρεται στη μοναρχία:

---

¹⁷³ «Index Librorum Prohibitum» ή απλά αναφέρονται ως Index: Πρόκειται για έναν κατάλογο απαγορευμένων βιβλίων που είχαν κριθεί αρχικά από την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ως επικίνδυνα συγγράμματα για μελέτη. Ενδεικτικά στην πυρά κατέληξαν, ο *Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι, έργα του Ντεκάρτ, Έρασμου, Ντιντερό, Ρουσσώ και Βολταίρου λογοκρίθηκαν και καταδικάστηκαν επίσης. Η *Λυσιστράτη* του Αριστοφάνη μπήκε στο στόχαστρο υπό το μεταξικό καθεστώς ως αντιμιλιταριστικό έργο. Ακόμη ο *Αντίχριστος του Νίτσε* και ο *Τελευταίος πειρασμός* του Καζαντζάκη υπήρξαν έργα μισητά από την Εκκλησία και το Βατικανό, το *Κεφάλαιο* του Μαρξ, έργα του Αϊνστάιν, του Ένγκελς, του Κάφκα, του Τρότσκι μπήκαν στο στόχαστρο επίσης από τον γερμανικό ναζισμό και αντισημιτισμό.

¹⁷⁴ Old Nick, ευρέως γνωστό παρατσούκλι του διαβόλου.

¹⁷⁵ Niccolò Machiavelli: *Η χειραγώγηση του όχλου - Οι συνωμοσίες*, Αθήνα, εκδ. ΡΟΕΣ, 2011, μτφ. Σπύρος Δενδρινός, βλ. Αλέξανδρου Βέλλιος, «Προλεγόμενα στη μακιαβελική ηθική», σελ.19.

«Ο Μακιαβέλι κάνει πως συμβουλεύει τους Ηγεμόνες, ενώ στην πραγματικότητα διδάσκει τους λαούς».¹⁷⁶ Έτσι, ο Ηγεμόνας αποτελεί και ένα δημοκρατικό εγχειρίδιο.

Αυτό που αποβλέπει ο Μακιαβέλι, γράφοντας το έργο του *ο Ηγεμόνας*, εκτός από την επιθυμία της εϋνοιας των Μεδίκων, είναι η απελευθέρωση της πατρίδας του Ιταλίας κάτω από ένα ενιαίο εθνικό Κράτος. Για να αποκτηθεί όμως η ειρήνη και το όραμα της ενοποίησης, χρειάζεται πόλεμος και επανάσταση.

Επικροτεί την πρόσκαιρη τυραννία και την «καλή χρήση» της βίας προκειμένου ο Ηγεμόνας να σώσει την πατρίδα του και να διατηρήσει την εξουσία του αλλά δεν συνεχίζει επι μακρόν τις κτηνώδεις πράξεις, αποβλέποντας ωστόσο στην ικανοποίηση και στις σταδιακές ευεργεσίες των υπηκόων του.

Δεν πρέπει να λησμονούμε πως ο Μακιαβέλι είναι ένας στοχαστής της εποχής του, του 16^{ου} αιώνα, ασχέτως αν την ξεπερνάει και είναι σημαντικό το έργο του να διαβάζεται με βάση την εποχή του. Παρόλα αυτά, ο πολιτικός του στοχασμός δέχθηκε διάφορες επικρίσεις, στρεβλώσεις και παρερμηνείες και το έργο του *ο Ηγεμόνας*, κατέστη αντικείμενο πολλών ερμηνειών, παρερμηνεύθηκε και στοχοποιήθηκε προκειμένου να καταστεί ως ένα φιλοσοφικό πρόταγμα εθνικιστικών και φασιστικών ιδεολογιών με αποτέλεσμα να κακοποιηθεί σε σημαντικό βαθμό.

Ο Μπαρούχ Σπινόζα αποκαλεί τον Μακιαβέλι ως έναν ένθερμο υποστηρικτή του Κράτους Δικαίου, έναν άντρα που πρωτοτύπησε, αφού συνέλαβε την πολιτική αποκλειστικά ως την πρακτική τέχνη, την τέχνη του εφικτού για την απόκτηση της εξουσίας και τη διατήρησης αυτής.¹⁷⁷

Ο Ζαν Ζακ Ρουσσώ στο *Κοινωνικό συμβόλαιο* θα αναφέρει πως το έργο του Μακιαβέλι μπορεί να απευθύνεται σε Ηγεμόνες αλλά κυρίως δίνει μαθήματα στον

---

¹⁷⁶ N. Macchiavelli: *Ο Ηγέτης*: Αθήνα, εκδ. ΔΡΟΜΩΝ, 2013, μτφ. Ν.Α. Καλογερόπουλος – Kaloy, βλ. «Κάνοντας πως δίνει μαθήματα στους βασιλείς, δίνει πολλά στους λαούς. Ο Ηγεμών είναι η βίβλος των δημοκρατών», Jean-Jacques Rousseau: *Contrat Social* (III, 6, note).

¹⁷⁷ Stuart Hampshire: *Σπινόζα – Μια εισαγωγή στον φιλοσοφικό στοχασμό του*, Αθήνα, εκδ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2013, μτφ. Στέλλα Τσιλεδάκη, βλ. «Πολιτική και θρησκεία», σελ. 206.

κυρίαρχο λαό. Ωστόσο θα ορίσει το έργο ως το «βιβλίο κατά της απολυταρχίας, ως το βιβλίο των δημοκρατικών».¹⁷⁸

Μια από τις σημαντικότερες απόπειρες αποκατάστασης του έργου και του ονόματος του Μακιαβέλι κατέστη από τον Φλωρεντινό Ρομπέρτο Ριντόλφι, ο οποίος υπήρξε και απόγονός του. Άνθρωπος της πίστης που επιχειρήσει να αποδείξει πως ο Μακιαβέλι δεν υπήρξε άθεος, όπως κατηγορήθηκε, αλλά ένας καλός χριστιανός και πατριώτης. Επισημαίνει πως το ύφος γραφής του Μακιαβέλι αρκετές φορές ήταν ειρωνικό και αφοριστικό -στοιχείο που αποτελεί δείγμα της μεγαλοφυΐας του- και τον κατέστησε αμφιλεγόμενο. Εξέφραζε την σκέψη του με ωμότητα, έχοντας παράλληλα μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του, ενώ η παρέα του, απολάμβανε το χιούμορ του. Υπήρξε μια πολιτική ιδιοφυΐα που μετά την επιστροφή των Μεδίκων στην εξουσία, αναγκάστηκε να διαμορφώσει εκ νέου τα έργα του, προκειμένου να γίνει επιθυμητός και αρεστός σ' αυτούς.

Ο κομμουνιστής επαναστάτης Αντόνιο Γκράμσι, ο λόγος για τον οποίο έγινε και στο Α' μέρος της εργασίας, κατά τη διάρκεια της απομόνωσής του στη φυλακή, με τα *Γράμματα από τη φυλακή*,¹⁷⁹ την περίοδο από το 1929-1935, μελετά και επηρεάζεται από τον στοχασμό του Μακιαβέλι και κυρίως τον *Ηγεμόνα*, αναφέροντας πως πρόκειται για ένα έργο που συνδέει τη θεωρία με τη δράση. Ο Γκράμσι, αντιλαμβάνεται τον *Ηγεμόνα* ως ένα πολιτικό και επαναστατικό μανιφέστο.¹⁸⁰

Αξιοποιώντας τις ιδέες του Μακιαβέλι, ο Γκράμσι προχωράει και οραματίζεται στη δική του εποχή έναν σύγχρονο Ηγεμόνα, όχι όμως με τη μορφή ενός ατόμου αλλά με τη μορφή ενός συλλογικού ηγέτη, ενός πολιτικού φορέα με συλλογική συνείδηση. Συγκεκριμένα, ενός πολιτικού ενάρετου Κόμματος που θα έχει και αυτό ενοποιητικό και απελευθερωτικό στόχο, αρκεί να πολεμήσει και να επαναστατήσει, όπως ακριβώς πρέπει να κάνει ο Ηγεμόνας του Μακιαβέλι. Στόχος του Κόμματος θα είναι η ένωση των υποτελών τάξεων κάτω από μια ηγεμονία προλεταριάτου.

---

¹⁷⁸ Ignacio Iturralde Blanco: *Μακιαβέλι - Ηγεμόνες, δυνάστες και άλλα πολιτικά ζώα*, εκδ. Emse Edapp S. L., ελληνική έκδοση Radnet, Αθήνα 2019, μτφ. Κατσιφός Ε, «Τί πιστεύουν για αυτόν οι φιλόσοφοι», σελ. 110.

¹⁷⁹ Αντόνιο Γκράμσι: *Γράμματα από τη φυλακή*, Αθήνα, εκδ. ΗΡΙΑΔΑΝΟΣ, 2005, μτφ. Δημήτρης Ραυτόπουλος, Φούλα Χατζιδάκη.

¹⁸⁰ Αλέξανδρος Χρύσης: *Πριν και μετά τον Μαρξ - Ελευθερία και Αναγκαιότητα*, Αθήνα, εκδ. ΚΨΜ, 2018, βλ. «Ο Machiavelli και ο ηγεμόνας», σελ. 14,15.

Ο Ηγεμόνας του Μακιαβέλι, είναι λοιπόν ο πρόδρομος του Κομμουνιστικού Κόμματος, σύμφωνα με τον Γκράμσι. Ένα Κόμμα επαναστατικό, το οποίο θα είναι δραστήριο, ενάρετο, εξοπλισμένο και ένοπλο, που δεν θα προβαίνει σε αυθαιρεσίες και θα στρέφει το ενδιαφέρον του στα καταπιεσμένα στρώματα. Θα είναι το συλλογικό πολιτικό υποκείμενο που με πρόταγμα την επανάσταση θα ζητά μεταρρυθμίσεις και αλλαγές προς όφελος της κοινωνίας και ικανοποίησης του λαού.

Εικόνα 18: Ο Ρουσσώ, όρισε τον *Ηγεμόνα* ως το βιβλίο κατά της απολυταρχίας, το οποίο απευθύνεται όχι μόνο σε Ηγεμόνες αλλά και σε όλο το λαό.

Εικόνα 19: Ο Γκράμσι, εξέλαβε τον Ηγεμόνα ίσως καλύτερα από τον καθένα, μελετώντας και γράφοντας μέσα από τη φυλακή, τις *Σημειώσεις για τον Μακιαβέλι, για την πολιτική και για το σύγχρονο Κράτος*, το χρονικό διάστημα από 1929-1935.

Γ.3.2. Kaufmann και Deleuze: Επιχείρηση υπεράσπισης και αποναζιστικοποίησης της νιτσεϊκής φιλοσοφίας.

Όπως είδαμε παραπάνω, ο Μπενίτο Μουσολίνι και ο Χίτλερ με μεγάλο ταλέντο στην προπαγάνδα, στην απάτη και στη βία, προσπάθησαν να οικοδομήσουν τη φασιστική και ναζιστική κοσμοθεωρία τους και να αυξήσουν το κύρος τους, στοχεύοντας και σπιλώνοντας τον *Ηγεμόνα*, θεωρώντας τον ως την ενσάρκωση «του Κράτους»¹⁸¹ και ταυτίζοντάς τον με έναν Υπεράνθρωπο «ήρωα», μια χαρισματική προσωπικότητα που έχει μέσα του μια υπεράνθρωπη θέληση για εξουσία, μίσος, πόλεμο και κατάκτηση, ο οποίος θα επιβάλει μια νέα τάξη σε όλη την Ευρώπη με την αναγκαστική «υγιεινή» ολόκληρης της κοινωνίας και τη δημιουργία μιας νέας ανθρωπότητας.¹⁸² Έτσι, ο Μουσολίνι εξομοίωσε το ολοκληρωτικό Κράτος με τον Ντούτσε¹⁸³ και ο Χίτλερ με τον Φίρερ.¹⁸⁴

Η ιδιοποίηση της νιτσεϊκής φιλοσοφίας από την ιδεολογία των ολοκληρωτικών καθεστώτων θα καταλήξει δυστυχώς σε παρερμηνεία και ο Υπεράνθρωπος θα τραπέι σ' ένα υποκείμενο απάνθρωπο. Η θέληση για δύναμη που στην ουσία πρόκειται για μια θέληση δημιουργική, θέληση για ζωή και για προσφορά θα καταστεί στο ακριβώς αντίθετό της και θα σημαίνει τη θέληση για πόλεμο, για καταστροφή, για κατοχή και μίσος.

Η αποκατάσταση της νιτσεϊκής φιλοσοφίας θα πραγματοποιηθεί ως επί το πλείστον με το έργο του Gilles Deleuze «*Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*» αλλά και όπως αναφέραμε παραπάνω, ο Walter Kaufmann με την διατριβή του και το μεταφραστικό του έργο θα συμβάλει στην αποναζιστικοποίηση του Νίτσε.

Πιο συγκεκριμένα ο Walter Kaufmann¹⁸⁵ στο έργο του: *Nietzsche – Philosopher, Psychologist, Antichrist*, θα υπερασπιστεί τη νιτσεϊκή ερμηνεία κάνοντας ορατά τα

---

¹⁸¹ Niccolò Carroni: *Μακιαβέλλι - Ποιος ήταν πραγματικά ο αμφιλεγόμενος συγγραφέας του Ηγεμόνα*, Αθήνα, εκδ. ΠΑΤΑΚΗ, 2014, μτφ. Πέτρος Γεωργίου, βλ. Επίλογος, «Κατ' όνομα», σελ. 425-428.

¹⁸² Παναγιώτης Νούτσος: *Machiavelli – Πολιτικός σχεδιασμός και φιλοσοφία της ιστορίας*, Αθήνα, εκδ. ΔΑΙΔΑΛΟΣ – Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, 2001, βλ. «Η σημερινή εκδοχή της ηγεμονίας», σελ. 144-151.

¹⁸³ Duce: Προσωνύμιο του Μπενίτο Μουσολίνι που δηλώνει τον Ηγέτη, Ηγεμόνα, τον Αρχηγό.

¹⁸⁴ Führer: Προσωνύμιο του Αδόλφου Χίτλερ που σημαίνει ομοίως τον Ηγέτη, Ηγεμόνα, τον Καθοδηγητή.

¹⁸⁵ Ο Walter Kaufmann (1921-1980) υπήρξε Γερμανό – Αμερικανός φιλόσοφος και μεταφραστής των έργων του Νίτσε. Αναγνώρισε τις παρανοήσεις που συνδέουν το έργο του Νίτσε με τη γερμανική

σημεία της ναζιστικής προπαγάνδας, προπαγάνδα που σφετερίστηκε αρκετά σημεία από τη συγγραφή του Νίτσε, προκειμένου να ενισχυθεί το κύρος του εθνικοσοσιαλισμού. Ο Kaufmann, μας φανερώνει τις παράνομες δραστηριότητες της αδερφής του Νίτσε, η οποία έχτισε μια αντισημιτική προκατάληψη, όπως αναφέραμε παραπάνω στο έργο του αδερφού της.

Ένα επιπλέον στοιχείο που αποδεικνύει ότι ο Νίτσε δεν ήταν αντισημίτης και ότι το έργο του εξελήφθη ως αντισημιτικό, υπάρχει σε μια χειρόγραφη επιστολή του Νίτσε προς την αδερφή του, την οποία μας κάνει φανερή ο Kaufmann:

«Είναι ζήτημα τιμής για μένα να είμαι απόλυτα ξεκάθαρος και κατηγορηματικός όσον αφορά τον αντισημιτισμό· είμαι αντίθετος με αυτόν, όπως δηλώνω και στα γραπτά μου. Έχω διωχθεί τα τελευταία χρόνια με επιστολές και αντισημιτισμό, αντίθετα όπως είμαι με τα γραπτά μου. Διώκομαι από αντισημιτικές επιστολές· η αγηδία μου με τον αντισημιτισμό (που θα επιθυμούσε πάρα πολύ το πλεονέκτημα του ονόματός μου!) είναι τόσο μεγάλη, αλλά η σχέση με τον Φέρστερ, καθώς και η επίδραση του πρώην αντισημίτη εκδότη μου Schmeitzner, επαναφέρει την ιδέα στους οπαδούς αυτού του απογοητευτικού κόμματος, ότι πρέπει να ανήκω μαζί τους».¹⁸⁶

Ο Gilles Deleuze¹⁸⁷ το 1962, θα δημοσιεύσει το έργο του *Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*,¹⁸⁸ αποκαθιστώντας τις παρεξηγημένες νιτσεικές έννοιες, τις οποίες παρερμήνευσαν και σφετερίστηκαν βάνουσα οι εθνικοσοσιαλιστές με στόχο να

βαρβαρότητα, τη δύναμη, τον αντισημιτισμό, το ναζιστικό κίνημα. Επιχείρησε με τις μεταφράσεις του να διορθώσει αυτήν την παρερμηνεία, να αποναζιστικοποιήσει τη νιτσεική φιλοσοφία εξυπηρετώντας ωστόσο την αμερικανική νοημοσύνη. Ως απόγονος Εβραίων, ασπάστηκε τον Ιουδαϊσμό και βρέθηκε σε κίνδυνο από τις γερμανικές αντισημιτικές διώξεις. Το 1939 θα μεταναστεύσει στις ΗΠΑ. Η διατριβή του θα έχει ως τίτλο: *Η θεωρία των Αξιών του Nietzsche*, την οποία θα ολοκληρώσει σε λιγότερο από ένα χρόνο. Έρχεται σε ρήξη με τη χαϊντεγκεριανή προσέγγιση, κυρίως λόγω της ασάφειας της γραφής του Χάιντεγκερ, ενώ επιχειρεί μ'έναν εποικοδομητικό τρόπο να απορρίψει την υπόθεση ότι ο Νίτσε δεν είχε μια συνεκτική φιλοσοφία.

¹⁸⁶ Walter Kaufmann: *NIETZSCHE: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, New Jersey: pub. Princeton University Press 2013, «Nietzsche's life as background of his thought», III, page 45. (Σε δική μου μετάφραση).

¹⁸⁷ Γάλλος φιλόσοφος (1925-1995) και στενός φίλος του Michel Foucault. Επηρεάστηκε ιδιαίτερα από τον Σπινόζα, Χιούμ, Κάντ, Μπεργκσόν, Λαϊμπνιτς και Νίτσε. Ο ίδιος έχει επηρεάσει πολλούς κλάδους των ανθρωπιστικών επιστημών, του μεταδομισμού και μεταμοντερνισμού, της τέχνης και της φιλοσοφίας.

¹⁸⁸ Gilles Deleuze: *Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*, Αθήνα, εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ, 2018, μτφ. Γιώργος Σπανός.

αυξηθεί το ιδεολογικό τους κύρος. Τέτοιες έννοιες είναι κυρίως η θέληση για δύναμη και η θεωρία περί ανώτερων ανθρώπων.

Πιο συγκεκριμένα ο Deleuze «φωτίζει» το στοιχείο της κατάφασης στη διαφορά, στοιχείο θεμέλιο του νιτσεϊκού στοχασμού, το οποίο έχει παρερμηνευτεί.

Όπως αναφέρει ο Deleuze: «*Το καταφάσκειν δεν σημαίνει να αναλαμβάνει κανείς ευθύνες, να επωμίζεται αυτό που είναι, αλλά να λυτρώνει, να απαλλάσσει από βάρη ό,τι ζει*».¹⁸⁹

Η κατάφαση στη διαφορά απορρίπτει κάθε είδους ρατσισμό και αξιολογική ιεράρχηση.¹⁹⁰ Θεμελιώνεται στην ηθική τυπολογία του ευγενή-κυρίου, στον τύπο της δράσης για επανάσταση και μιας δύναμης «δωρίζουσας», που έχει θέληση για δημιουργία, προσφορά και κατάφαση στη ζωή. Η ηθική των ευγενών νικάει τον μηδενισμό αφού ξέρει να λέει το διονυσιακό «ναι». Αυτή η ηθική των ευγενών είναι η καθαρή κατάφαση που αγαπά τη ζωή σε αντίθεση με την ηθική των δούλων -σκλάβων που εκφράζει άρνηση και στέκεται με απάθεια στη ζωή, μια ζωή γεμάτη από μνησικακία, καχυποψία και έναν απαισιόδοξο μηδενισμό.

Η νιτσεϊκή ερμηνεία της θέλησης για δύναμη είναι μια έννοια δημιουργίας και κατάφασης για ζωή, μια δύναμη που «είναι» και όχι «έχει»· δεν πρέπει να σχετίζεται δηλαδή με την κατοχή και την εξουσία. Πρόκειται για μια δύναμη «δωρίζουσα», που προσφέρει χωρίς να περιμένει αντάλλαγμα. Είναι η δύναμη που βρίσκεται μέσα στην θέληση και όχι η βούληση που επιθυμεί τη δύναμη.¹⁹¹ Έχει μια έννοια κατάφασης, δημιουργίας, απελευθέρωσης, προσφοράς και αγάπης για τη ζωή και δεν σχετίζεται με καμία βαναυσότητα, εξουσία, κατοχή, μίσος και άρνηση για την ζωή, έτσι όπως την ιδιοποιήθηκαν τα φασιστικά υποκείμενα.

---

¹⁸⁹ Όπ., π., «Το νόημα της κατάφασης», σελ. 318.

¹⁹⁰ Δημήτριος Ν. Λαμπρέλλης: *Η Επίδραση του Νίτσε στην Ελλάδα – ‘‘Τέχνη’’ και ‘‘Διόνυσος’’ Βλαστός και Καζαντζάκης*, Αθήνα: εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ (2009), βλ. Τρίτο μέρος «Θεματικές περί του ελληνικού νιτσεϊσμού», σελ. 188.

¹⁹¹ Gilles Deleuze: *Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*, Αθήνα, εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ, 2018, μτφ. Γιώργος Σπανός, βλ. «Τί είναι η βούληση για δύναμη», σελ. 91.

Εικόνα 20: Ο Kaufmann επιχείρησε να καταδείξει την αποστασιοποίηση του Νίτσε από τη ναζιστική ιδεολογία, η οποία τον είχε καταστήσει ως προφήτη και εμπνευστή του γερμανικού милитарισμού.

Εικόνα 21: Ο Deleuze έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ερμηνεία του Νίτσε και επιχείρησε να αναδείξει ένα από τα θεμελιώδη στοιχεία της νιτσεϊκής σκέψης, του στοιχείου της κατάφασης στη διαφορά.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Έχοντας αναλύσει στο Α' μέρος, μέσα από ένα ιστορικό πλαίσιο τον στοχασμό του αναγεννησιακού ρεαλιστή Μακιαβέλι, τη θέση του για την εξουσία, τη θρησκεία, την ηθική, την ελευθερία και τη διδασκαλία του για τους επίδοξους και ικανούς Ηγεμόνες, περάσαμε μπροστά στο χρόνο τρεις αιώνες περίπου μετά, να συναντήσουμε τον επίσης επαναστάτη και ανατρεπτικό στοχαστή Νίτσε και να πάρουμε μια γεύση από τη φιλοσοφία του.

Στο Β' μέρος, με αφετηρία την πολεμική του στον Πλάτωνα και στον Σωκράτη και την εκτίμησή του στον πρωτεργάτη φιλόσοφο Ηράκλειτο που θεωρεί πως ο «πόλεμος πάντων πατήρ», η έννοια του πολέμου παίζει σημαντικό ρόλο στη φύση του Νίτσε που φιλοσοφεί με το σφυρί, γιατί μόνο μέσα από τον πόλεμο θα έρθει η ελευθερία, ιδανικό υψίστης σημασίας, τόσο για τον Νίτσε όσο και για τον Μακιαβέλι.

Στη συνέχεια, είδαμε τα βασικά σημεία του στοχασμού που θεμελιώνουν τη νιτσεική σκέψη: τη θέληση για δύναμη και το μηδενισμό, την έλευση του Υπερανθρώπου μέσα από τη δεύτερη νιτσεική μάσκα, τον ώριμο προφήτη Ζαρατούστρα, τα χαρακτηριστικά που χρειάζεται για να καταστεί κάποιος ανθρωπινότερος και υπέρ εαυτού, τη στάση του Νίτσε για το Κράτος, τη θρησκεία και την ηθική.

Μετά από την ερμηνεία έρχεται το ζήτημα της παρερμηνείας στο Γ' μέρος της παρούσας εργασίας. Δίνεται μια γεύση για το πώς και για ποιο λόγο προσλήφθηκε η νιτσεική φιλοσοφία στην Ελλάδα και κατόπιν στη Γερμανία, όπου ενισχύθηκε ο εθνικισμός και ο εθνικοσοσιαλισμός αντίστοιχα. Και στις δύο περιπτώσεις η πρόσληψη αυτή ήταν μια «εκκάλυψη» της αυθεντικής νιτσεικής φιλοσοφίας.

Μιλάμε για την περίοδο της τελευταίας δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα και έπειτα, που σημαντικοί Έλληνες διανοητές, όπως ο Παλαμάς και ο Καζαντζάκης γράφουν, προκειμένου να διεγείρουν την ελληνική εθνική συνείδηση εξυμνώντας ήρωες και σκληρούς Ηγεμόνες της φασιστικής Ιταλίας και ναζιστικής Γερμανίας, που αποτελούν, όπως ισχυρίζονται, αυθεντικά πρότυπα του Υπερανθρώπου, χρησιμοποιώντας πηγήματα νιτσεικής φιλοσοφίας, την οποία και παρερμηνεύουν.

Οι Ηγέτες αυτοί, όπως είδαμε, επικαλούνται τη νιτσεική θεωρία του Υπερανθρώπου, τη θέληση για δύναμη και τη μακιαβελιανή θεωρία στηριζόμενοι στον

Ηγεμόνα, θεωρίες που φυσικά παρερμηνεύουν και φέρνουν στα δικά τους μέτρα, προκειμένου να ενισχύσουν περισσότερο την εθνικιστική τους ιδεολογία.

Έτσι, ο Ηγεμόνας τρέπεται σε έναν εγκληματία, σε έναν βίαιο άντρα που χρησιμοποιεί όποτε θέλει και άνευ λόγου φρικαλεότητες, η θέληση για δύναμη μετουσιώνεται σε θέληση για εξουσία, μίσος και καταστροφή και ο Υπεράνθρωπος γίνεται όλο και πιο απάνθρωπος.

Μετά το ζήτημα της παρερμηνείας επιχειρήσαμε να αποκαταστήσουμε το όνομα του «σατανικού» πολιτειολόγου Μακιαβέλι αλλά και του *Ηγεμόνα* του, μέσα από τη σκέψη σημαντικών διανοητών, όπως του Ρουσσώ, Σπινόζα, Ρινόλφι και Γκράμσι.

Την ίδια απόπειρα πραγματοποιήσαμε και για τον Νίτσε μέσα από τη συμβολή του Kaufmann και Deleuze, οι οποίοι θα συμβάλλουν αντίστοιχα, στην αποναζιστικοποίηση του ονόματός του και των έργων του και θα τονίσουν το στοιχείο της κατάφασης στη διαφορά.

Πριν όμως κλείσει η παρούσα εργασία θα δοθεί η απάντηση στην ερώτηση που έκλεισε το Α΄ μέρος. Πως συνδέθηκε η σκέψη του Νίτσε με τον Μακιαβέλι;

Για να καταστεί σαφές, θα αποτυπώσουμε κάποια κοινά σημεία-ομοιότητες που γεφυρώνουν τη νιτσεική με τη μακιαβελιανή σκέψη στον παρακάτω πίνακα:

ΝΙΤΣΕ	ΜΑΚΙΑΒΕΛΙ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ο Υπεράνθρωπος του Νίτσε πολεμά την παρακμιακή Ηθική και το Χριστιανισμό που έχουν σκοπό να εκδικηθούν και να υποτάξουν τον άνθρωπο 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ο Ηγεμόνας του Μακιαβέλι υποτάσσει την Ηθική και το Χριστιανισμό στην τέχνη της πολιτικής, γιατί κρατούν δέσμο τον άνθρωπο σε ένα μεσαιωνικό σκοτάδι
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Επαναξιολογεί τις αξίες, καταστρέφοντας με το σφυρί τις παλιές και παγιωμένες αξίες, όσες δεν ωφελούν τη ζωή και υψώνει νέες που θα υπηρετούν τον άνθρωπο 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Επαναπροσδιορίζει ριζικά τις αξίες, καταστρέφοντας αυτές τις παλιές που διέφθειραν τους ανθρώπους και την κοινωνία, δημιουργώντας νέους νόμους και χαράζοντας μια νέα τεχνική διακυβέρνησης: μια πολιτική αποτελεσματική
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Για τη διατήρηση της αξίας είναι αναγκαίος ο κίνδυνος και ο πόλεμος. Μόνο με τον πόλεμο θα έρθει η ελευθερία και η θέληση για δύναμη είναι θέληση για απελευθέρωση. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ο Ηγεμόνας θα πρέπει να μάθει να ζει επικίνδυνα. Ο πόλεμος έχει μια <i>necessità</i>: είναι το «αναγκαίο κακό» για την απελευθέρωση του λαού και την ενοποίησή του σ' ένα Κράτος
<ul style="list-style-type: none"> ➤ <i>«Πρέπει να αγαπάς την ειρήνη ως το μέσο για νέους πολέμους»</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ο Ηγεμόνας δεν πρέπει να βγάζει από το μυαλό του την άσκηση της τέχνης του πολέμου και σε περίοδο ειρήνης θα πρέπει να μάθει να ζει επικίνδυνα
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Όσοι επιθυμούν να ξεπεράσουν τον εαυτό τους και να καταστούν Υπεράνθρωποι, οφείλουν να είναι σκληροί ως προς τον εαυτό τους και ως προς τους άλλους: <i>«...σκληρός σαν το διαμάντι και όχι μαλακός σαν το κάρβουνο»</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ο Ηγεμόνας πρέπει να είναι σκληρός και αν χρειαστεί, πρέπει να κάνει μόνο από ανάγκη «καλή» χρήση της βίας. Αποτελεσματικά, μια φορά και έξω, χωρίς να το επαναλαμβάνει
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ο άνθρωπος προκειμένου να αυτοϋπερνηκθεί χρειάζεται να έχει τα εξής γνωρίσματα: θάρρος, σκληρότητα, να είναι πάντα ένοπλος και να πολεμάει τα είδωλα, τις παλιές αξίες. Να απαρνηθεί κάθε ανάπαυση και ειρήνη, να πορεύεται μονάχος, να είναι αυτοδημιούργητος, να λατρεύει τη ζωή <i>«πέρα από το καλό και το κακό»</i>, να έχει ως γνώρισμα τη δωρίζουσα αρετή μέσα στη δύναμη της θέλησης. Έτσι, θα καταλήξει Υπεράνθρωπος 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ο επίδοξος Ηγεμόνας είναι αξιέπαινος λόγω των ικανοτήτων του. Αν σταθεί τυχερός και θέλει να παραμείνει Ηγεμόνας χρειάζεται αξιοσύνη, πανουργία, αποφασιστικότητα, θάρρος. Πρέπει να ελίσσεται ανάλογα με την περίπτωση, να είναι ένοπλος και να μαθαίνει από τα λάθη των προηγούμενων. Επιπλέον, να είναι διατεθειμένος να πράττει κάθε τι αναγκαίο έχοντας πάντα ετοιμότητα και σύνεση σε ό,τι του επιφυλάσσει η μοίρα

Αρχικά ο Μακιαβέλι και ο Νίτσε ανήκουν σε δυο διαφορετικές χρονικές περιόδους και με βάση την εποχή τους θα πρέπει να εκτιμηθούν. Η συνεισφορά τους στη διαμόρφωση του πολιτικού γίνεσθαι υπήρξε σημαντική. Ο μεν Μακιαβέλι είναι ο αναγεννησιακός στοχαστής του 16^{ου} αιώνα, θεωρείται ως ο πατέρας της πολιτικής επιστήμης με έργο τόσο διαχρονικό και επίκαιρο. Πράγματι, ο *Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι, πεντακόσια περίπου χρόνια μετά, αποτελεί ένα σύγχρονο εγχειρίδιο που παρέχει πρακτικές και στρατηγικές στο σημερινό μάρκετινγκ, στις επιχειρήσεις, στην πολιτική, ενώ ο δε Νίτσε στοχαστής του 19^{ου} αιώνα, ένας στοχαστής «δυναμίτης» που φιλοσοφεί με το σφυρί και που το ουσιαστικό νόημα της φιλοσοφίας του είναι η ιδέα της ίδιας της ζωής «πέρα από το καλό και το κακό», μιας ζωής δημιουργικής και έντονης. Ο Νίτσε αποτέλεσε ορόσημο για τη δυτική φιλοσοφία και επηρέασε με τη φιλοσοφία του κινήματα και ιδεολογίες.

Και οι δύο αγαπήθηκαν, επικρίθηκαν, πολεμήθηκαν, το όνομά τους σπλώθηκε, ενώ σημαντικά τους έργα καταδικάστηκαν από την Εκκλησία ως ανήθικα και επικίνδυνα για ανάγνωση και μπήκαν στον κατάλογο των απαγορευμένων συγγραμμάτων.

Όπως παρατηρούμε στο ανωτέρω σχήμα, υπάρχουν αρκετές ομοιότητες μεταξύ του νιτσεικού και μακιαβελιανού τρόπου σκέψης. Ίσως αυτές οι ομοιότητες πηγάζουν από την ίδια νοοτροπία που μοιράστηκαν αμφότεροι στοχαστές.

Ο Νίτσε και ο Μακιαβέλι δεν κάνουν μεταφυσική. Ο στοχασμός τους είναι ρεαλιστικός, ενώ πολλές φορές χρησιμοποιούν την ιστορία ως εργαλείο προκειμένου να αναδείξουν απτά παραδείγματα. Φαίνεται πως η ανθρώπινη φύση είναι και το βασικό πεδίο της έρευνάς τους. Για τον Μακιαβέλι βέβαια, η ανθρώπινη φύση μελετάται μέσα από το πρίσμα ενός παιχνιδιού σχέσεων εξουσίας.

Το αντιχριστιανικό και αντιπλατωνικό τους συναίσθημα καθώς και η στάση τους απέναντι στις παλιές αξίες και στη φαύλη ηθική που σκοπό έχουν να υποτάξουν το ανθρώπινο υποκείμενο και να το βυθίσουν στο σκοτάδι, αποτελεί σημείο σύνδεσης. Για το λόγο αυτό, επαναπροσδιορίζουν τις αξίες υψώνοντας νέες, πιο αποτελεσματικές και ουσιώδεις, οι οποίες για τον μεν Μακιαβέλι θα χαράζουν μια νέα τεχνική της διακυβέρνησης, μια νέα επιστήμη την Πολιτική, για τον δε Νίτσε, οι νέες αξίες θα υπηρετούν και θα ωφελούν τον άνθρωπο και τη ζωή του.

Η έννοια της δύναμης, του πολέμου και της ελευθερίας είναι κεντρικές στο στοχασμό τους. Ο Νίτσε, αυτό που θαυμάζει στον αναγεννησιακό Μακιαβέλι είναι ο τρόπος που χειρίζεται τη γλώσσα και το ρυθμό γραφής του καθώς και η ίδια η έννοια της αρετής-*virtù*, μιας αρετής που απαλλάσσεται από κάθε ηθική υποκρισίας. Θα δηλώσει, πως ο καθαρός μακιαβελισμός είναι ένας τύπος τελειότητας στην πολιτική:

*«Ο καθαρός μακιαβελισμός, χωρίς νοθεύσεις και με όλη του τη δυναμική, είναι θεϊκός και υπερβατικός, τόσο υπεράνθρωπος, που ο άνθρωπος μπορεί μόνο να τον πλησιάσει, αλλά ποτέ να τον φτάσει στην πληρότητά του».*¹⁹²

Η θέληση για δύναμη εμφανίζεται σε όσους καταπιέζονται με τη μορφή της θέλησης για απελευθέρωση, έχει απελευθερωτικό αλλά και δημιουργικό χαρακτήρα στη σκέψη του Νίτσε. Είναι αναγκαίος όμως ο πόλεμος για να έρθει η ελευθερία, όπως υποστηρίζουν οι δυο στοχαστές.

Ο πόλεμος αποτελεί βασικό σημείο του στοχασμού τους. Για τον Μακιαβέλι, είναι το αναγκαίο κακό για την απελευθέρωση της πατρίδας και την ενοποίηση του λαού, ενώ για τον Νίτσε, ο πόλεμος καθίσταται αναγκαίος για την απελευθέρωση του ανθρώπου από τις παλιές και ξεπερασμένες αξίες, οι οποίες τον κάνουν δύστυχο και δεν τον αφήνουν να πει το μεγάλο ναι στη ζωή.

Όπως αναφέρει ο Μακιαβέλι, ένας Ηγεμόνας δεν πρέπει να έχει άλλο στόχο ή σκέψη, ούτε να υιοθετεί κάτι πέρα από την πειθαρχία του στην τέχνη του πολέμου και σε περίοδο ειρήνης δεν θα πρέπει να επαναπαύεται. Ο Νίτσε, θα αναφέρει πως ένας άντρας πρέπει να ανατραφεί για τον πόλεμο, πως η επίθεση είναι στα ένστικτά μας και πως η ειρήνη αποτελεί το μέσο για νέους πολέμους.

Τόσο ο υποψήφιος νιτσεικός Υπεράνθρωπος προκειμένου να αυτοϋπερνηκθεί και να καταστεί Υπεράνθρωπος, όσο και ο επίδοξος μακιαβελιανός Ηγεμόνας προκειμένου να διατηρήσει την εξουσία του, πρέπει να κατέχουν κάποια σημαντικά γνωρίσματα. Χρειάζονται θάρρος, σκληρότητα με τον εαυτό τους και ως προς τους άλλους, ενώ πρέπει να είναι πάντα ένοπλοι και να πολεμούν το παλιό κατεστημένο που δεν εξυπηρετεί τον άνθρωπο και τη ζωή.

---

¹⁹² Φρίντριχ Νίτσε: *Η Θέληση Της Δυνάμεως*, Αθήνα: εκδ. ΔΑΜΙΑΝΟΥ, 2010, μτφ. Γ. Εγγλέζος, βλ. «Ο μακιαβελισμός της δύναμης», σελ. 102.

Τόσο στον Ηγεμόνα όσο και στον Υπεράνθρωπο χρειάζεται πόλεμος: πόλεμος στο όνομα της ελευθερίας, γιατί χωρίς αυτήν, ζωή δε νοείται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Νίτσε Φρίντριχ: *Η Γέννηση της Τραγωδίας*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν, (Γ' Έκδοση, Μάρτιος 2016), επιμ.-μτφ. Σαρίκας Ζήσης.
- Νίτσε Φρίντριχ: *Μαθήματα για την παιδεία*, Αθήνα: εκδ. PRINTA (Μάρτιος 2006), μτφ. Σκουτελόπουλος Μ. Νικόλαος.
- Νίτσε Φρίντριχ: *Γενεαλογία της Ηθικής*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν, (Γενάρης 2010), επιμ.-μτφ. Σαρίκας Ζήσης.
- Νίτσε Φρίντριχ, *Πέρα από το καλό και το κακό*, εκδ. Πανοπτικόν, Θεσσαλονίκη 2010, μτφ. Σαρίκας Ζήσης.
- Νίτσε Φρίντριχ: *Πέραν του Καλού και του Κακού*, Αθήνα: εκδ. Εξέλιξη (Μάιος 2015), μτφ. Καλκάνη Ελένη.
- Νίτσε Φρίντριχ: *Στοχασμοί -10*, Αθήνα: εκδ. στιγμή (1994), επιμ. Σκουτερόπουλος Ν., μτφ. Μπέτσεν Κλάους.
- Νίτσε Φρίντριχ: *Το όραμα του Υπερανθρώπου-Μια ερμηνεία του έργου του Νίτσε-Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν (2014), επιμ.-μτφ. Σαρίκας Ζήσης.
- Νίτσε Φρίντριχ: *Τάδε έφη Ζαρατούστρα -Ο Υπεράνθρωπος-*, Αθήνα: εκδ. Δαμιανός (1986), μτφ. Αλεξίου Γεωργία – Πρωταίου.
- Νίτσε Φρίντριχ: *ΙΔΕ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πανοπτικόν (Ιανουάριος 2017), επιμ.-μτφ. Σαρίκας Ζήσης.
- Νίτσε Φρίντριχ: *Περί Αληθείας και ψεύδους υπό εξωθητική έννοια*, Αθήνα: εκδ. ΕΚΚΡΕΜΕΣ (2009), μτφ. Γιατζάκης Πέτρος, επίμετρο Νεχαμάς Αλέξανδρος.
- Νίτσε (Φρίντριχ: *Αυκόφως των Ειδώλων*, Αθήνα: εκδ. GUTENBERG 2016), επιμ. Αποστολίδης Ρ. Ήρκος, μτφ. Δουβαλήρης Βαγγέλης.
- Νίτσε Φρίντριχ: *Ο Αντίχριστος – Ανάθεμα κατά του Χριστιανισμού*, Αθήνα: εκδ. GUTENBERG (2014), επιμ. Αποστολίδης Ρ. Ήρκος, μτφ. Δουβαλήρης Βαγγέλης.
- Νίτσε Φρίντριχ: *Η Θέληση Της Δυνάμεως*, Αθήνα: εκδ. ΔΑΜΙΑΝΟΥ, 2010, μτφ. Εγγλέζος Γ.
- Βαλαλά – Πεντζοπούλου Τερέζα: *Ο Νίτσε και οι Έλληνες*, Θεσσαλονίκη: εκδ. ΖΗΤΡΟΣ (Απρίλιος 1997), επιμ. Χριστοδούλου Ι., Συλλογικό.

- Βουτούρης Παντελής: *Αγαπημένη μου Ζαρατούστρα- Παλαμάς-Νίτσε*, Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη 2006.
- Γκράμισι Αντόνιο: *Γράμματα από τη φυλακή*, Αθήνα, εκδ. ΗΡΙΔΑΝΟΣ, 2005, μτφ. Ραυτόπουλος Δημήτρης, Χατζιδάκη Φούλα.
- Καζαντζάκης Νίκος: *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας – Εναίσιμος επί υφηγεσία διατριβή*, Ηράκλειο: εκδ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ (1909), Γ΄ έκδοση, επιμ. Σταύρου Πάτροκλος.
- Καζαντζάκης Νίκος: *Ο Ηγεμόνας*, Αθήνα: εκδ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ (Σταύρου Πάτροκλος), 2006, επιμ. Σταύρου Πάτροκλος.
- Καζαντζάκης Νίκος: *Ταξιδεύοντας, Ιταλία – Αίγυπτος – Σινά – Ιερουσαλήμ – Κύπρος – Ο Μοριάς*, Αθήνα 2018: εκδ. Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ 11.
- Κονδύλης Τάκης: Niccolò Machiavelli, Αθήνα: εκδ. Κάλβος, 1984.
- Λαμπρέλλης Ν. Δημήτριος: *Η Επίδραση του Νίτσε στην Ελλάδα – ‘‘Τέχνη’’ και ‘‘Διόνυσος’’ Βλαστός και Καζαντζάκης*, Αθήνα: εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ (2009).
- Λαμπρέλλης Ν. Δημήτριος: *Nietzsche Φιλόσοφος της πολλαπλότητας και της μάσκας*, εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 2012.
- Νούτσος Παναγιώτης: *Machiavelli – Πολιτικός σχεδιασμός και φιλοσοφία της ιστορίας*, Αθήνα, εκδ. ΔΑΙΔΑΛΟΣ – Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, 2001.
- Πλάγγεσης Γιάννης: *Νεότερη πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη, εκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, 2020.
- Σκίνερ Κουέντιν: *Μακιαβέλι*, Αθήνα: εκδ. νήσος 2002, μτφ. Αθανασίου Κώστας, επιμ. Νικολαΐδης Θεοδόσης.
- Χρύσης Αλέξανδρος: *Πριν και μετά τον Μαρξ - Ελευθερία και Αναγκαιότητα*, Αθήνα, εκδ. ΚΨΜ, 2018.
- Χίτλερ Αδόλφος: *Ο Αγών μου*, Αθήνα: εκδ. ΚΑΚΤΟΣ 2006, μτφ. Προεστίδης Λεωνίδας.
- Adorno T.W., Horkheimer M., Gadamer H. G.: *Για τον Νίτσε κι εμάς, Νίτσε – Ο Αντίποδας*: Αθήνα, εκδ. Ίνδικτος, 2003, μτφ. Αναγνώστου Λευτέρης.
- Carponi Niccolò: *Μακιαβέλλι - Ποιος ήταν πραγματικά ο αμφιλεγόμενος συγγραφέας του Ηγεμόνα*, Αθήνα, εκδ. ΠΑΤΑΚΗ, 2014, μτφ. Γεωργίου Πέτρος.
- Deleuze Gilles: *Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*, Αθήνα, εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ, 2018, μτφ. Σπανός Γιώργος.

- Hampshire Stuart: *Σπινόζα – Μια εισαγωγή στον φιλοσοφικό στοχασμό του*, Αθήνα, εκδ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2013, μτφ. Τσιλεδάκη Στέλλα.
- Hayman Ronald: *Friedrich Nietzsche, Η τραγική ζωή μιας μεγαλοφυΐας*, Αθήνα: εκδ. Νεφέλη 2005, μτφ. Αναγνώστου Μαρία.
- Heywood Andrew: *Πολιτική Θεωρία, μια εισαγωγή*, εκδ. ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ, Θεσσαλονίκη 2019, μτφ. Κοτσυφού Ελένη.
- Ignacio Iturralde Blanco: *Μακιαβέλι - Ηγεμόνες, δυνάστες και άλλα πολιτικά ζώα*, εκδ. Emse Edapp S. L., ελληνική έκδοση Radnet, Αθήνα 2019, μτφ. Κατσιφός Ε.
- Kaufmann Walter: *NIETZSCHE: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, New Jersey: pub. Princeton University Press 2013.
- Michael Allen Gillespie: *Ο μηδενισμός πριν από τον Νίτσε*, Αθήνα: εκδ. ΠΑΤΑΚΗ 2001, μτφ. Γεώργιος Ν. Μερτίκας.
- Machiavelli Niccolò: *Ο ΗΓΕΜΟΝΑΣ*, Αθήνα, εκδ. ΜΙΝΩΑΣ, 2018, μτφ. Αμπυ Ραϊκου-Σταύρου.
- Machiavelli Niccolò: *ΜΑΝΔΡΑΓΟΡΑΣ*, Αθήνα, εκδ. γράμματα, 2008, μτφ. Μαστοράκη τζένη.
- Machiavelli Niccolò: *ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ*, Αθήνα, εκδ. ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ, 2019, μτφ. Μπαρουξής Γιώργος.
- Machiavelli Niccolò : *Η χειραγώγηση του όχλου - Οι συνωμοσίες*, Αθήνα, εκδ. ΡΟΕΣ, 2011, μτφ. Δενδρινός Σπύρος.
- Macchiavelli Niccolò: *Ο Ηγέτης*: Αθήνα, εκδ. ΔΡΟΜΩΝ, 2013, μτφ. Ν.Α. Καλογερόπουλος – Kaloy.
- Machiavelli Niccolò: *Discourses on Livy*, Oxford University Press, New York 2008, translated by Julia Conaway Bondanella & Peter Bondanella
- Machiavelli Niccolò: *Il Principe*, editore Einaudi, Torino 2014, a cura di Inglese Giorgio.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. [αντιστροφή προοπτικής: Νίτσε, ναζισμός και παραχάραξη \(stratigos-anemos.blogspot.com\)](http://stratigos-anemos.blogspot.com)
2. [Αποκατάσταση του πολιτικού Νίτσε: Σύνοψη του έργου του, εμφάθυση στην κριτική του στη νεωτερική ανθρωπολογία κι επιστήμη της Ιστορίας - Μέρος Α ~ ResPublica \(συνδιαμορφώσεις\)](#)
3. [Η διάνοση στη σκιά του ναζισμού - Ειδήσεις - νέα - Το Βήμα Online \(tovima.gr\)](http://tovima.gr)
4. [Η κοσμοθεωρία του Ν. Καζαντζάκη – Αντικλείδι \(antikleidi.com\)](http://antikleidi.com)
5. [Βιογραφία: Φρειδερίκος Νίτσε, η ζωή και το έργο του υπαρξιακού φιλοσόφου - PsychologyNow.gr](http://PsychologyNow.gr)
6. [Ο Νικολό Μακιαβέλι, ο Ηγεμόνας και η τέχνη της πολιτικής - Ερανιστής \(eranistis.net\)](http://eranistis.net)
7. [Άξια Λόγου: Η σκέψη του Μακιαβέλι \(1\) \(axia-logou.blogspot.com\)](http://axia-logou.blogspot.com)
8. [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ: ΤΙ ΕΙΠΕ Ο ΝΙΤΣΕ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ \(filosofia-erevna.blogspot.com\)](http://filosofia-erevna.blogspot.com)
9. [Ο αμφιλεγόμενος πολιτικός στοχαστής Νικολό Μακιαβέλι \(newsbeast.gr\)](http://newsbeast.gr)
10. [Μακιαβέλι, ο κυνικός πολιτικός που έγραψε τον «Ηγεμόνα» και μισήθηκε όσο κανείς \(thecaller.gr\)](http://thecaller.gr)
11. [Ποιος ήταν ο Μακιαβέλι - Τα πιο γνωστά αποφθέγματά του | OnAlert](#)
12. [Η κριτική στον «Ηγεμόνα» του Ν. Μακιαβέλι | Πεμπτούσια \(pemptousia.gr\)](http://pemptousia.gr)
13. [Μακιαβελισμός - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
14. [Walter Kaufmann \(philosopher\) - Wikipedia](http://wikipedia.org)
15. [Άρθουρ Σοπενχάουερ - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
16. [Φρίντριχ Νίτσε - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
17. [Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
18. [Τα τρία μέρη της ψυχής κατά Πλάτωνα | Pronews](#)
19. [ζαρατούστρα - Bing](#)
20. [Αλκιβιάδης - Αλκιβιάδης ο Αθηναίος - Ο Αρχαίος Έλληνας Αλκιβιάδης \(mousa.gr\)](http://mousa.gr)
21. [Όττο φον Μπίσμαρκ - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
22. [Γερμανικό Ράιχ - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
23. [Ίων Δραγούμης - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)

24. [Ιων Δραγούμης \(μια βιογραφία\) \(istorikathemata.com\)](http://istorikathemata.com)
25. [Γιάννης Καμπύσης - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
26. [Elisabeth Förster-Nietzsche - Wikipedia](http://wikipedia.org)
27. [Bernhard Förster - Wikipedia](http://wikipedia.org)
28. [Nueva Germania - Wikipedia](http://wikipedia.org)
29. [Peter Gast - Βικιπαίδεια, το τέλος της Βικιπαίδειας, ο κόσμος και η \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
30. [Γκέοργκ Ρίτερ φον Σόνερερ - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
31. [Γιοργκ Λανζ φον Λίμπενφελς - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
32. [Μπενεντέτο Κρότσε - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
33. [Συνθήκη των Βερσαλλιών - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
34. [Αρία φυλή - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
35. [Ναζιστική ευγονική - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
36. [Πρόγραμμα Ευθανασίας T-4 - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
37. [Κάρολος Η΄ της Γαλλίας - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
38. [Filippo Strozzi the Younger - Wikipedia](http://wikipedia.org)
39. [Μπενεντέτο Κρος - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
40. [Λαυρέντιος των Μεδίκων, δούκας του Ουρμπίνο - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
41. [Lorenzo il Magnifico - Wikimedia Commons](http://commons.wikimedia.org)
42. [Λαυρέντιος ο Μεγαλοπρεπής - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
43. [J. G. A. Pocock - Wikipedia](http://wikipedia.org)
44. [B. F. Skinner - Wikipedia](http://wikipedia.org)

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

- 1) Εικόνα (εξώφυλλο): [nitsche and machiavelli - Bing images](#)
- 2) Εικόνα: [tanto nomini nullum par elogium - Bing images](#)
- 3) Εικόνα: [Bing](#)
- 4) Εικόνα: [Bing](#)
- 5) Εικόνα: [Bing](#)
- 6) Εικόνα: [Bing](#)
- 7) Εικόνα: [Bing](#)
- 8) Εικόνα: [Bing](#)
- 9) Εικόνα: [Bing](#)
- 10) Εικόνα: [Bing](#)
- 11) Εικόνα: [Bing](#)
- 12) Εικόνα: [Bing](#)
- 13) Εικόνα: [Bing](#)
- 14) Εικόνα: [Bing](#)
- 15) Εικόνα: [Bing](#)
- 16) Εικόνα: [hitler and machiavelli - Bing images](#)
- 17) Εικόνα: [Bing](#)
- 18) Εικόνα: [ζαν ζακ ρουσώ - Bing images](#)
- 19) Εικόνα: [Gramsci Carcere - Bing images](#)
- 20) Εικόνα: [kaufmann walter - Bing images](#)
- 21) Εικόνα: [Bing](#)